AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 200.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

BARIŞ İÇİN BİR İMZA VERİN

BARIŞ İÇİN BİR MİLYON imza GİRİŞİMİ

- Sanatta Gerçekliğin Yeni Yüzü Ya da Estetikte İletişim Sorunu
- Marx'ın Henüz Yayımlanmamış yazılarını Ortaya Çıkarmak
- Gündemdeki Türk Felsefesi
- Kendimizi Öğrenme Üstüne
- Gizem Dolu Bir Yaşam ve Umutsuz Bir Aşkın Şairi
- Ateş Hırsızları
- Kitap Kutusu

İÇİNDEKİLER

AFŞAR TİMUÇİN — Sanatta Gerçekliğin Yeni Yüzü... — 1
8 — Marx'ın Henüz Yayımlanmamış Yazılarını Ortaya Çıkarmak — KEVİN ANDERSON
TANER DEVİREN (Şiir) — 11
12 — Kendimizi Öğrenme Üstüne — J.KRİŞNAMURTİ
MUSTAFA TOPAL — Gündemdeki Türk Felsefesi — 16
20 — (Şiir) — BERRİN TAŞ
SİBEL ÖZBUDUN — Ateş Hırsızları — 21
23 — (Şiir) — NEVRUZ UĞUR
TEMEL DEMİRER — Senin İçin Sana — 24
30 — (Şiir) — GÜN ALTAY
SÜREYYYA EVREN — Kitap Kutusu — 31
33 — Gizem Dolu Bir Yaşam Ve Umutsuz Bir Aşkın Şairi — ANIL MERİÇELLİ
GÜLNİHÂL KÜKEN — Fuzulî'nin Rind ile Zahit Adlı Eserinde — 36
41 — (Şiir) — ATİLLA YILDIZ
CELAL ERGÜN — Rastlantı Üzerine Bir Deneme — 42
44 — (Şiir) — MÜŞTAK ERENUS
RUŞEN HAKKI — Günler/Kitaplar/Dergiler — 45
49 — Aydın Hatipoğlu'nun Romandaki Sesi: Saç — GÜNGÖR GENÇAY
VEDAT TÜRKALİ — Yazar Ne Yapsın ? — 50
54 — Söyleşi — KEMAL BEKİR
AYHAN ERGÜN (Şiir) — 56
57 — Yunus İle Tazegül — HASAN ÖZKILIÇ
NERUDA (Şiir) — 59
60 — Yıldız Güncesi — CENGİZ GÜNDOĞDU
İSMET ALICI (Şiir) — 64

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur

Sahibi ve Yazışleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Bilgiişlem Sorumlusu
CELAL ERGÜN

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
AJANS D
Tel: (0212) 528 64 64

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Kapak Resmi
Umut Germeç
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım
Bir-Yay

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 511 79 94 - 513 93 99
Antakya Temsilciliği Müslüm Kabadayı. Silahlı Kuvvetler Cad. No 3 Antakya. Tel: (0326) 214 53 31 - 215 53 02
Çanakkale Temsilciliği Songül Baştürk. Cevdet Paşa Mh. Kayserili Ahmet Paşa Cd. 22/17 Çanakkale
Konya Temsilciliği Kazım Oğuz. Sahaf Oğuz Rampalı Çarşı No 37 Tel: (0332) 353 01 61

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 35 milyon TL. Arka kapak (iç) 25 milyon TL. İç sayfalar 15 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 3 milyon TL.

Abone olmak için PTT'den 666 043 no'lu posta çeki veya Yaşarbank-Bayrampaşa İstanbul 6002323-6 ve T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul 1137-38678 Berrin TAŞ adına 2.000.000TL. yatırmanız yeterlidir. Avrupa 125 Mark T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul Döviz Hesabı 301 00.179 305

Sanatta Gerçekliğin Yeni Yüzü Ya Da Estetikte İletişim Sorunu

Afşar TİMUÇİN

Sanatta iletişim sorunu estetiğin başlıca sorunlarındandır. Sanatçı bir duyguyu, bir düşünceyi, daha doğrusu bir duygu düşünce bütününü iletebildiği zaman ya da iletebildiği ölçüde sanatçıdır. Çok güzel şeyler düşünmüş ama bunları dile getirememiş kişiye sanatçı diyebilir misiniz? Ruhunun derinlerinde çok özel şeyler yaşamış, çok özel şeyler duymuş olmak yetmez, bu şeyleri izleyiciye en etkin biçimde ulaştırabilmek gerekir. Sanatçının izleyiciye ulaştırıacağı fikir hem çok özel yanıyla hem de genelgeçer yanıyla fikirdir. Biz sanatta her zaman evrenselleştirilmiş bir özeli buluruz, bulmak isteriz. Anlatmaya kalktığım özlem herhangi bir özlemdir, daha doğrusu bir özlemdir, özlemlerden biridir, böyle olmakla herkes için ortak özellikleri olan bir şeydir; bununla birlikte o benim özlemimdir, tüm özlemlerden ayrıdır, tüm özlemlere benzese de onlardan ayrıdır. Benim özlemim belki de bir başka özlemden içinde öfke ve umutsuzluk barındırışıyla ayrılacaktır. Bir başkasının özlemi benim özlemimden sevinç duygularıyla dolu oluşu yüzünden ayrılabilir. Ben sanatımda özlemi değil özlemimi anlatabildiğim, böylece özlemi dile getirdiğim ölçüde başarılı olurum. İçselleşmemiş bir özlemin sanatsal bir geçreliliği yoktur.

Buna göre sanat için iyi niyetten daha başka bir şeylere de gereksinim vardır. İngiliz şairi William Blake *"Kötü edebiyat iyi duygularla yapılır"* der. Öyle ya kimse kötü şiir yazmak için, kötü roman yazmak için masa başına geçmeyi düşünmez. Bir kötü öykü yazmak istiyorum diyen kişiye doğrudan deli damgasını vuruveririz. Evet, iyi niyetin sanat yapmak için yeterli olmadığı kesindir. İyi niyetle yazılmış pekçok yapıt kitaplığımızın ya da tarihin en kuytu köşelerini süslemektedir. Sunulmak istenilen bildiriyle bildirinin sunumu arasında dağlar kadar uzaklık bulunabilir. İyi anlatamamış sanatçı başarısız sanatçıdır. İnsan en soylu duyularını anlatmaya kalktığında sıradanlığın, yavanlığın, boşluğun çemberlerine takılabilir, hatta bayağılıklara düşebilir. İyi duygularla rezil bir sanat yapılamaz ama kötü bir sanat rahatça yapılabilir. Her iyi niyetle yönelişte belli bir insani öz kabasaba biçimlerde de olsa kendini açar bize. Eugène Delacroix'nın dediği gibi *"Rezil bir resim bir rezilin resmidir!"* Sanatçı, Rimbaud'nun deyişiyle *"açıklanamazı açıklamak"* gibi güç bir işi gerçekleştirirken çok özel duyguları ve düşünceleri dışlaştırmak adına çok özgür anlatım biçimleri bulmakla yükümlü duyar kendini.

Çokları burada bir öz ve biçim sorunuyla karşı karşıya geldiklerini düşünürler. Bu sanıyı gelişigüzel bir biçimde yaşadıktan sonra özle biçimin birbirinden ayrı şeyler olmadığını söyleyip çıkarlar. Böylece estetiğin en temel sorununu çözümlemiş olduklarına ınanırlar. Biri sorar: efendim, öz ve biçim üzerine ne düşünüyorsunuz? Öbürü yanıtlar: bana göre özle biçim birbirinden ayrılmayan iki temel ögedir. Bunlar ayrılmayan şeylerse bunları baştan ayrıymış gibi gösterip sonra birleştirmenin ne gereği var. Estetikle ilgili herhangi bir sorunun öz ve biçim belirlemesiyle çözülebileceğine inanmak güçtür. Özle biçimin birbirinden ayrılmaz iki öge olduğu sorunu deyim yerindeyse skolastik bir sorundur. Öz biçimden ve biçim özden ayrı düşünülemez demek gerçekte hiçbir şey söylememektir. Bir nesnenin içiyle dışını ayrı düşünmemek bir görüş ortaya koymak mıdır?

Önemli olan sanatta içeriksel yapının özelliklerini gözetmek ve buna göre biçimsel oluşumların koşullarını ortaya koyabilmektir. Biçim içeriğin kendisidir ya da yuvasıdır. İçerik her zaman biçimlenmiş bir içeriktir. Önemli olan özle biçimin aynı şey oluğunu bilmek değil, önemli olan örneğin bir sonatın giriş bölümünde karşı karşıya geldiğimiz bir özlem duygusunun nasıl dışlaştırılabilmiş olduğunu görebilmek ve gösterebilmektir. Besteci bir küçücük birim içinde notalardan birini birazcık uzatmışsa bunu elbette içinden öyle geldiği için değil, o duygu-düşünce biçimini daha iyi ya da en iyi anlatabilmek için yapmıştır. Sanatsal yaratım baştan sona bilinçi edimlerden kurulur. Sanatta elbette kendiğilinden edimler de vardır, sanatçı yaratma süreçleri boyunca kendiliğinden edimleri sık sık gerçekleştirir, o sık sık doğaçlamaya benzer bir kurma etkinliği içindedir, ancak bu kendiliğinden edimler bile bilincin belirleyici gücü ışığında gerçekleştirilir.

Sanatta iletişim sorununa açıklık getirebilmek için sanat ruhbilimiyle estetik biliminin kesiştiği ya da yüzyüze geldiği noktada öznenin etkinlik koşullarını ve sanatsal biçimlerin oluşum koşullarını bir bütün olarak ele almak gerekecektir. Bir başka deyişle, sanatta iletişim sorununu çözebilmek için özne ve nesne kutuplarını birbirleriyle ilişkileri içinde ele almak gerecektir. Yaratıcı öznenin koşullarını kavramadan, ayrıca yapıtın oluşum koşullarını kavramadan sanatta iletişim sorununu aydınlatmaya çıkmak boşa emek harcamaktır. Sanat alanında neyin iletilebilir olduğunu, iletişimin nasıl sağlanabildiğini göstermek sanatçı için olduğu kadar izleyici için de, hatta bunu gösterecek olan estetikçinin kendisi için de önemlidir. Sanatsal alışveriş bir bilinçler alışverişidir, bu alışverişte iletilen de duygu-düşünce birimleridir. Bilimde ve felsefede olduğu gibi sanatta da işimiz yalnızca nesnel ögeyle olsaydı her şey çok daha kolay olacaktı. Sanatta öznel nesnelle birlikte iletilir ve ancak nesnelleştirilebildiği ölçüde kavranılır olabilir. Nesnele götürülememiş bir öznelin bizim için anlaşılır olması olası değildir. Sanatta nesnele öznel katılır ya da nesnelle öznel bütünleşir.

Sanatta duygunun ve düşüncenin bütünlüğünde oluşan fikir ancak özel anlatım biçimleriyle dışlaştırılabilecek bir fikirdir. Bu yüzden her sanat, şiir de, resim de, müzik de özel bir dil kullanmak zorundadır; ayrıca her sanatçı, şair de, ressam da, müzikçi de kendi özel anlatım koşullarını bu özel dil çerçevesinde oluşturur. Bir fikri, bir duygu-düşünce bütününü gündelik dille anlatmaya kalktığınız zaman onu elden kaçırırsınız, en azından onun özgünlüğünü zedelersiniz, onu kasasaba bir şemaya indirgemiş olursunuz. Bu yüzden ressam doğrudan doğruya doğanın biçimlerinden, şair doğrudan doğruya gündelik dilden, müzikçi doğrudan doğruya varolan seslerden giderek sanat yapmayı düşünmeyecektir. Sanatçının dili gerçekliği en doğal biçimlerde ortaya koyan yapay bir dildir. Bu yapay dille anlatılan hiçbir şey başarılı bir sanat yapıtında bir yapaylık olarak algılanmayacaktır.

Sanatçı yaratma süreçleri boyunca kazandığı, böylece sürekli olarak geliştirmekte olduğu deneyimlerle kendi bilincinde kendine özgü bir sanatsal anlatım gücü oluşturur. Bu çerçevede sanatçı bir alışkanlıklar insanıdır, ancak alışkanlıklarıyla sürekli çatışmak zorunda olan kişidir. Sanatçı alışkanlıklarına yenildiği yerde kendini aşamayacak duruma düşer. Sanatçı bir ustadır, bu yüzden onun bir duygu-düşünce birimini uzun süreçler boyunca sanatsala götürebileceğini düşünmek yanlış olur. Sanatçı her şeyden önce sanatını yaşayan kişidir, bir başka deyişle bir duygu-düşünce bütününü estetik düzeyde yaşamayı alışmış kişidir. Bazen bir sanatçının en ünlü yapıtlarından birini çok kısa bir sürede oluşturmuş olduğunu öğrenerek şaşkınlığa düşeriz, hatta bu gerçeğe inanmak istemiyiz, böylesi bir kolaylıkta hatta sanatçıyı gözümüzden düşürecek bir basitlik bulmaya kalkabiliriz.

Sanatçının dünyası deyim yerindeyse estetik bir dünyadır. Sanatçı biraz da dünayı kendi gözüyle ya da sanatının koşulları çerçevesinde gören, görmeye alışmış olan kişidir. Sanatçı bir fikri önce nesnel bir fikir olarak kurup ondan sonra estetikleştirmeye yönelmeyi düşünmez elbette. Sanatçı bir fikri estetik olarak ya da estetik koşullarda yaşar. Sanatçının görü'sü estetik görü'dür. Henri Delacroix şöyle der *"Sanatçı duyguları estetik biçimleri içinde ve estetik biçimlerine doğru yaşar."* Sanatçının bir duygu-düşünce biçimini yaşaması estetik çerçevede olur. Sanatçının dili sanatının dilidir. Sanatçı duygularını ve düşüncelerini dışlaştıracak olan yöntemleri bilinç koşullarına sindirmiş insandır. Bir fikri önce nesnel boyutlarıyla yaşayıp onu sonra estetikleştirmeye girişen kişi ancak bir sanat heveslisi olabilir. Usta bir oyuncu sarhoşu oynar, hevesli bir oyuncu bir sarhoşu oynayabilmek için bir sarhoş imgesi bulmaya ya da kurmaya çalışır. Henri Delacroix şöyle der: *"Sanatçı sanatında kendi evindedir. Bu bir dünyadır. Sanatçının yatkınlığını genellikle tam anlamında özelleşmiştir. Sanatçının sanatında da kendi özelliği, kendi özel temaları, kendi gereci vardır."*

Sanatsal algının etkin algı olduğunu, olması gerektiğini untamayalım. Önümüzden geçen kuşu algıladığımız gibi algılayamayız bir sanat yapıtını. Bir resim karşısında da bir şiir karşısında da her zaman yaratıcısınınkini andıran bir yaratıcı etkinlik içinde olmamız gerekir. Etkin algı sanatsal iletişimin temel koşullarından biridir. İzleyici her zaman kendi açısından yaratıcıdır. Etkin izleme olmadığı zaman yapıt, en yetkin yapıt bile dilsiz kalır. Charles Lalo şöyle der: *"Güzel, sanatta olsun doğada olsun, dışarıdan benimsetilmiş edilgin bir veri değildir, tüm öbür alanlarda olduğu gibi bir olgu değildir, o bir değer yargısıdır, kişisel bir olumlama edimidir."* Bu çerçevede güzele ulaşma olgusunun bir bilinç derinliği sorununa açılacağı kesindir. Yaratma düzeyinde de izleme düzeyinde de sanatsal yönelim her şeyden önce bilinçli yönelimdir. Bilinç doğa güzelliğini bile kendi derinliği ölçüsünde etkin olarak izler. Baudelaire şöyle diyordu: *"Bir doğa görünümü diye adlandırdığımız şu ağaçlar, dağlar, sular, evler topluluğu güzelse kendinden güzel değildir: benden ötürü, benim kendi gücümle güzeldir, ona bağladığım fikirle ya da duyguyla güzeldir."*

Estetik nesneyle ya da bir estetik nesne olan sanat yapıtıyla bir çırpıda ilişkiye girmemiz zordur. Estetik

nesne karşısındaki durumumuz herhangi bir nesne karşısındaki durumumuzdan daha kaygandır, daha az belirgindir. Çünkü estetik nesne derindir, çelişkilerle ve çeşitliliklerle doludur, öznellikle sarılmıştır, kavranılmak için özel bir yatkınlığı ve derinliği gerektirir. Sanata yatkın olmayan gündelik bir bilinçle yetkin bir sanat yapıtını izlemeye kalktığımız zaman çok ileriye gitmemiz olası değildir. O zaman yapıtla aramızda kocaman bulutlar vardır, kalın perdeler vardır. Her gerçek sanat yapıtı kendi felsefesini kendinde taşır, her gerçek sanat yapıtı özgün bir duygusallıkla sarılmış felsefi bir düşünce yükü taşır. İnceden inceye de olsa yaşamı tartışmayan, insanı yorumlamayan, geleceği öngörmeyen yapıt yoktur ya da böyle olmayan bir yapıt gerçek anlamda yapıt değildir. İşte yapıtta gizli duran bu felsefeye ulaşabilmek için hem derin hem de sanata yatkın bir izleme gücüne ulaşmış olmak gerekir. Mikel Dufrenne şöyle der: *"Estetik nesne derindir, çünkü ölçünün dışındadır, çünkü kendisini sezmemiz için bizi değişmeye zorlar: nesnenin derinliğini ölçen şey onun bizi çağıran varoluş nedenidir; onun derinliği bizim derinliğimizle bağlaşıktır."*

Bir estetik nesne karşısında ya da en yüksek düzeyde estetik nesne olan bir sanat yapıtı karşısında durumumuz duygusal ve düşünsel çerçevede bir karşılıklı ilişki durumudur, bir diyalektik alışveriş durumudur. İzlediğimiz her gerçek yapıt bize derin bir bildiri sunar, bunu yaparken bizi bilinçlendirir yani değiştirir. Her gerçek sanat yapıtı bizimle diyalektik bir ilişkiye girdiğinde bizimle uyuşur ve karşıtlaşır: uyuşum ve karşıtlaşma tek bir gerçekliğin iki yüzü gibidir. Sanat yapıtıyla ilişkimiz aşk ilişkisine benzemez: sanat yapıtı karşısında her zaman yargılayacı durumundayızdır, sürekli olarak onunla igili olarak olumlu ve olumsuz yargılar veririz. Onunla aramızda iletişim kurulduğunda biz onu yüzde yüz benimseme ya da yüzde yüz yadsıma durumuna girmeden onunla tartışırız. Onda bizdeki bir şeyleri karşılayan bir şeyler vardır. Onunla aramızdaki *ilişki* çoktan kurulmuş bir ilişkidir sanki. O hem çok yenidir hem de bize kırk yıllık tanış gibidir. Bu tanış olma duygusu onda kendimizle ilgili bir şeyler bulmuş olmamızla ilgilidir. Bazen bir yapıtı *neden daha önce görmedik seni* duygularıyla izleriz. Renoir şöyle der: *"Roma'da Rafaello'nun resimlerini gördüm. Ço güzel, keşke daha önce görseydim. Bilgiyle ve erdemle dolu. O benim gibi yapmıyor, olmayacak şeylerin peşine düşmüyor."*

İnsan dünyasında iletişim zaten zordur. *"Başkasının ruhu karanlık bir ormandır"* der Turgenyef. Bu elbette doğrudur. Ancak bu karanlığı biz sanatta ve aşkta büyük ölçüde aşarız. Sanatta ve aşkta, birbirine çok benzeyen bu iki alanda insan ruhu örtülerinden kurtulur, kabuklarından sıyrılır ve bir başkası için anlaşılır duruma girer; iletilebilir olur, iletkenlik kazanır ya da iletilebilirlik kazanır. Başkasının ben'i yalnızca bu iki alanda bize sağlam sunumlar verir, yalnızca bu iki alanda biz başkasının ben'inden sağlam izlenimler ya da veriler toplarız, sağlam sezgilere yükseliriz. Ancak bunun için bir temel koşul gerekir: yaratıcının dünyasıyla izleyicinin dünyasında, karşıt anlamlarla örülmüş de olsa, ortak bir felsefi zemin oluşturabilecek dayanakların bulunması iletişimi olası kılar. Yaratanla izleyenin ortak felsefi duyarlılığı diyebiliriz buna. Yaratcının dünyasında oluşan ve yapıtta anlatımını bulan bir duygu-düşünce bileşiminin izleyicinin dünyasında bir karşılığı olmak gerekir. Bu da her şeyden önce her iki kutup için belli bir sanatsal bilinç yetkinliğini gerekli kılar.

Bu çerçevede eski sanatla yeni sanat arasına, sanatta eski bakış biçimiyle yeni bakış biçimi arasına bir ayırıcı çizgi çizmek gerekir. Dünün sanatıyla bugünün sanatı arasında çok büyük bir ayrım olduğunu bugün hepimiz biliyoruz. Estetiğin tarihi gibi sanatların tarihi de iki parçalı bir bütünsellik gösterir. Bir başka deyişle yeni estetiği eski estetikten iyiden iyiye ayırmamazı zorunlu kılan nedenler vardır. Sanatların tarihsel dönüşüm koşullarına uygun olarak estetik de iki parçalı bir görünüm kazanmıştır: dünün kuramsal estetiği bugünün önce uygulamalı ama aynı zamanda kuramsal estetiğinden iyiden iyiye ayrıdır. Bu kökten ayrılık elbet iletişim sorununa da bugün daha başka bir gözle bakmamızı gerektirecektir. Dünka sanatın köklü bir iletişim sorunu yoktu, sanat yapıtı öncesel olarak iletilebilen, kolayca iletilebilen anlamlarla örülmüştü. Dünün sanat yapıtı karşımıza özel bir dille ve bilinmezliklerle dolu olarak çıkmıyordu. Sanatın elbet her zaman kendine göre özel bir dili oldu, ama bugün bu dil iyiden iyiye özellikli bir yapı ortaya koymaktadır, bu da iletişimi zora sokmaktadır.

Çağdaş sanatın belki de en büyük sorunu iletişim sorunudur. Gerçekliğe deşici bir gözle bakmayı bilmeyenler çağdaş sanatın ruhuna giremediler, onu seçkinin seçkin için ortaya koyduğu ürünler toplamı gibi değerlendirdiler. Alışkanlıklarının dar sınırlarında yaşamaya alışmış ve sanatla içli dışlı olmayı zaten hiç düşünmemiş pekçok insan yeni sanatçının bildirisini ya hiç kavrayamadı ya da ayıp olmasın diye kavramış gibi yaptı. İzleyiciyi iyiden iyiye etkinleştiren, onu hatta yükümleyen, onun araştırıcı katılımını gerektiren bu yeni bakış eski izleyici tipini sanatın dışına sürdü. Eski izleyici tipi azçok hazırcıydı, yapıtı hemen kavrayıvermek istiyordu, onunla uzun uzadıya diyalektik bir alışverişe girmek istemiyordu, zaten onda aradığı şey tanrısalın bir

yüzü ya da bir parçasıydı. Eski izleyici yapıtta kendini değil aşkın olanı arıyordu, onda şu ya da bu koşulda kendisiyle karşılaştığı zaman da pek aldırmıyor, hatta dönüp bakmıyordu. İnsanoğlu yüzyıllardır gördüğünü anlamaya ve anladığını görmeye pek kötü alışmıştı. Çiğenmiş lokma bekleyen ağızlar çiğnemek zorunda kaldıkları bu yepyeni ve kaskatı nesne karşısında elbette ilgisizlikten öfkeye kadar uzanan bir çizgide bir yığın olumsuz duyguyu yaşadılar. Çokları yeni sanatın sanat olmadığını bile söyleyebilecek duruma geldiler.

Eskiden sanatta nesne iyiden iyiye belirgindi: nesneyle onun sanatsal sunumu arasında büyük bir uzaklık yoktu. Sanatçı bir çılgın gözüyle görmeyi hiç düşünmediği bir dünyayı ve onun üstünde varsayılan dünyayı olağanın koşullarında sunmaya özen gösteriyordu. İnanç olağanüstünü içerirken sanat ancak onu yansıtabiliyordu, sanatın kendinde bir olağanüstü aramak gerekmezdi. Sanat asla bir bozgun ortamı yaratamazdı, sanatçı da buna göre asla bozguncu olamazdı. Sanatçının gözü elbette her zaman değişikti, her gözden daha çok görmeyi ya da bakmayı biliyordu, ne var ki sanatçının gözü de önünde sonunda görülebiliri görecekti. Eski sanatçının görü'sü nesneyi soymaya ya da giydirmeye, bozmaya ya da tamamlamaya değil olduğu gibi görmeye yönelikti. O her zaman eşyanın düzenine saygılı oldu, dünyayla bildiği gibi oynamayı düşünmedi. *Milo Venüs'ü*'nün güzelliği bir insan güzelliğidir, insan güzelliğinin bir doruğudur, ne olursa olsun olağnadır. Bu çerçevede göz nesneyi en yetkin görünümüne ulaştırır ama onun özyapısına dokunmaz. Burada bir biçimbozma değil, tam tersine, yetkin biçime ulaşma sözkonusudur. M.Ö. 460 yıllarından kalan Zeus başı Atina'lı bronzcuların sanatla zanaatı bütünleştiren ince duyarlılığını ortaya koyar, bunu yaparken bize bir tanrıdan çok güçlü bir insan sunar. Gerçekliğin sınırlarını zorlamayan bir gerçekçiliktir bu.

Sanatta her zaman değiştirmeye eğilimli bir yan vardır. Bu gerçekçilik bile zaman zaman bir gerçekdışılığa doğru zorlanmıştır. Kyklades'de bulunan III. binden kalma vazo, elinde tencere tutan bir ayı biçimindedir: ayının sevimli yüzünden iyice birbirinden ayrık bacaklarına kadar her şey onun bir insan elinden çıktığını ve tüm doğallığını yapaylığından aldığını sezdirir. Tarih öncesinden kalma mağara resimlerinde av hayvanlarının kalçaları iyiden iyiye yuvarlak çizilmesiydi biz o hayvanların çok güçlü olduğunu nasıl anlardık! Burada doğrudan doğruya simgeci bir anlatımla karşılaşıyoruz. Hızlı giden hayvana bu durumda dörtten çok bacak ulamak gerekecektir. Hızlı gidişin koşullarını kasların gerilimlerinde gösteremeyen tarihöncesi ressamı zorunlu olarak hızlı giden hayvanı daha çok ayakla donatmak gereğini duyuyordu. Bu da bize biçimbozmalarla birlikte simgeciliğin en eski zamanlardan kalma olduğunu bir güzel anlatır. Ancak o günün simgeciliği belki de yalnızca ustalığın yetmediği yerde gerekiyordu, bugünün simgeciliği başlıbaşına bir anlatım özelliğidir.

Eski sanatta her şey tam bir başeğmişlik içinde gerçekliğin sınırlarını aşmayacak biçimde seçilir ve çizilir. Çizilen, anlatılan, irdelenen, tartışılan şey her zaman bildik'dir. Bu yüzden sanatta şaşırtıcı raslaşmalar hemen hiç yoktur. Av hayvanı av hayvanıdır, ayı ayıdır, Zeus Zeus'dur. Gerçekliğin yansısı sanatsal seçimin özünü oluşturur. Olympos yükseklerde de olsa, görünmez yerlerde de olsa bir dağdır, dağdan başka bir şey değildir. Kucağındaki İsa biraz ihtiyar suratlı da olsa Meryem tanıtları her zaman eşsiz bir insan güzelliğini dile getirecektir. Yunan tapınakları sıcak ve sevimli, roma tapınakları azçok ürkütücü ya da görkemli de olsa aralarında biri öbürünü yoksayacak biçimde bir değişiklik yoktur. Değişiklik her şeyden önce yaşam biçimlerinin, buna bağlı olarak duyuş, düşünüş, seziş biçimlerinin, dünyaya bakış biçimlerinin ayrı olmasından kaynaklanır. Roma kocaman bir imparatorluktur, onun insanı bir dünya insanıdır, *ele geçiren* insandır, onun tapınakları elbette görkemli olacaktır. Yunan tapınakları kent tapınaklarıdır, kendini yurttaş duyan insanın tapınaklarıdır, bu tapınakların görkemli olmasına gerek yoktur.

Renk biçimin, sezgi düşüncenin önüne geçtikçe, dil kendi özelliklerinden sıyrılıp yeni yeni özellikler edindikçe ve böylece ayrı bir dil olmaya doğru gittikçe bir başka bakış kendini göstermiş oldu. Ta Rönesans'ın tuvallerinde, Bosch'un ve Bruegel'in resimlerinde gördüğümüz o canlı bambaşkalık dünyayı bir başka türlü de kavrayabileceğimizi bize pek güzel öğretti. Bilimde ve felsefede olduğu gibi sanatta da olası olandan daha çekici olmaya başlıyordu. En azından şöyle düşünebiliyorduk: dünyanın bazı gariplikleri vardır ve dünya bu gariplikllerinden gidilerek ya da bu garipliklerine göre de kavranılabilir. İşte düş'ün ve hatta düşlem'in önemi o zaman anlaşıldı. Düş'ün yaratıcı gerçekliği çok yere gerçekliğin belirleyici gücünü geride bırakıyordu. Olası'nın olan'ı aşan zenginliği yeni düşüncenin verimli atılımları içinde keşfedildi. Descartes ve Leibniz bunu pek güzel gördüler ve gösterdiler. Descartes'da imgelemin ürettiği fikirler insanın yapıcı gücünü ortaya koyuyordu. Leibniz olan'ın yanında olası'ya da bir yer açıyordu.

Eski sanatta renk nesneyle tam anlamında uyum içindedir, bir başka deyişle renk nesneyle çakışır. Daha açık bir dille söylersek, eski sanatta renk nesnenin *ken-*

di rengidir. Nesnenin dışında bir renk titreşimi bulamazsınız. Bosch da Bruegel de nesnenin biçimini bozarken hatta bize hiç de alışık olmadığımız görünümler çizerken rengi nesneden ayırmayı, nesneyi bildikleri gibi boyamayı düşünmezler: nesnenin kendi yasal rengi vardır. Buna göre pembe bir kadın olmaz, olamaz; yeşil bir bulut da. Ne Mozart'da ne Beethoven'de renk nesneden ayrılır. Beethoven'in şaşırtıcı dehası tam tamına anlatımcı bir tutarlılıkla duygulara enine boyuna açılırken düşünselliğinden uzaklaşmaz, düşünselliğin sağlam temellerinden kopmamaya özen gösterir, yasalın sınırlarını zorlamaz. Bu yüzden onda klasik özellikler ağır basar yani ussal özellikler belirleyicidir, bu yüzden onun sanatını biraz sınırı aşarak da olsa yeni klasiklik diye ya da duygusallaşmış klasiklik diye nitelendirebiliriz. Klasik olan her anlamda yasal olandır, yoğun bir biçimde ussal ve dolayısıyla en yaygın ölçülerde evrensel olandır. Beethoven'den daha evrensel bir yaratıcı düşünebilir miyiz? Ne var ki onda ussallık duygusallıkla bütünleşir, deyim yerindeyse özneleşir ve böylece evrensellik yolunda daha güçlüleşir.

Eski sanatta yapıt anlattıklarıyla, açık açık söyledikleriyle yapıttır. Buna göre eski sanatta anlatılanların önüne çıkacak, anlatılnaları aşacak, anlatılanların arkasına gizlenecek herhangi bir öge yoktur, anlatılanların yarattığı etki alanının dışında herhangi bir etki alanı yoktur. Anlatılanlar bir bütün olarak bir etki alanı oluştururlar, bu alanı tümleyecek bir başka görünmez alan sözkonusu olamaz. Kısacası anlatılanlardan ayrı ne bir renk ne bir tad bulabilirsiniz yapıtta. Yapıt söyleyeceklerini kendisi söyler, izleyiciye çok bir şey bırakmaz. Gerçekte her izleyici bir yorumcudur ve buna göre bir yaratıcıdır, her sanat, eski sanat bile, belli bir katılım ister. Ancak eski sanatta bu katılım oldukça sınırlıdır, yerine göre yok gibi bir şeydir. Eski sanatta izleyici daha çok bir alıcıdır. Biz izleyenler eski sanatta sanatçıya göre düşünür ve duyarız, sanatçıdan ötürü, sanatçıdan giderek düşünüp duymayız. Karşımızda renkleri nesnelerine denk düşen belirgin bir yapı vardır. Öyle ya herkes her şeyi şöyle ya da böyle anlayabilir, bir atasözü bile kişisel bir yorumla apayrı bir özellik kazanabilir. Ancak eski sanat belirginliğin sanatıdır, onda insan kendini şu ya da bu biçimde belirlenmiş ya da sınırlanmış duyar, hatta bağımlılanmış duyar.

Bu yüzden eski sanat şaşırtmaz, yalnızca gördürür. Onun sunduğu yeni bildik bir yenidir, özel ya da güzel ama tanış bir yenidir. Bruegel bir yana Bosch bile resimleriyle çokça şaşırtmaz. O apayrı dünyada dünyamızdan pekçok şey vardır. Hugo'yla dünyanın girdisini çıktısını, mutluluklarını ve mutsuzluklarını anlarsınız; Lamartine size hoş geçen saatlerin, özellikle aşk saatlerinin değerini duyurur; Molière gülünçlüyü bulur çıkarır verir; Shakespeare yaşamı kökten tartışır; Montaigne'in benini kırdığınızda içinden kocaman bir insanlık çıkar; Mozart ince duyguların ve ince düşüncelerin ressamıdır; Bach'da kutsalla gündeliğin bağlarını yakalarsınız, ölümlülük katından ölümsüzlüğü gözlersiniz, her yerde kendini duyuran o tanrısal dolgunluğu yakalarsınız; Benjamin Constant duygusal uçarılığı gerçeklerin katı ölçütlerine vurur, gerçekliğin örsünde döver ve biçimler... Bunların hepsi gerçekliğin sınırlarında dolaşırlar. Eski sanat insanı arar ama aratmaz.

Eski sanatta bir yapıtın etki alanı o yapıtı oluşturan biçimlenmiş ögelerin toplamından gelmedir. Bu anlamda sanatçı neyi söylemek istediyse onu söylemiştir: söylemek istediğini söyleyememiş sanatçı başarısız sanatçıdır. Yeni sanat kullandığı doğal ögelerle ve o ögelerden oluşturduğu biçimlerle özel bir dil yaratır, o dille anlatılan şey çok zaman o ögelerin toplamından çıkıp gelmiş değildir, bu yüzden ayrık durur, yapıtın az önünde durur, az arkasında durur yapıtı büyük ölçüde gölgeler, hatta unutturur, uçucu varlığıyla izleyiciye bir bakıma boyundan büyük duygu ve düşünce karmaşıkları esinler. Çağdaş sanatçı gerçekliği yalnız duyan, dinleyen, yansıtan değil aynı zamanda oluşturandır. Bu yeni gerçeklik gerçekte bir şemadır, ancak haz veren bir şemadır. Yapıtın birinci özelliği duygu ve düşünce düzeyinde hazverir olmasıdır. Yeni sanat daha çok düşten kalkar ve düşü kaşkırtır, düşün koşulları içinde gerçekliği kurar, düşün içinde gerçekliği aratıp buldurur, böylece bizi en yoğun hatta en yalın gerçekliğe apayrı bir yoldan, oldukça şaşırtıcı ama gene de oldukça kısa ve sağlam bir yoldan ulaştırır. Onun amacı düşten giderek uydurma bir gerçeklik oluşturmak, olmayan bir gerçekliği var gibi göstermek değil, en ince gerçekliği kökten duyurabilmektir.

Sanat yapıtını oluşturacak, ona temel olacak fikir böylece sanatçının ruhunda düşsel-düşünsel bir tasarım biçiminde gerçeklişir ve yapıtı oluşturmak üzere hazırlanır. Onun en zengin kaynağı tasarımlarımızın verimli dayanakları olan ilkörneklerdir ya da karmaşıklardır. Eski sanat elbette zorunlu olarak önbilincin ve altbilincin zengin verilerinden alabildiğine güç alıyordu, ancak o sanatı yaratanlar elbette bunun bilincinde değillerdi. Çocukluk yeni sanatçının dünyasında olduğu kadar eski sanatçının dünyasında da belirleyiciydi. Eskinin sanatçısı elbette "sanat"la "çocukluk" arasında bir bağ olabileceğini düşünmemiştir. Yeni sanat baştan sona çocukluğun verileriyle kurulmuş gibidir. Yeni sanatçı tüm yaratma edimlerinde yetkin bir bilinçlenmişlik çerçevesinde olmasa bile çocukluğunun kendisine ne büyük bir destek olduğunu sezer. Bu çocuksu bakış

açısı en yoğun fikri bile ilkörnekleden giderek oluşturulmuş uygun bir simgede dışlaştırabilecek güçtedir. Sanatçı çocukluğunun verilerinden, daha çok kendiliğinden bir sezişle, uçsuz bucaksız bir genişlikte düşsel şemalara ulaşır, bunlar *onun* şemalarıdır ve bir özne-nesne buluşmasında sanatsal iletişimi olası kılarlar. Bu yüzden çağımızda sanatın anlam-ve görünümü baştan sona değişmiştir. Yeni sanat gerçekliği en yoğun biçimde, en etkin biçimde dışlaştırdığı yerde bile gerçeğe uymaz gibi durur. *"Sanat yalanların en güzelidir, düşü kesin gerçeklere indirgeyerek birilerini düş kırıklığına uğratmayalım"* der Debussy.

Eski sanattan yeni sanata geçiş noktasında ressam Eugène Delacroix yeninin ilk izlenimlerini ortaya koyarken biraz da peygamberce sayabileceğimiz bir duyalılıkla şöyle diyordu: *"Güzel heryerdedir, her insan onu görmekle kalmaz, tam tamına kendine göre biçimler de."* İşte buradaki bu *kendine göre* o mutlu dönüşümün belirtisidir. Yeni sanat içinde de simgecilikten izlenimciliğe ve oradan da gerçekçiliğin baş düşmanıymış gibi duran gerçeküstücülüğe kadar uzanan çizgide, beğenelim beğenmeyelim, isteyelim istemeyelim, büyük bir dönüşüm gerçekleşmiş olduğunu görürüz. Bu dönüşüm içinde yaratılan sayısız yapıtların bir bölümü belki de insanlığın büyükçe bir bölümüne ulaşmakta eksik kalmaktadır. Sanatsal görüye ulaşamamış kişinin yeni sanat karşısındaki acılı çaresizliğini iyi anlamak gerekir. Artık neredeyse her şey simgeye indirgenmiştir, geçmiş zamanlarda sanatın oluşumuna şu ya da bu ölçülerde, şu ya da bu biçimde katılan simge bundan böyle sanatsal anlatımın temel ögesi olmuştur. Artık neredeyse zorunlu bir simgecilik dönemi yaşanmaktadır. Simgeleri okuyabilmek gerekir, bunun için sanatın dilini bilmek gerekir. Artık sanat yapıtı bildirisini dolaysız bir biçimde sunmayacaktır. Yeni sanatı kavrayabilmek için hem belli bir bilinç yetkinliğine ulaşmış olmak hem de bir sanat alışkanlığı edinmiş olmak zorunludur. Yeni sanat bunu gösteri olsun diye, seçkincilik olsun diye yapmaz, en yoğun anlamları ortaya koyabilmek için yapar. Artık izleyicinin sanatçıdan beklediği herhangi biçimlenmiş bir anlam değildir, bir anlamlar bütünüdür, derinlikli bir anlam bileşimidir. Yeni sanatın öncüsü Baudelaire *"Ben çok zaman bir tabloyu yalnızca ruhuma vereceği düşünceler ve düşlemler toplamıyla değerlendiririm"* der. Simge bu yüzden en geniş anlatım olanağı yaratmakla önemlidir. Henri Delacroix'nın belirttiği gibi *"Simgesel düşünce en kısa düşüncedir"*

Evet, yeni sanattaki duygu ve düşünce yoğunluğu da işte buradan, bu yoğun simgesellikten gelir. Simgecilik belirgin bir biçimde simgeyi öne çıkardı, ona sanatsal yaratıda ve sanatsal yaratıyı izlemede apayrı bir yer verdi. Bütün sanatlar bu oluşumdan etkilendiler. Mallarmé simgeciliğiyle Debussy izlenimciliği arasında yol iyice kısadır. Mallarmé'nin *L'arpés-midi d'un faune*'unu Debussy'nin bestelemiş olması da iki anlayış arasında nasıl sıkı bir bağ bulunduğunu göstermeye yeter. Bu uzun ve karmaşık şiir yeni sanatın başyapıtları arasında sayılmasa da onun bestesi çağın ilk akla gelen yapıtları arasında yer alır. Mallarmé'nin çetrefil simgeciliği her izleyiciyi ya da okuyucuyu biraz irkiltecektir. Ancak Debussy'nin ondan giderek oluşturduğu yapıtta aynı tedirginliği duymayız. Bu da sanatçının simgeden ne anladığı, bildirisini hangi koşullar altında iletmek istediği sorusunu akla getirir. Her ne olursa olsun sanat bugün bir simgeci anlatım çağı yaşıyor. İzlenimciliğe uzak düşsek de, kendimizi izlenimciliğe yakın bulmasak da simgenin egemen olduğu bir sanatsal anlatımla yüzyüzeyizdir.

Klasiklik *genel olarak insan*'ı tanımlamakta büyük bir ustalık gösterdi. Michel Fleury'nin *L'impessionnisme et la musique* (İzlenimcilik ve müzik) adlı yapıtında pek güzel ortaya koyduğu gibi klasiklik bu yolda usun belirleyici gücünü kullanmıştır. Michel Fleury şöyle der: *"Zekanın ve usun duygu ve duyum üzerindeki önceliği edebiyatta, müzikte ve plastik sanatlarda klasik estetiği belirler."* Daha sonra duyguculuk insanın iç derinliğini ortaya koymaya çalıştı, ancak bunu yaparken Goethe'nin de pek güzel belirlediği gibi hastalıklı bir yapı kazandı. Gerçekçilik bize daha sonra özne-nesne dengesini duyurdu. Bu arada ruhbilimin gelişmesi insan gerçeğinin göründüğü kadar olmadığını öğretti. İnsanoğlu sanatı gerçek anlamda bir insan araştırması durumuna getirdi.

Klasikliğin ardılı duyguculuk duyguyu usun üstüne hatta yerine koydu. Duyguculuğun erken bildiricisi Vauvenagues *"Yüreğin ilgilerini us anlayamaz"* diyor, büyük düşüncelerin gönülden geldiğini bildiriyordu. Ona göre us bizi doğa kadar sık aldatmaktaydı. Geçmişin usçuluk ve duyguculuk, usçuluk ve deneycilik, öznelcilik ve nesnelcilik gibi karşıtlıkları bileşimsel bir bakış açısına dayanan bir öngörü içinde eriyerek çağımızın dengeli bakış biçimini oluşturdu. Artık nesneye ya da özneye ağırlık tanımak yerine hem nesneye hem özneye ağırlık tanıyoruz.

Çünkü biz hem çok başarılı bir klasikliğin hem de çok başarılı bir duyguculuğun kalıtını paylaşıyoruz. Buna göre çağımızın sanatçısı sanatın bir evrensel belirleme etkinliği olduğu kadar bir kişisel coşku sorunu ortaya koyduğunu pek güzel anlamıştır. Bu çerçevede bugün aşırı öznelci estetiklerin de aşırı nesnelci estetiklerin de ağırlıklarını yitirmeye yüztuttuğu kesindir. Sanat kuru bir bilgi alanı değildir, sanatsal biçimler her za-

man haz veren biçimlerdir, sanat sözkonusu olduğu yerde zorunlu bir hazcılık sözkonusudur. Din tanıtlarda hazcı ögeyi silip atmak istiyordu, bununla birlikte eskinin İsa tanıtlarında bile hazla ilgili bir etkenin yapıta baştan sona sinmiş olduğunu sezeriz. Güzel olmayan sanat yapıtı, ne adına yapılmış olursa olsun, gülünç bir şemadan başka bir şey değildir. Geçtiğimiz yüzyılda Vigny bu gerçeği bize şu satırlarla duyuruyordu: *"Esinin sağladığı mutluluk bir kadının kollarında bizi sarhoş eden fiziksel çılgınlığı çok aşan bir çılgınlıktır. Ruhun şehveti daha uzun sürer... Ruhsal coşku bedensel coşkunun çok üstündedir."* Önemli olan yaratma deneyinde de izleme deneyinde de bu coşkuya, aşkınlığın, adanmışlığın getirdiği bu yüksek heyecana ulaşmaktır. Önemli olan ussallıkla duygusallığın birbiriyle çelişmediğini, birbirini bütünlediğini görebilmektir. Aşma deneyi salt duygusallıkta değil, aynı zamanda ussallıkta gerçekleşir. *"Kendimizi kendi üstümüze yükselmiş ve aşılmış duyduğumuz zaman ancak kendimizi esinlenmiş duyarız"* der Henri Delacroix. Sanatın simgeselleşmesi onun haz verici özelliğini gidermedi. Tersine, simgeler birer bildirici, birer anlam yumağı oldukları gibi ya da oldukları kadar birer haz kaynağıdırlar.

Simge kullanımı sanata yeni olanaklar sağladı. Simge her şeyden önce deyim yerindeyse yapıtın anlam sınırlarını genişletti. Bugünün sanatçısı sanat yapıtında onun boyunu aşan bir şeylerin bulunması gerektiğini biliyor. Gerçek anlamda yoğun bir insani etki alanı yaratabilmek için yapıtta yapıtın sınırlarını aşan bir şeylerin olması gerekir. Eskinin yapıtı kendiyle sınırlıydı, yeni sanatta yapıt kendi dışına çıkar ya da taşar, deyim yerindeyse boyundan büyük işlere girer ve gösterdiğinden çoğunu duyurur. Hiçbir yapıt kendisi kadar, kendi boyunda değildir artık. Yapıt neredeyse bir çıkış noktasıdır, yoğun olasılıklar barındıran bir tohumdur. Öte yandan, giderek sanatlar bütünleşirler, birbirlerine yaklaşırlar, birbirlerinden alacak, birbirlerine verecek şeyleri vardır: şiire resim girer, müzik girer, müzik şiirleşir ve resme bulanır... Artık önemli olan şu ya da bu sanatı yapmak değil şu ya da bu sanatta insanı anlatmaktır. Artık bir sanattan baktığınızda öbür sanatlar görünür. Her sanat insan araştırması yapar, gerçekliği yansıtmaktan ötede gerçekliğin özel bir yorumunu ortaya koyar. Sanatlar da bilimler gibi bir'dir onların ancak anlatım yöntemleri ya da olanakları değişiktir. Aşağı yukarı Baudelaire'den bu yana sanatın derin ve kendine özgü bir anlamı vardır. Eski sanat yoğun dinsel anlamı içinde özellikle inançlının dünyasına yöneliyordu; bugün daha başka bir tabloyla karşı karşıyayız: yeni sanat izlenebilmek için gelişmiş bilinç koşullarını gerektiriyor.

Dinsel bir anlam taşıyor olmakla eskinin sanat yapıtı bizi doğruca gizlere bağlar. İsa ve Meryem tanıtlarının oluşturduğu dinsel anlatım dili belli gizlerin bilinmesini gerektirirdi. Eskinin sanatında hep gizler, gizler, gizler vardır. Bunun dışında yapıt doğrudan doğruya gerçekliğin yansılarını ortaya koyar: onda bir adamla, bir çocukla, bir kuşla, bildik yüzlerle karşılaşırız. Eski sanatta giz ortadan kalktığı zaman iletişim kendiliğinden gerçekleşir. Yapıtın bizi götüreceği, götürmek istediği tek bir yer vardır, o yere tek bir yoldan gidilecektir. Michel Fleury, Jankélévitch'in *Debussy et le mystére de l'instant* (Debussy ya da an'ın gizi) adlı kitabında gizlilik'le giz arasındaki ayrımı pek güzel gösterdiğini bildirerek şöyle der: *"Baudelaire'e kadar şiir apaçık simgeler sundu, bu simgelerin yorumu ussal bir çıkarıma dayanıyordu; böylece o bu konuda bir gizliliğin açıklanmasını andırıyordu, üstelik yazar bu gizliliğin açıklanmasını sağlayacak anahtarı da genellikle bize veriyordu. Buna karşılık gizin anahtarı yoktur; o hem çok basittir -çünkü sezilir olmakla sınırlanır- ve hem de çok karmaşıktır -çünkü onunla ilgili olarak tek ve nesnel bir biçimde oluşturulmuş bir youm sözkonusu değildir. Giz bir anlamlar çokluğuna açılır. O, sanatçıyla dünya arasında bir duygu yakınlığı oluşturur, okuyucu da bu duygu yakınlığına katılmaya çağırılır."*

Giz bir anlam çokluğunu, anlam kayganlığını duyurur bize. Yeni sanat bir gizler ortamı olarak bizi insanın en özellikli bilgilerine kadar ulaştırır. Gizin anahtarı yoktur, tamam, ancak bize gizleri açacak olan güç bilincimizin arayıcı gücüdür. Yeni sanatı izlemek ancak insanın en genel bilgisine ulaşmış bir bilinç etkinliğiyle olasıdır. Baudelaire'in "simge ormanları"ndan geçmeden derin anlamlara ulaşmak olasılığı yoktur. Yeni sanat kendini ancak yetkin bilince sunar. Bu yetkin bilinç bir bilginin bilinci değildir, bir üstün insanın bilinci de değildir, bir tanrısal bilinç hiç değildir: bu bilinç insanı bilen, bilmek isteyen, insanı öğrenmek için kendince çaba gösteren, bu yüzden sanata yakın duran sıradan kişinin bilincidir. İşlenmemiş, derinleştirilmemiş, gerçekliğin köklü kavramlarıyla donatılmamış bir bilincin yetkin sanat yapıtlarını kavramada eksik kalması doğaldır. Yeni sanatın temel özelliği bu, onu ancak ona emek verenler kavrayabilirler. Bira ya da sigara tüketicisi olmak kolaylığıyla sanat yapıtı tüketicisi olmak olası değildir. Düşünen sanatı ancak düşünen insanlar yaratabilir ve izleyebilir.

Marx'ın Henüz Yayımlanmamış Yazılarını Ortaya Çıkarmak*

Kevin ANDERSON**

Lawrence Krader, 25 yıl önce Marx'ın *Budunbilim Defterleri*'nin tarihi baskısını yayımladığında, Marx'ın düşüncesine bakan yeni bir pencere açılmış olmuştu. Marx'ın Lewis Henry Morgan ve diğer antropologlar üzerine 250 sayfalık notlarının biraraya getirilmiş olması, bize daha önce hiç görmediğimiz, eski İrlanda ile ve sanayi proleteryasının özgürleşmesiyle ilgilendiği denli cinsiyet ilişkileriyle, Hindistan, Kolomb öncesi Meksika ve Avustralya yerlileri gibi Batılı olmayan toplumlarla ilgilenen yeni bir Marx gösterdi.

Marx'ın bugüne dek hiçbir dilde yayımlanmamış bu ve başka konular üzerine önemli sayıda yazısı vardır. Neden 1997 yılında, Marx'ın ölümünden 114 yıl sonra, bunun hâlâ bir sorun olduğu, bu denemenin konusudur, ayrıca bu denemede Avrupa'da gelişmekte olan bu yazıların pek çoğunu ilk kez yayımlama planlarını da ele alacağım.

Sorun gerçekte Engels'le başlıyor ve bugüne dek sürüyor. Engels 1890'da *Kapital Cilt I*'in eksiksiz baskısını uzun ve zorlu bir yayına hazırlama ve yayımlama çalışmasına girişirken ve aynı yapıtın Cilt II ve III'ünün de elyazması taslaklarını özenle yayına hazırlarken, Marx'ın tüm yazılarını yayımlamayı ne planlamış ne de amaçlamıştı. Engels sonrası İkinci Enternasyonal'de ise çok az daha fazlası yapılmıştı.

İlk Mega: 1917'den Sonra Yeni Manzaralar

Kördüğümü çözen 1917'deki Rus Devrimi oldu. Lenin'in teşvikiyle, büyük Marx uzmanı David Riazanov ve meslektaşları, 1920'lerin ilk yıllarında Sovyetler Birliği'nde ilk Marx-Engels *Gesamtausgabe* (Toplu Yapıtlar, bundan sonra MEGA!)'sine başladılar.

Anti-Bolşevik İkinci Enternasyonal'den beri Marx ve Engels'in elyazmalarının ve mektuplarının sahibi olan, daha sonra kurulan Frankfurt Okulu'nun yöneticisi, hem Sosyalistlerle hem de Komünistlerle ilişki içindeki Carl Gruenberg, buna aracılık etti.

Riazanov MEGA 1 için bir kısmı fiilen 1928-1935 yılları arasında yayımlanan, uzun erimli bir plan hazırladı. MEGA 1'i, her biri, özenli bilimsel dipnotlar ve önsözlerle beraber, genellikle Almanca, İngilizce ya da Fransızca (1) olmak üzere Marx ve Engels'in onları yazdığı orijinal dildeki yazıları içeren, üç diziye ayırdı:

Dizi 1. Felsefi, İktisadi, Tarihsel ve Siyasal Yazılar. MEGA 1 sonunda bu diziden, en dikkate değerleri olarak 1844 *İnsancıl Denemeler* ve *Alman İdeolojisi*'ni içeren, hiçbiri Engels ya da İkinci Enternasyonal tarafından yayımlanmamış 1850'ye kadar ki yılları kaplayan sekiz cilt yayımladı. Riazanov *İnsancıl Denemeler*'in bir Rusça çevirisini ilk kez 1927'de yayımlamıştı.

Dizi II. Kapital ve Diğer İktisadi Elyazmaları. Bu dizi *Kapital Cilt I*'in Marx'ın onu yazdığı haliyle ya da Engels'in yayına hazırladığı haliyle tüm baskılarını içerecekti, 1867'deki ilk Almanca baskıdan, Marx'ın yayıma hazır hale getirdiği son baskıya, 1872-1875 Fransızca baskısına, Engels'in 1890'daki "eksiksiz" Almanca baskısına dek. Ayrıca Cilt II ve III'ün Engels'in yayına hazırladığı hallerini ve bu ciltlerin orijinal elyazmalarını, artı *Grundrisse* ve *Artı Değer Teorisi* gibi diğer metinleri içerecekti. MEGA 1'in bu dizisinden hiçbir kitap yayımlanmadı, yalnızca *Grundrisse* sonunda ayrı bir cilt olarak 1939-1941'de yayımlandı.

Dizi III. Marx ve Engels'ten Mektuplar. Fiilen yalnızca dört cilt yayımlandı, Marx ve Engels'in 1844'ten 1883'e dek birbirlerine yazdıkları tüm bilinen mektupları içerilmişti, fakat üçüncü kişilerden ya da üçüncü kişilere hiçbir mektup yoktu.

Marx'ın Dışarıda Bırakılan Okuma Defterleri

Tüm Marx'ı yayımlama kararlılığına karşın, Riazanov dahi Marx'ın bir tür yazılarını yayımlamayı reddetti, onun okuma defterlerini, *Budunbilimsel Defterler*'de olduğu gibi, yaşamı boyunca üzerinde çalıştığı çeşitli metinlerin çoğundan parçalar alıntıladığı, özetlediği, yorumlarda bulunduğu defterlerdi bunlar.

Moskova Sosyalist Akademisine MEGA 1 ile ilgili planları için verdiği bir raporda, ayrıca izleyen yılda Frankfurt Okulu yöneticisi Gruenberg tarafından Al-

manya'da da yayımlanan bir rapordu bu, Riazanov Marx'ın yazılarının öncelikle Marx biyografisi hazırlayanların işine yarayacağını belirttiği bir dördüncü ya da "son gurubu"ndan, "defterler"den sözetti. Şöyle anmıştı "1857'deki iktisadi kriz üzerine üç kalın defter... onyedinci yüzyılın ortalarına dek dünya tarihine zamandizinsel bir gezinti" ve bazı "matematik defterleri". Görünüşte yayımlanması planlanan sonuncu için bir ayrıma da gitti.

Ancak, şaşırtıcı bir tenezzül patlamasıyla, genelde özenli çalışan Marx editörü ekledi: "Eğer 1881-1882'de yoğun, bağımsız düşünsel yaratıcılık yeteneğini yitirdiyse bile araştırma yeteneğini asla yitirmemişti. Bazen, defterler gözününe alındığında şu sorular akla geliyor: Neden bu dizgesel, kökten özetleme için bunca zamanının harcamıştı, 1881 gibi geç bir yılda yerbilim hakkında bir temel kitap üzerine, onu bölüm bölüm özetlemek için bunca emek sarfetmişti. Yaşamının 63. yılında -bu hoşgörülemez bir çocukluktu. İşte bir başka örnek: 1878'de Morgan'ın yapıtından bir kopya eline geçer. Çok küçük el yazısıyla 98 sayfada (onun el yazısıyla bir sayfanın en az 2.2 basılı sayfaya eşit olduğunu bilmelisiniz) Morgan'ın ayrıntılı bir özetini yapıyor. Yaşlı Marx, böyle çalışır." Bu tutum neden Marx'ın defterlerinin MEGA 1'de yeralmadığını açıklamaya da yardım ediyor.(2)

Geç 1920'lerde, Riazanov, bu yüzyılın en büyük Marx arşivcisi ve editörü, Stalin rejiminin ağır elini hissetmeye başladı. 1931'de, Stalin onu tutukladı ve zorunlu çalışma kampına gönderdi, orada 1938'de idam edildi. Stalinizmin bir başka kurbanı olarak MEGA 1'de 1935'de durduruldu. Marx'ın matematik elyazmaları (Einstein'ın önerdiği) genç Alman matematikçi Julius Gumbel tarafından yayına hazırlanmış olarak, hatta 1927'de sağlamaları da yapılmış olarak, 1968'e dek yayımlanmadı.(3)

Marx-Engels Toplu Yapıtları

Riazanov ayrıca bir şekilde daha fazla popülerize edilen ve Rusya'da 1928 ile 1946 yılları arasında yayımlanan Marx ve Engels'in *Toplu Yapıtları* için de bir plan geliştirmişti. Bu edisyon Almanca Marx-Engels *Werke* (1956-1968) için ve 1975'den beri yayımlanan İngilizce Marx-Engels *Collected Works* (bundan sonra MECW) gibi diğer dillerdeki baskılar için de temel teşkil etti. MECW'yi örnek alırsak, bu edisyonun da üç bölümden oluştuğunu görüyouz.

I.Ciltler 1-27 Marx ve Engels'in yayımlanmış ve yayımlanmamış kitaplarını, makalelerini ve elyazmalarını içeriyor. Bunların hepsi yayımlanmıştır.

II.Ciltler 28-35 Marx'ın başlıca iktisat yazılarıdır, Kapital'in II ve III.Ciltlerinde yeralanlar dışındakilerin hepsi yayımlandı.

III. Ciltler 38-49 Marx ve Engels'in mektuplarıdır. Engels'in 1885'den sonraki mektuplarını içeren Cilt 48 ve 49'un dışındakiler yayımlanmıştır.

Tüm Stalinist edisyonlarda olduğu gibi, MECW'nin de başka sorunlarının yanısıra ciddi atlama sorunları var. Önsözler ve açıklayıcı notlar genelde dogmatik ve bazen yanıltıcı. Marx ve Engels arasındaki ayrışmaların üzeri örtülmüş. Rus İmparatorluğu'nun bölgesel hırslarına karşı keskin saldırıları, Polonyalılar ve Çekler gibi Rus karşıtı özgürlük savaşçılarına verdikleri büyük destek gizli tutulmuş ya da Marx veya Engels'in hataları olarak gösterilmiş.

Ancak MECW ve benzeri edisyonlar için en büyük sorun birer MEGA olmamalarıdır. Örneğin, Marx'ın *Kapital Cilt I*'inin tümünü özellikle Engels'in dışarıda bıraktığı 60 sayfayı (aşağıya bakınız), ya da Marx'ı onu çeşitli edisyonlarda değiştirme ve geliştirme sürecini göremiyoruz.

Rubel'den Marx Oeuvres

1930'larla 1989 arasındaki, Stalinist Rusya ile Doğu Almanya'nın Marx'ın toplu yapıtını yayımlamakta, Batıdaki işçi bürokrasisi ve akademik yaşamın da azımsanamaz payıyla, yaklaşık olarak bir tekel uyguladıkları uzun yıllar boyunca, Fransız Marksolog Maximilien Rubel'in bağımsız Marx edisyonları, zamandizinleri ve yaşamöyküleri, daha küçük ölçekte de olsa özgürlükçü bir alternatif sundu.

Rubel 1952'de, Moskova'daki Marx Engels Lenin Enstitüsüne "Riazanov'un ve girişiminin kaderi konusunda sessiz kaldığı" için saldırıya geçti ve Stalin'in "toplu yapıtların, Marx ve Engels'in polis devletlerine; Louis Napoleon'a, Prusya'ya ve Çar yönetimine karşı yürütükleri amansız mücadele yoluyla kendi despotizmini rezil edecek bütününün yayımlanmasını hoşgöremeyeceğini" (4) ekledi.

On yil sonra, Rubel kendi Marx Oeuvres'sini yayımlamaya başladı. 1963'den 1994'e dek, her biri 1500 sayfa Marx ve 500 sayfa Rubel'in uzmanca önsözleri ve dipnotlarıyla dolu dört cilt yayımlandı. Stalinist edisyonların tersine, Marx ve Engels arasındaki, özellikle *Kapital* konusundaki ayrışmalar not edilmişti.

Bununla beraber, Rubel'in yorumu çok kötücül bir Hegel karşıtlığıyla bozulmuştur. Ayrıca, bir Marx editörü olarak, Rubel de okuma defterlerinin yayımlanmasına karşıydı. Ölümünden hemen önce 1995'te yaptığı bir söyleşide, önümüzdeki yıllarda Marx'tan herhangi

bir önemli yeni materyal bekleyip bekleyemeyeceğimize dair soruya açıklayıcı bir yanıt verdi: "Açıkçası, ben buna inanmıyorum. Riazanov yalnızca kırk cilt yayımlamak istemişti çünkü tüm okuma defterlerini (iki yüzden fazla!) yayımlamayı gereksiz görmüştü. Bu Defterler, çoğu kez kişisel gözlemler bile olmaksızın, Marx'ın okuduklarının basit kopyalarıdır. Çünkü Marx takıntılı bir okurdu." (5)

İkinci Mega

1975'te, ikinci bir MEGA (buradan sonra MEGA2) Moskova'da ve Doğu Berlin'de başladı. Katıksız bir Stalinist üslupla, editörler Riazanov'un daha önceki çalışmalarına, şanlı şehit atalarına, hiçbir göndermede bulunmadılar. Her ne kadar Marx'ın metinlerinin edimsel editörlüğü epey titizce yapılmışsa da MECW ve diğer benzeri edisyonlarda olduğu gibi, önsözlerin ve dipotları dogmatik bir ırası vardı.

Komünizmin 1989-1991'de dağılmasından sonra MEGA2'nin finansmanı kesildi, ancak bugün, bir mücadeleden sonra, Almanya ve Danimarka'daki kurumlardan yeni finansman sağlıyor. Finansman 1989 öncesinden de sınırlıyken ve edisyon az az geriye çekilirken, editöryel kontrol başlıca Batılı Marx uzmanlarından bir gruba geçmiş durumda.

MEGA2, dördüncüsü Marx ve Engels'in okuma defterleri olmak üzere (6), dört dizi içeriyor.

Dizi 1. Yapıtlar, Makaleler ve Taslaklar. Şimdi planlandığına göre 32 cilt, 15 tanesi yayımlandı. Bu dizide özellikle dikkat çeken Marx'ın 1844 *İnsancıl Denemeler*'ini içeren Cilt1/2'dir. Burada ilk kez, bu el yazmalarının iki versiyonu yayımlanmıştır, bildiğimiz MEGA1 versiyonu, ve bir yeni versiyon, biçimde daha zahmetli ama orijinale daha yakın. İlginç bir biçimde, yeni versiyonun ilk 10 sayfasında, Marx aynı sayfada üç denemeyi, ayrı dikey sütunlar içinde aynı anda yazıyor. Daha sonra bizim bugün "Hegelci Diyalektiğin Eleştirisi" olarak bildiğimiz şeyin en az iki bölümde kompoze edildiğini görüyoruz, Feuerbach üzerine olan bölümle Marx'ın Hegel'in *Fenemenoloji*'sindeki "hareket ettirici ve yaratıcı ilke olarak negatif diyalektiği" övdüğü metin (s292).

Dizi II. Marx'ın Temel İktisat Yazıları. Şimdi 15 cilt olarak planlanıyor, 10'u yayımlanmış durumda. Şimdiye dek yayımlananlar *Kapital Cilt I*'in Marx veya Engels'in yayına hazırladığı tüm edisyonlarını içeriyor. Özellikle burada önemli olan Cilt 11/10, Engels'in 1890'daki dördüncü Almanca edisyonunun bir yeniden baskısı, ancak Marx'ın hazırladığı Cilt I'in 1872-75 Fransızca edisyonundan alınmış çoğu yerleri çok çarpıcı olan 60 sayfalık metni biraraya getiren önemli bir eklemeyle. Bu materyali Engels Cilt I'e dahil etmemişti, ve Cilt I'ın standart Almanca veya İngilizce edisyonlarnıda da bugüne dek yer almamıştı.(7)

Dizi III. Yazışmalar. Şimdi 35 cilt planlanıyor, 1857'ye kadarki yılları kapsayan sekiz cilt yayımlandı. MEGA2 Marx'a yazılmış mektupları da içerdiği için, çok ilginç parçalara yer veriyor, Marx'ın 1841'deki Epikür ve Demokritos üzerine doktora tezine başlarken kullandığı Asikleus'un *Prometeus Bound*'undan bir alıntı: "Bu kayanın hizmetçisi olmaktansa Zeus babanın güvenilir oğlu olurum." (MECW 1, s.31) üzerinde duran parça bunlardan biri. Tezi okuyan, Marx'ın arkadaşı, Sol Hegelci, üniversitede okutmanlık yapan Bauer, ona yazarak şöyle öğütler vermişti:

"Hiçbir koşulda Asikleus'un bu dizelerine ve felsefi gelişmenin ötesine taşan her hangi bir şeyi tezine dahil etmemelisin" (12 Nisan 1841 tarihli mektup). Bauer, eğer Prometeus'un bu artık mehur dizelerini tezine dahil ederse Marx'ın hiçbir zaman üniversitede bir konum elde edemeyeceğinden kaygılanıyordu. Ne yazık ki Marx'ın yanıtı korunmamış, ama bu dizeler, bildiğimiz gibi, tezdeki yerlerini koruyorlar.

Dizi IV. Okuma Defterleri. Şimdi 32 cilt olarak planlanıyor, yedisi yayımlandı. Burada en heyecanlandırıcı olanlar daha önce hiç yayımlanmamış defterler. Her ne kadar Marx'ın Bakunin'in *Devlet ve Anarşi'si Üzerine Notlar*'ı ve *Adolph Wagner Üzerine Notlar*'ı MECW'de yer aldıysa ve *Budunbilimsel Defterler, Hindistan Tarihi Üzerine Notlar 664-1858*, ve *Matematik Elyazmaları*'nın bir kısmı ayrı ayrı yayımlandıysa da, burada bizi bekleyen pek çok yeni keşif var.

Dizi IV'deki yeni materyalin içerdikleri bugün ancak arşivlerde Marx'ın çok zor okunan elyazısının üstesinden gelebileceklerce incelenebilirken, okuma defterlerinin başlıklarına bir göz attığımızda, önümüzdeki yıllarda çoğunun yayımlanacağını umut ettiğimiz, şu başlıkları görüyoruz: (1) Java üzerine 1853 ve 1880-81'deki notlar, (2) kadınların tarihi ve cins ilişkileri üzerine 1852 notları, (3) Rusya'da tarım artı Birleşik Devletlerdeki ilkel çiftçilik üzerine 1870'ler ve 1880'lerden pek çok not, (4) 1860'lardan İrlanda üzerine notlar, (5) Roman ve Carolin dönemlerinde tarım üzerine notlar, (6) kapsamlı bir dünya tarihi zamandizini. Bu materyaller bir kez orijinal dillerinde yayımlandıktan sonra (Marx'ın sonraki defterleri genelde İngilizce ve Almanca'nın bir bireşimi) İngilizceye ve diğer dillere daha kullanışlı edisyonlar halinde çevrilebilirler.

Marx'ın 900 sayfalık en eski zamanlardan kendi zamanına dek dünya çapında tarım ve ticaret tarihi üzeri-

ne 1846-47 defterlerini içeren Cilt IV/6 yayımlandı bile ve ayrıca yakında 1844 defterlerinin Cilt IV/3 olarak yayımlandığını görebileceğiz.

1920'lerden beri ilk kez, Marx'ı yapıtının bir büyük edisyonu Stalinizmin himayesi dışında gerçekleştiriliyor. Raya Dunayevskaya bir keresinde Rusya'daki devlet-kapitalisti rejimin "Marx'ı kendi ideolojisinin sınırlarına hapsetmek" için harçadığı "inanılmaz zaman, enerji ve özen"e dikkat çekmişti. (8) Bu dönem artık kapandı, Marx'ın Onsekizinci Brumaire'de yazdığı gibi "tüm ölü kuşakların geleneği yaşayanların beyinlerinde bir kabus gibi ağırlık yapar" (MECW 11, s.103).

* Bu yazı Chicago'da yayımlanan *News & Letters* dergisinin Ocak-Şubat 1997 sayısından Türkçeleştirilmiştir.

** Kevin Anderson ayrıca *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* kitabının yazarıdır.

DİPNOTLAR

1. Bu konuda biraz bilgi Hal Draper'in *Marx-Engels Register*'ına (Schocken, 1985) yaptığı eklemede bulunabilir ve daha ayrıntılı bir yaklaşım da Maximilien Rubel tarafından kendi *Marx Oeuvres. Politique*.I edisyonunda "Avertissement" (Önsöz) içinde sunulmuştur (Paris:Gallimard, 1994).

2. Riazanov'un raporundan bu alıntıların pek çoğu Raya Dunayevskaya'da bulunabilir, *Rosa Luxemburg, Women's Liberation, and Marx's Philosophy of Revolution* (Humanities Press, 1982), s. 177-178. Almanca tam rapor için bknz. Riazanov'un "Neueste Mitteilungen ueber den literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels," *Archiv fuer die gescichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*. Cilt II (1924), s. 385-400. Raya benim bildiğim kadarıyla Riazanov'un okuma defterleriyle ilgili tutumu hakkında yazan ve bu tutumu eleştiren ilk kişiydi. Raya'nın işaret ettiği gibi, Krader bile, kendi *Budunbilimsel Defterler* edisyonunda, Riazanov'un okuma defterlerine karşı yok sayıcı tutumunu anmaktan kaçınmıştı.

3. Stalinist üslubuyla, bu 1968 edisyonu, Gumbel'i dahi anmamıştır. Bknz. Annette Vogt, "Emil Julius Gumbel (1891-1966): der erste Herausgeber der mathematischen Manuscripte von Karl Marx." *MEGA-Studien* No.2 (1995), s.26-41. Ayrıca bknz. R. Brokmeyer, F. Dimitryev, ve Raya Dunayevskaya, *The Fetish of High Tech and Marx's Unknown Mathematical Manuscripts* (Chicago: News and Letters, 1985).

4. Rubel ve Bracke-Desrousseaux, "L'Occident doit a Marx et a Engels une edition monumentale de leurs oeuvres," La Revue socialiste, No.59, Haziran 1952, s. 13-114.

5. Bknz. *Le Monde des Livres*, 29 Eylül 1995, s. vi-ii.

6- MEGA2'nin şu anki durumunun iyi bir özeti için bknz. Jacques Grandjonc ve Juergen Rojahn, "Aus der MEGA-Arbeit. Der Revidierte Plan der marx-Engels-Gesamtausgabe," *MEGA-Studien* No.2 (1995), s. 62-89. MEGA-Studien (c/o IISG, Cruquiusweg 31, 1019 AT Amsterdam), 1994'te kurulmuştur, MEGA'nın tarihinin ve geleceğinin tartışılmasına ayrılmış uluslararası çokdilli bir dergidir. MEGA hakkında tartışma ve enformasyon için bir başka platform da yıllık *Beitrage fuer Marx-Engels-Forschung* (c/o Rolf Hecker, Ribbecker Str. 3, 10315 Berlin).

7. Cilt II/10'un bir tartışılması için bknz. "On the Relevance of Marx's Capital: Why ist the Full Text as He Wrote It Unavailable?", *News & Letters*, Ekim 1992.

8. Dunayevskaya, *Marxism and Freedom, from 1776 until Today* (Bookman, 1958), s.63.

Türkçeleştiren/**Süreyyya Evren**

yağmur damlaları bir senin mi alnında çocuk
bir senin mi gözlerinde gidenlerin hüznü
bir sen mi çocuk ateşte oynayan
duraktaysan
ıssızlığın koynunda büyüyorsan
sonsuzluk dudaklarında
öylece bekliyorsan ürkekçe
çok uzaksa senden gelip geçenler
yanıyorsan ateşle
çığlıkların uzaklaşıyorsa sözlerinden
hep uzaklarsa anımsadığın
biliyorsan bir kurşunsa bitimi soluklarının
ve hala ateşse damarlarında yoğunlaşan
durup öylece izliyorsan yağışını yağmurun
bir senin mi yüreğinde sevgi çocuk
bir sen mi kaçağısın günün
bir sana mı yönelik namlusu yalanın
durakta öylece kal çocuk
ateşle oyna ve yan
kurşunlar soluklarına yönelsin
kan çılgınca yoğunlaşsın damarlarında
bir sen duyumsa alnında yağmur damlalarını
bir sen tutul sele
ve farkına var yaşamın
yaşamak ölümle bütünleşmiş çılgın bir sevgidir
çünkü

Taner DEVİREN

Kendimizi Öğrenme Üstüne

J. KRİŞNAMURTİ

Çağdaş Hint felsefesinin önde gelen adlarından Krişnamurti'nin "Freedom From The Known" adlı kitabının II. Bölümünü, Zühtü Bayar'ın türkçesinden sunuyoruz. "Kendimizi Öğrenme Üstüne-Sadelik ve Alçakgönüllülük-Koşullanma" altbaşlığını taşıyan bu ikinci bölümü okurlarımızın ilgiyle izleyeceğini umuyoruz.

Eğer kendimizi bilmenin, kendimizi öğrenmenin önemli birşey olduğunu, ben ya da bir başkası söyledi diye önemli olduğunu düşünüyorsanız; korkarım aramızdaki iletişim bir anda sona ermiş olacak. Ama eğer kendimizi bütünüyle anlayabilmenin yaşamsal bir önemi olduğu konusunda sizlerle düşünce birliğine varabilirsek; daha başka ve farklı bir ilişkiler dizisi içinde ve mutlu bir yolda, dikkat ve titizlik isteyen bu sorunu birlikte çözebiliriz.

İnançlarınız konusunda birşey soracak değilim. Bu konuda kendimi yetkili görmüyorum. Sizlere öğretebileceğim birşeyim de yok. Ne yeni bir felsefe, ne yeni bir düşünce sistemi ve ne de gerçeğe götüren bir yoldan da sözedecek değilim. Zaten gerçeğe giden birtek yol vardır ve o da "doğruluk"tur. Esasen başka bir yol da mevcut değildir. Her tür yetke, (authority) özellikle düşünce ve kavrama alanındaki yetke iddiası, yararsız ve düşünceyi bozucu, tahribedeci bir yoldur. Liderler izdaşları, izdaşlar da liderleri mahvetmekten başka öte bir şey yapamamışlardır. Sizler, kendinizin "mürşidi" ve "müridi" kendinizin öğretmeni ve öğrencisi, kendinizin lideri ve izdaşı olmak zorundasınız. İnsanoğlunun önemli olarak kabul ettiği bütün değerleri yeniden gözden geçirmelisiniz. Bu çok gerekli bir çabadır.

Eğer bir "yolgösterici"yi ya da belli, sistematik bir düşünceyi izlememekle kendinizi yalnız hissedecekseniz; kendinizi yalnız hissedin, bu daha iyi. Yalnızlık duygusundan neden korkarız? Çünkü yalnızken kendi kendinizle başbaşa ve yüzyüzesinizdir. Kendinizle böylesine bir karşılaşma size; sizin ne kadar boş, ahmak, çirkin ve suçlu olduğunuzu, derin endişe ve korkular içinde bulunduğunuzu, önemini yitirmiş ve yıpranmış, ikinci elden aktarma düşüncelerle beslenmiş bir varlık olduğunu gösterir. Gerçeklerle yüzyüze gelmeyi ve gerçeklerle yüzleşince de geri dönüp kaçmamayı bilmelisiniz. Kaçtığınız anda adına "korku" dediğimiz olay başgösterir.

Bakışlarımızı içimize çevirip de kendimizi alıcı gözlerle incelemeye başladığımız zaman görürüz ki, bizler dışdünyadan, dışta ki realitelerden soyutlanmış değilizdir.

İnsanın dışdünyasının realiteleriyle sıkı sıkıya bağımlı olması, doğaüstü bir süreç değildir. İnsanoğlu, bizler gibi hepimiz gibi günlük işlerin, gündelik sorunların ağır ve ezici baskısı altındadır. Öyleyse bakışlarımızı içimize çevirip de kendimizi soruşturmamız, biz de nevrotik bir arıza bulunduğunu göstermez. Çünkü, tikelle, çoğul arasında bir ayrım yoktur. Bu gerçek bir gözlemdir. Ben kendime, kendime benzeyen bir dünya yaratmışımdır. Öyleyse parça ile bütün arasındaki bu ilişkiler dizisinde savaşı yitirmeyelim.

Birey ve toplum bilinci dediğimiz şey konusunda, ben kendi payıma kesin ve düzenli bir uyanıklık içinde bulunmalıyım. Çünkü, eğer akıl, bu "birey ve toplum bilinci" dediğimiz şeyin ötelerine kayarsa; ben sadece kendimi aydınlatan ama asla başkalarına ulaşamayan cılız bir ışık durumuna düşerim.

Kendimizi anlamaya nereden başlamalıyız peki? Kendimi ele almak istiyorum. Ben kendi kendimi nasıl gözlemleyebilirim? Kendimi, kendi içimdeki gerçek yerine oturtabilmek için nasıl ve ne yolda incelemeliyim? Böyle bir gözleme, sadece belli bir ilişkiler bütünü içinde başlayabiliriz. Çünkü yaşamın bizzat kendisi belli bir ilişkiler bütününden ibarettir. Bir köşeye çekilip de uzlet içinde, kendimi tanıyacağım diye derin meditasyonlara dalmanın hiçbir yararı yoktur. Ben kendi kendimi, bütün ilişkilerden soyutlanmış olarak, kendi başıma varolamam. Benim varoluşum, başka insanlarla kurup sürdürebileceğim bir ilişkiler dizisi içinde olasıdır ancak. Benim kendi kendimi anlayabilmem; başkalarıyla olan ilişkilerimi, düşüncelerimi, davranışlarımı, fizik dünyayla olan bağlarımı, dışa karşı olan davranışlarımla, dışdünyadan bana gelen etkileri incelemeye başlamamla olasıdır. Bunun dışında kendimi anlamaya yönelik bütün etkinlikler, soyut etkinliklerdir ve kendimi bir soyut etkinlikler dizisi içinde ele almam olası değildir. Çünkü ben kendim soyut bir varlık değilim. Kendimi realite içinde ve realitenin bağlarıyla ilişkili olarak incelemem gerekir. Bu benim somut kişiliğimdir. Soyut kişiliğin ise "olduğum" değil, "olmayı özlediğim" ya da "tasarladığım" kişiliğimdir.

Anlama süreci, entellektüel bir etkinlik değildir. İnsanın kendisi hakkında bilgi istemesiyle, kendini öğrenmesi, birbirinden farklı iki ayrı olgudur. İnsanın kendisi hakkında bilgi toplayıp biriktirmesi, onun sürekli geçmişte yaşamasını zorunlu kılar. Geçmişin anılarıyla yüklü bir bilinç ise hüzünlü bir bilinçtir. Kendini öğrenme, bir yabancı dili öğrenmeye ya da belli bir tekniği kavramaya da benzemez. Bu bir bilim de değildir. Eğer böyleyse, sizde sadece biriktirilmiş bilgiler vardır ve bu bilgiler de sadece anımsanmaya yararlar. Eski bilgileri yeniden gözden geçirmenin de bu alanda bir yararı olmaz. Oysa psikolojik bakımdan kendini öğrenme, her zaman için "şimdi" de oluşur. Bilgiler geçmişe gömülüdürler. Oysa bizler, birçoğumuz, geçmişin anılarında yaşarız ve bu yaşantı biçimi de bizler için bir hayli doyurucudur. İşte böylece bilgi, bizler için fantastik ve olağanüstü önemli bir kılığa bürünür. Bilginlere, bilgilere ve allâmelere bu yüzden taparız. Ama sizler sürekli olarak öğrenirseniz, yaşadığınız her saniyeyi öğrenme süreci ile doldurursanız; gözlem yaparak, bakarak, yaşayarak ve uygulayarak öğrenirseniz, öğrenmenin geçmişe bağlı olmayan, eylem içinde ve dinamik bir süreç olduğunu görürsünüz.

Eğer bana, adım adım ve azar azar, evrimci bir süreç içinde öğrenmekte olduğunuzu söylerseniz; bu koşullar altında sizin inceleyeceğiniz kişiliğiniz, bugünkü kişiliğiniz değil, kişiliğiniz hakkında talep edilmiş bilgilerinizdir. Öğrenme süreci, büyük bir duyarlılık gerektirir. Eğer şimdiyi etkileyen ve bozan, geçmişe ait bir düşünce varsa, duyarlılık varolamaz. Zihin, uyanık, keskin görüş ve kavrayıcı niteliklerini yitirir. Birçoğumuz, bırakın zihinsel açıdan, fizik açıdan bile duyarlıklı değilizdir. İşimiz, gücümüz, yemek ve içmekle... Doğru ve düzenli bir beslenme yöntemiyle hiç kimse ilgilenmiyor. Tütün ve içki alışkanlıklarımız ve tıkıştırma yüzünden bedenlerimiz aşırı derecede büyüyor, irileşiyor ve duyarlılığını yitiriyor. Organizmada doğal bir biçimde varolan dikkat melekesi kör olmuyor, yokoluyor. Bu yetilerin yokolduğu bir organizmada, keskin, dikkatli, açık ve duyarlı bir bilinç nasıl varolabilir? Bizleri doğrudan ilgilendiren kişisel sorunlarda uyanık ve dikkatli olabiliriz ama yaşamın bütün alanlarında uyanık ve duyarlı olmak, fizik bedenimizle ruhsal bütünlüğümüz arasındaki ilişkinin sağlıklı olmasına bağlıdır. Fizik beden ile ruhsal varlığımızın eylemi, bütünsel bir eylemdir. Birşeyi anlayabilmeniz için, onunla birlikte yaşamalı, onu gözlemlemeli ve doğasını, içeriğinin bütün yapısını ve dinamiğini bilmelisiniz. Hiç kendi kendinizle birarada, kendinizle başbaşa yaşamayı denediniz mi? Eğer denediyseniz çok iyi görmüşsünüzdür ki, siz sabit ve durağan bir yaratık değil; tersine, yaşayan ve her an kendini yenileyebilen bir varlıksınızdır. Yaşayan ve kendini her an yenileyebilen bir varlıksa, yine her an yaşayan ve kendini yenileyebilen bir bilince de sahiptir. Bu yenilenme süreci, eğer düşünceler, değerler ve yargılarla kesintiye uğrarsa, canlılığından sözedilemez.

Akıl ve yüreğinizin eylemlerini gözlemleyebilmeniz için, özgür bir bilince sahip olmanız gerekir. Uzlaşan ya da uzlaşmayan, tartışmalarda taraf tutan, önyargılarla dolu bir bilinç, sözcüklerin büyüsüne takılıp alır. Anlamaya doğru bir iyiniyet geliştirmekten öte bir iş yapamaz. Bunun tersini gerçekleştirmek hayi güç bir iştir. Çünkü birçoğumuz genel olarak bakmayı ve dinlemeyi bilmediğimiz gibi, bir akarsuyun güzelliğine bakmayı ve ormanın uğultusunu dinlemeyi de bilmiyoruz.

Yargılayıp da belli bir sonuca vardığımız zaman, gözlemlediğimiz nesneyi açık seçik göremeyiz. Bilincimiz kendi kendine sonu gelmez mırıldanmalarını sürdürürken de açık seçik görebilmemiz olası değildir. Bu yüzden baktığımız şeyin "ne olduğunu" göremeyiz. Görebildiğimiz sadece bizde daha önce varolan, bize daha önce verilmiş bulunan o nesneye ait bir projeksiyon, bir imgedir. Ve bu imge de çoğu kez bizim tarafımızdan yaratılmıştır. Birçoğumuz "ne" ya da "kim" olduğumuza dair ya da "ne" ve "kim" olmamız gerektiğine dair böylesine imgelere sahiptir ve bu imgeler de; bizler, gerçek kişiliğimiz üstüne düşünmeye başladığımız andan itibaren, aşılması olanaksız engeller oluştururlar.

Dünyada en güç şeylerden biri de, bir soruna sade bir biçimde bakabilme yetisidir. Çünkü zihnimizi çok karmaşık bir yapıdadır ve bu karmaşık yapı, olaylara ve nesnelere sade ve basit bir biçimde bakmamızı engeller. Burda andığımız basitlik ve sadelik, bizlere daha önce kutsal diye bildiğimiz kişiler tarafından öğretilmiş olan sade giyinme, oruç rekorları kırma ve kendine eziyet gibi anlamsız hamlıklar değildir. Burda andığım sadelik, nesnelere ve olaylara korkusuz ve doğrudan bakabilme yetisidir. Bu yeti kendimize bakış ve kendimizi inceleyiş sırasında herhangi bir zihinsel çarpıklığa izin vermeyecek olan sadeliktir. Yalan söylediğimiz zaman, yalan söylediğimizi kabul edebilmek ve bunu söyleyebilmek sadeliğidir. Onu maskeleyip saklamak ya da ondan kaçmak değil.

Kendimizi anlama yolunda alçakgönüllülük duygusuna da adamakıllı gereksinmemiz olacaktır. Kendi kendinize:"Ben kendimi biliyorum," dediğiniz andan itibaren, kendi kendinizi anlama yolunu tıkamışsınız demektir. Ya da şöyle de diyebilirsiniz: "Kendim hakkında öğrenilecek pek fazla birşey yok. Ben sadece düşünceler, deneyler, anılar ve geleneklerden ibaret bir bohçayım." Bu yol da çıkar bir yol değildir, aynı sonu-

cu doğurur. Birşeyi yapıp, bitirdiğinizi, sonuçlandırdığımızı düşündüğünüz an, duruluğun ve alçakgönüllüğün yolunu da kesmiş olursunuz. Bir sonuca vardığınız ya da sizden önce üretilmiş bilgilerin yardımıyla sınava başladığınız an bitmişsiniz demektir. Çünkü yaşayan herşeyi, geçmişin eski ve eksik terminolojisiyle dondurmaya başladınız demektir. Eğer kesin dayanma noktalarınız, kesinlik duygunuz ve sonuçlandırmalarınız yoksa, olaylara ve nesnelere serbestçe bakma özgürlüğünüz var demektir. Ve böylesine bir özgürlükle bakabildiğiniz zaman, herşeyin yeni ve öncekinden bambaşka anlamlar ifade ettiğini göreceksiniz. Kendine güvenen bir adam, çoktan ölmüş gitmiş bir adamdır.

Ancak, doğduğumuz andan öldüğümüz âna kadar sınırlı bir kültür darlaştırılmış bilincimizin ürettiği "ben" kavramında, nasıl olacak da özgürce bakabilecek ve düşünebileceğiz? Yüzyıllar boyunca, ulusallık, kast, toplumsal sınıf, gelenek, din, dil, eğitim, edebiyat, sanat, gelenek, görenek, anlaşmalar, her türlü propaganda, ekonomik baskılar, yediğimiz yemekler, içinde yaşadığımız iklim, ailemiz, arkadaşlarımız ve deneylerimiz; düşünebildiğimiz her türlü etki tarafından şartlandırılmadık mı? Bu yüzden bütün sorunlara karşı takınacağımız tavır da şartlandırılmış olmayacak mı?

Şartlandırılmış olduğunuzun bilincinde misiniz? Bu kendinize, şartlandırmadan nasıl kurtulacağınızı düşünmeden önce sormanız gereken ilk sorudur. Eğer: "Şartlandırmadan kurtulacağım, kurtulmalıyım," diyorsanız, ondan hiçbir zaman kurtulamayacaksınız demektir. Böyle söylemekle başka türlü bir sartlandırmanın kucağına düşebilirsiniz. Öyleyse, herşeyden önce şartlandırmanın farkında mıyız? Biliyor musunuz, bir ağaca bakıp da: "Bu bir kayın ağacıdır," ya da "Bu bir banyan ağacıdır," dediğiniz zaman, ifade ettiğiniz sadece zihninizde varolan birtakım botanik sözcüklerdir ve bu sözcükler ağaç ile sizin aranızda öyle bir şartlandırmayı gündeme getirir ki, ağacı görmeniz olanaksızlaşır. Ağaçla gerçek bir iletişime geçebilmek için, ona yaklaşmalı ve elinizle ona dokunmalısınız. Bu konuda sözcükler yardımcı olamazlar.

Şartlandırılmış olduğunuzu nasıl anlayacaksınız? Bunu size ne anlatacak? Aç olduğunuzu size ne anlatır? Tasarımsal, kurgusal açlığı değil, gerçek açlığı... Aynı biçimde şartlandırılmış olduğunuz gerçeğini nasıl keşfedeceksiniz? Bir sorunla yüzyüze geldiğimiz zaman tepkimiz ne olur? Bunun bir tür meydan okuma olduğunu düşünmez miyiz? Sizler, her meydan okumaya, şartlandırmanıza göre karşılıklar verirsiniz. Şartlandırmanızın farkına vardığınız zaman, şartlandırmanın her zaman yetersiz tepkiler verdiğini göreceksiniz.

Bu konuda yeteri kadar duyarlı ve uyanık olduğunuz zaman, bütün ırk, din ve kültürel şartlandırmaların sizin için gerçek bir hapisaneden farksız olduğunu göreceksiniz. Şartlandırmalardan en önemlisini ve en ciddisini ele alalım: Ulusallık sorununu... Bakın bakalım, tam bir ayıklıkla: Bu kavramdan haz mı alıyorsunuz yoksa ona karşı bir başkaldırı içinde misiniz? Ve eğer bu kavrama karşı başkaldırıyorsanız, acaba bu bütün diğer şartlandırmlara karşı olduğunuz, onları kırıp parçalamak istediğiniz anlamına gelebilir mi? Eğer kendi şartlandırmanız sizi doyuruyor ve size yeterli geliyorsa, bu konuda hiçbirşey yapmayacağınız apaçıktır. Ancak bu sorunun farkına varıp da, doyurucu bir kanıya varamamışsanız, onsuz hiç birşey yapamayacağınızı anlayacaksınız. Asla yapamayacaksınız, *onsuz yapamayacaksınız.* Çünkü geçmişin ölüleriyle birlikte ve geçmişte yaşıyorsunuz.

Sizler, hazlarınızdaki sürekliliğin kesintiye uğradığı ya da acılarınızın artmakta olduğu zamanlarda ancak nasıl şartlandırılmış olduğunuzu görebilirsiniz. Eğer işleriniz yolundaysa, eşiniz sizi seviyor ve siz de onu seviyorsanız, güzel çocuklarınız varsa, rahat bir evde oturuyor ve paranız da sıkıntısız geliyorsa, şartlandırılmış olmak sizin umurunuzda değildir. Ama ne zaman işler ters gitse, eşiniz bir başkasını sevse, giriştiğiniz bir işte para yitirseniz ya da daha korkuncu, kendinizi bir savaşın içinde bulsanız, korku ve endişeler içinde yuvarlanır ve birden şartlandırılmış olduğunuzu anlarsınız. Herhangi bir iç ya da dış tehlikeye karşı savaşmaya başladığınız andan itibaren şartlandırmayla yüzyüzesiniz demektir. Ve birçoğumuzun, çoğu zaman derin ya da yüzeysel huzursuzluklar ve rahatsızlıklarla karşılaşması sonucu şartlandırılmış olduğumu ansızın anımsaması işte bu yüzdendir. Uzun eğitimlerden geçirilmiş hayvanlar da sonunda evcilleşir ve uysallaşırlar. Ama onlara bir sorun çıkarıp da rahatlarını kaçırdığımız zaman ansızın doğalarındaki bütün vahşetin ortaya çıktığını görürüz.

Hiçbirimiz rahat ve huzur içinde değiliz. Politik ve ekonomik sorunlar, korku ve endişeler, kötülükler ve çirkinlikler sürekli olarak psikolojik varlığımızı tehdit ediyor. Dünya işlerindeki kaygı ve endişeler bizlerin içine de sinmiş. Bütün bunlardan nasıl korkunç bir şartlandırma içinde bulunduğumuzu anlamak zor değil. Peki, öyleyse ne yapacağız? Bütün bu kaygı ve huzursuzlukları birçoğumuzun yaptığı gibi kabullenip, öyle mi yaşayacağız? Onlarla birlikte mi yaşayacağız? Acılar ve ıstıraplar, hep Demoklesin kılıcı gibi başımızın üstünde asılı mı duracak?

Hepimizin içinde bu tür sorunları kaldırıp bir kenara koyma ya da onları oldukları gibi kabullenme yolunda bir eğilim vardır. Bu konuda olup bitenleri varolan

koşullara bağlama ve yakınma alışkanlıklarımız vardır. "Ah" deriz, "eğer işle yolunda gitseydi, ben böyle mi olurdum?" Ya da :"Bana bir fırsat verin de kendimi ve işlerimi düzelteyim. Bütün bu olup bitenlerin sorumlusu ben değilim, yaşamdaki adaletsizlikler..." Her zaman suçu ya başkalarının üstüne yıkar ya da çevre koşullarına bağlarız. Bazılarımız ise acılarımızın ve huzursuzluklarımızın kavnağını ekonomik durumda ararlar.

Eğer bir insan bu türden huzursuzluk ve sorunlara alışmış ve vurdumduymaz bir hale gelmişse, bu onun beyninin çalışamaz hale gelip, ahmaklaştığının kanıtıdır. Bu tıpkı çevresinde sürekli güzellikler görmesi sonucu ona alışan ve onun farkına artık varamayan birine benzer. Nesnelerin ve durumların ayrımına varamayan birinin duyguları sertleşmiş ve nasırlaşmış demektir ve gitgide kafası daha da kalınlaşır. Eğer bu türden stresleri alışkanlık haline getirememişsek, bu kez de ondan kaçış başlar. Bir tür uyuşturucu madde etkisi yapan kaçışlardır bunlar. Politik gruplarla birleşir ve sokaklarda haykırmaya başlarız, futbol maçlarına gideriz. Büyük bir çoğunluk da tapınaklara ve kiliselere koşarak, kendilerine daha değişik oyalanma yolları bulur.

Bizler neden gerçeklerle yüzyüze gelme yerine, onlardan köşe bucak kaçarız? Örneğin ölümden korkarız. (Bunu sadece bir örnek olarak alıyorum.) Bu korkumuzu yenmek için bir yığın kuram, inanç ve ümit geliştirmişizdir ama ölüm gerçeği orda, olduğu yerde duruyor. Gerçeği anlamak için ona bakmamız gerekir, kaçmak değil. Birçoğumuz ölümden kortuğumuz gibi yaşamaktan da korkuyoruz. Ailemiz için endişeleniyoruz, kamuoyundan korkuyoruz, işimizi yitirme kaygısı içindeyiz. Güvenliğimizin sürekli olup olmadığından emin değiliz. Daha buna benzer yüzlerce neden yüzünden korkuyoruz. Neden ve niçin korktuğumuz önemli değil bu noktada, önemli olan korkumuz, korkularımız. Kesin olan gerçek şudur ki, bizler sürekli bir korkular dizisi içindeyiz. Niçin olayın gerçek yüzüyle yüzleşemiyoruz?

Gerçekle yalnız şimdiki zaman boyutları içinde yüzyüze gelebilirsiniz. Eğer bunu yapamıyorsanız, bu sürekli ondan kaçmanızdan ileri gelen bir durumdur. Bu koşullar altında gerçekle buluşmanıza olanak yoktur. Çünkü bizler bir gerçeklerden kaçış motivasyon kültürünün bütünsel etkisi altındayız. Bu kaçışın alışkanlıkları tarafından tutsak edilmiş durumdayız.

Eğer şimdi hâlâ duyarlıklı ve ciddiyseniz, yalnız bu koşullandırmanın farkına varmakla kalmaz; aynı zamanda bu sürecin sonuçlarının neler olabileceği konusunda da uyanmış sayılabilirsiniz. Sonucun doğurduğu tehlikelerin ne kadar iğrenç ve bayağı, nefret dolu olduğunu görmemek artık elde değildir. Öyleyse bu konudaki büyük tehlikeyi görebildiğinize göre, neden harekete geçmiyorsunuz? Niçin koşullandırmayı kırıp, yoketmek, ortadan kaldırmak için bir girişimde bulunmuyorsunuz? Çünkü tembelsiniz ve tembellik de çok açık bir biçimde enerjisizlik anlamına gelir. Ancak bu tembelliği, bu enerjisizliği, ansızın çıkıp gelen fizik tehlikeler karşısında göstermezsiniz. Kıryolunda karşınıza yılan çıksa, bir yangın olayıyla karşılaşsanız ya da ansızın bir uçuruma raslasanız, anında tepki gösterip, gerekli önlemleri alırsınız. Öyleyse neden aynı davranışı, koşullandırma tehlikesi karşısında da göstermiyorsunuz? *Eğer ulusalcılığın, sizin güvenliğiniz için bir tehlike oluşturduğunu görseniz, harekete geçmez misiniz?*

Karşılık olumsuzdur. Çünkü böyle bir tehlikeyi göremediğiniz için harekete geçmiyeceksiniz. Bu konuyu soğukkanlılıklı ve sağduyunun ışığı altında incelediğiniz zaman göreceksiniz ki; ulusalcılık içeriğinde duyarlık taşımayan bir tür kendi kendini tahribe yönelişten başka birşey değildir. Yalnız duyarlıklı bir içerik insanı canlı kılar ve ayakta tutabilir.

Eğer koşullandırmayı sadece düşünsel yönüyle ele alıp, kavramaya çalışırsanız, onu yoketmek konusunda elinizden birşey gelmez. Bir tehlikesi sadece bir düşünce, bir idea olarak görürseniz, düşünce ile eylem arasında bir mücadele başlayacaktır ve bu mücadele de sizin enerjinizi çekip, alıp, tüketecektir. Ancak koşullandırmayı ve onun içeriğinde taşıdığı büyük tehlikeyi *anında* görüp, ansızın bir uçurumla karşılaşmışcasına bir uyanıklık içinde olursanız, bu sizin eyleme geçtiğinizi gösterir. Çünkü bu anlamda *görmek*, eylem demektir.

Birçoğumuz yaşam yolculuğumuz sırasında yarı rüyada gibi davranır, bizi besleyen ve büyüten çevrenin içinde varolduğumuz ortamı düşünmeksizin otomatik reaksiyonlarda bulunuruz. Oysa bu tür reaksiyonlar, ilerde ortaya çıkacak başka tür zincirler, daha başka koşullandırmalar yaratmaktan başka bir işe yaramazlar. Ancak dikkatinizi bir bütün olarak, toptan koşullandırma üstüne çevirirseniz geçmişin bağlarından tamamen sıyrılıp, kurtulduğunuzu göreceksiniz. Bu tür bir davranışla, geçmişin hegemonyası, (tasallutu) doğal biryoldan yokedilmiş olacaktır.

Gündemdeki Türk Felsefesi

Mustafa TOPAL

Türk Felsefesi kavramını bazı yazılarımda kullanmakla birlikte net olarak tanımlamadım. O yazılardaki amaçlarım bakımından buna gerek olmadığını düşünmüştüm. Sayın M.S.Çalışkan haklı olarak bu belirsizliği eleştirdi. Kavramı sorgulayarak kendi görüşlerini ortaya koydu. Ardından Sayın C. Ergün düşüncelerini yazdı. Ben de konuyla ilgili düşüncelerimi ortaya koymak istiyorum.

Öncelikle şunu vurgulamalıyım. *Türk Felsefesi* kavramını kendimce bir isteği dile getirmek için kullanmadım. Kavramı bilinçli bir biçimde, ortaya çıkmakta olan yeni bir kültürel-düşünsel görüngüyü adlandırmak için kullandım. *Türk felsefesinin* biçimlenmekte olduğunu düşünüyorum. Onyıllardır adım adım gelişen... son yıllardaysa iyice ete kemiğe bürünen *Türk felsefesinin* bir gerçeklik olduğunu öne sürüyorum.

Bugün düşünsel bir varolan olarak bir Türk felsefesi var. Evet, henüz oldukça cılız, biraz yüzeysel... biraz da çekingen. Ama var. Zamanla gelişecek; gelişmeli. Bunun için biraz daha cesaret, biraz daha fazla çalışma, emek... ter akıtma gerekiyor. Bu noktada *İnsancıl* yazarlarına epey iş düşüyor. Yineliyorum: *İnsancıl Türk felsefesinin* temellerinden biri olabilir. Olmalı da!

Uzun bir süredir felsefenin neliği ve felsefi düşüncenin ortaya çıkışı üzerinde çalışıyorum. Çalışmamda ulaştığım sonuçları göz önünde tutarak bir değerlendirme yaptığımda şu sonuca vardım. Bizdeki bugünkü koşullar tarihin herhangi bir döneminde felsefi düşünceyi ortaya çıkartan koşullara kısmen denk düşüyor. Buradaki tartışmamız "*Türk felsefesi* olur mu, olmaz mı?" olduğu için bu konunun ayrıntılarına girmeme gerek yok.

Şimdi kısaca görüşlerimi ortaya koymaya çalışayım.

Türk Düşüncesi ve Felsefe

Her toplumun kendine özgü bir düşünce biçimi var. Rus, Fransız, İngiliz, Japon, Türk vb... düşünce biçimlerinden kimsenin kuşkusu olamaz. Bir Japon'un düşünce biçiminin bizden ne kadar farklı olduğunu geçenlerde gördük. Ülkesinde defalarca sergilediği çırılçıplak gösteriyi Türkiye'de yineleyen Japon komedyen günlerce konuşuldu. Gösteriyi tamamlamasına izin verilmeyen komedyen hemen gözaltına alındı. Ardından ilk uçakla apar topar ülkesine gönderildi. (!)

Destan, boşinançlar, söylen (mit), mizah, din, ahlak, sanat, felsefe... Bir toplumun düşünce biçiminin belli başlı ögeleri bunlar. Toplumdan topluma bu ögelerin önem ve ağırlığı değişiyor. Örneğin bizdeki ve Batı'daki anlamıyla dinsel düşünce hiçbir zaman Çin'de olmadı. Ama Çin felsefesinin kökü Yunan felsefesinden çok önceye dayanıyor.

Bizdeyse durumun Çin'in tam tersi olduğunu söyleyebiliriz. Bizim geçmişimizde felsefenin izi bile yok. Oysa dinsel düşünce gücünü Orta Asya'dan bugüne olduğu gibi korudu. O kadar ki bizdeki tanrıtanımaz marksçılar bile ölen yoldaşlarının "şehit" olduğunu söyler, "haklı dava"dan söz ederler. Kimi solcuların marksçılığı dinsel bir "kurtuluş yolu" gibi bağnazca savunmalarında dinsel düşünce geleneğimizin payı olmadığını kim söyleyebilir? Birçok marksçı için devrimin anlamı, şeriatçının cennetinden farklı değildir. Tek fark; birincisinin budünyacı, ikincininse ötedünyacı olmasıdır.

Dinsel düşüncenin bizim düşünce yapımızdaki rolünü sağlıklı değerlendirmek gerekiyor. Kasaba politikacılarının "% 99'u müslüman halkımız" deyişleri içi boş bir safsatadır. Kuşkusuz halkın büyük çoğunluğu müslüman, ama bu müslümanlık hiçbir zaman şeriatçıların anlatmak istediği türden bir müslümanlık olmadı.

11. yüzyılda yaşayan Kasgarlı Mahmut ünlü Lûgat'ında dönemin göçebe Türklerinden şöyle yakınıyordu: "Yok olası kafirler göğe de Tanrı derler, doğaya da... ağaca da." Yusuf Has Hacib ise "kutadgu Biliğ'inde hükümdara şu öğütleri veriyordu: "müslümanlara dokunma, fakat kafir Türkmenlerin ev-barklarını yak, çoluk çocuklarını tutsak al, putlarını kır." (1)

Sûnni Selçuklu ve Osmanlı yönetimlerinin yüzyıllarca Türkmen kırımı yapmalarının temel nedeni Türkmenlerin göçebelikleri idi. Ama Türkmen kırımlarını acımasız kılan bir neden de Alevi Türkmenlerin eski Türk dinine bağlılıkları, yani "kafirlikleri" idi. 16. yüzyılda bile Osmanlı ileri gelenleri bir kafir Türkmen kellesi getirene bir kaftan ediye ediyorlardı (!)

Eski Türk dininin izlerini bugün bile her yerde görmek olanaklı. Ölen yakının 40. gününü kutlama... ziyafet verme, ay ve güneş tutulunca silah sıkıp gürültü

yapma, yağmur duasına çıkıp ufak taşları ovalama vb... Tüm bunlar eski Kam (Tunguzca-Şaman)'ların eylemleridir. Ağaçlara bez bağlayıp, evliyalara... yatırlara mum yakanlar il dininin kuttören (ritüel)lerini gerçekleştiriyorlar. Alevilerin cem törenleri, Bektaşi deyişleri... geleneklerinde de durum bundan farklı değil.

Binlerce İmam Hatip Lisesine, onca kuran kursu ve tarikata, onyıllardır devletin tüm desteğine karşın Refah Partisinin % 20 oy alabilmesinin bir nedeni de eski İl dininin etkileridir. Şeriatçılar onca çabaya karşın kadınları kara çarşafa sokamıyorsa bunda Türkmen geleneklerinin etkisi azımsanmamalıdır.(2)

Din konusunu bu kadar uzatmam nedensiz değil. Muhammed'in çölde geliştirdiği İslam'la bizdeki İslam oldukça farklı. Türk düşüncesi zaman içinde İslam'dan çok etkilendi, ama karşılığında o da İslami etkiledi. Türk egemenlerinin İslamdaki 4 Mezhep içinden en ılımlı, en liberal Hanefiliği seçmeleri rastlantı değildi. (Kürdistan'da Hizbullah'ın Şafiler içinde daha kolay örgütlenmesinin nedeni budur.) Osmanlı döneminde bile çöl-Arap islamına aykırı birçok uygulama söz konusuydu. Kısacası eski Türk dini (İl dini), eski Türk düşüncesi çöl arabının islamını değiştirdi. Ama karşılığında kendisi de etkilendi... değişti.

Dinde olan, doğallıkla diğer kültür alanlarında ve düşünce biçimlerinde de olmuştur. Türk müziğindeki tarihsel etkileri herkes bilir. Türk dilinin diğer dillerle nasıl harmanlandığı da ortada. Meclis lokantasında "Ben papaz yahnisi yemem!" diyen Refah partisi milletvekili bizdeki kültürel renkliliğe isyan ediyordu. Ama nafile!

Böylece Türk felsefesinin saçayaklarından birine kısaca değinmiş oldum. Bu ülkede felsefeyi bizler yapacaksak, biz bunu Kant, Hegel, Marks, Engels, Fichte, Dilthey... gibi yapmayacağız, yapamayacağız; Çünkü onlar Almandı, bizse Türküz, Kürdüz, Lazız...

Ulusal Felsefe Olur mu?

Soru böyle olursa, yanıt da pekala şöyle olabilir: Neden olmasın? Türk müziği, Türk mutfağı, Türk dili, Türk edebiyatı vb. oluyorsa, doğallıkla Türk Felsefesi de olabilir (!)

Ne var ki bu tür bir "yanıt"ta felsefi bir tad olduğu pek söylenemez. Böylesi yanıtları demagoglara bırakıp başlıktaki sorudaki yanlışı irdeleyelim.

Sayın M.S. Çalışkan "Türk Felsefesi olmaz" vargısına ulaşırken sanırım bazı noktaları gözden kaçırıyor. Türk felsefesi kavramını budunsal (etnik), dinsel, ulusal, coğrafi vb. çerçevelerden herhangi biriyle sınırlamamak gerekiyor.

Biraz yukarıda değindiğim gibi Türk kültürü... Türk düşüncesi budunsal, ulusal ya da coğrafi sınırlarla tanımlanamaz. Papaz, Yahnisi, Arnavut böreği, çerkez tavuğu ve imambayıldıyı nasıl birbirinden ayıracaksınız? Acemaşiran, Kürdili hicazkâr, Nihavent makamlardan nice şarkı herkesin dilinde değil mi? Bu topraklarda yaşayan Kürt, Ermeni, Türk, Laz, Rum, Çerkez vb. halkları birbirinden nasıl ayıracaksınız?

Bunları geçtik. Biz Orta Asya'daki geçmişimizden kurtulabilir miyiz?

Birçok örnekten yalnızca birine değinerek ne demek istediğimi biraz açıklayayım.

Bizdeki konukseverlik geleneğinden, konuğa gösterilen ilgiden söz edelim biraz. Sofraya oturup ev sahibi "tamam" demeden "doydum" deyip sofradan kalkabilen bir konuk var mı? "Gücenirim bak, bundan da ye", "hatırım için... benim için şundan da ye" "bunu yemezsen ölümü öp", vb. şehirlerin varoşlarında... Anadolu'da yoksul halkın bu sözleriyle tacize uğramayan konuk nerede görülmüş?

Kuşkusuz bu gelenekte güzel yanlar... olumlu özellikler belirgin. Ne var ki bu güzel geleneğin geçmişi hiç de sanıldığınca güzel değil:

"(...) Toplumdaki kurallarla özel birikim engellenir. Bu amaçla törenlerde armağan alıp verme, şölenler düzenleme gibi kurallar konur. Örneğin Amerikan yerlilerinde önemli yedek besin elde eden bir üye, tükenene kadar şölen vermek zorundadır. Türk beyleri şölen (toy) vermek ve belli sürelerle malını yağmalatmak durumundadır. Osman Gazi her gelen geçene zengin sofrasını açık tutar. İranlılar bu Türk toylarına "hân-ı yağma" (yağma sofrası) adını verirler. Kaşgarlı Mahmut, hanların bayram ve düğünlerde 30 arşın yükseklikte minare gibi sofra kurup yağmalattıklarını yazar. Yunus Emre malın yağmalatılmasını tanrısal aşkın gereği sayar." (3)

Kökenindeki olumsuz yağma geleneği ortadan kalktıktan sonra da bunca güçlü kalan konukseverlik yalnızca bir örnek. Bu örneğin de ortaya koyduğu gibi her toplum kendi geçmişinden, komşularından, başka kültürlerden sayısız kültürel... düşünsel öğe alır. Bu nedenle kültürel... düşünsel yaratımlarda "ulusallık" savları güvenilir savlar değildir. Bu bakıma dar anlamda Türklerin... Türk ulusunun felsefesi savı ayakları havada bir sav olacaktır.

Ben bu dar anlamıyla bir *Türk Felsefesinden* söz etmiyorum. Sözünü ettiğim *Türk Felsefesinin* iki boyutu var. Birincisi; henüz Türk ulusu ortada yokken temelleri atılan, sayısız kültürel etkileşimle (budunsal, dinsel, sanatsal, ahlaksal vb.) oluşmuş tarihsel-düşünsel boyut.

İkincisi; Türk ulusunun devletleşmesiyle çerçevesi çizilen belli bir toplumsal yapıda, genel insanlık sorunlarını (sömürü, yabancılaşma, ulusal sorun, toplum-doğa çelişkisi, kimlik, kadın sorunu vb.) kendine özgü biçimde yaşayan güncel-insanal boyut.

Soyut tarihsel öznellikle somut güncel nesnelliğin bir bireşimi. İşte ben bu diyalektik kavuşmayla oluşan bir *Türk felsefesinden* söz ediyorum.

Geniş Anlamıyla Ulusal Felsefe Nedir?

ABD'ni Avrupa'dan giden göçmenler kurdu. İskandinav ülkelerniden, Orta Avrupa'dan, İtalya'dan, İrlanda'dan... kopup gelen yersiz-yurtsuz insanların ülkesidir ABD!

Parçalanmış aileler, macera düşkünleri, başarıya susamış tutkulu gençler... kurulu-yerleşik yaşamdan kopmuşlar. Kendi başlarının çaresine bakmak zorundalar. Ne pahasına olursa olsun başarılı olmalılar, bu nedenle her yolu denemeye kararlılar. Hepsinin gözükara!

Gözükara olmasalar anayurtlarını terk ederler miydi?

Savaşmak, ayakta durak ve başarılı olmak zorundalar. Dolayısıyla kendilerinden başka kimseye güvenmiyorlar. Niye güvensinler ki? Güvenecek birileri olsa ana-baba ocağını terk ederler miydi?

Sırtlarında bir çanta okyanusa açılan gemiye öylece binen bu insanlara uygun felsefe ne olabilir?

Ceyar gibi olumsuz kahramanları sırf başarılı olduğu için seven Amerikalılara uygun felsefe ne uyarsacılık (pragmatizm) oldu.

"Önemli olan başarıdır. Yaşamda günlük işlerimde, bana yararı dokunmayacaksa şu ya da bu düşünceyi neden savunayım? Bir düşüncenin doğru olması demek, o düşüncenin bana bir yarar sağlaması demektir. İşime yaramıyorsa o düşünce boştur... yanlıştır."

Bu ne uyarsacı görüşleri Amerikalı savunur: Kant'ın, Hegel'in, Marks'ın yurttaşı bir Alman'a bu düşünceleri kabul ettirebilir misiniz? Gelenekçi, akılcı, soyut Alman felsefesiyle fırsatçı, ne uyarsacı, somut düşünen Amerikan felsefesine iki ayrı "ulusal felsefe" denemez mi?

İki farklı "ulusal felsefe"ye örnek olarak çarpıcı Yunan-Hint karşıtlığına da göz atabiliriz.

Gerçeği gerçek adına araştırmak, her tür insanal kaygıdan uzak bir biçimde doğru ya ulaşmak İlkçağ Yunan felsefesinin temel ereğiydi. "Evren sonlu mu, sonsuz mu?", "varlığın temeli nedir?" vb. türden sorular Yunan felsefesinin bıkıp usanmadan yanıt aradığı sorulardı.

Şimdi bu konulara ilişkin Hint felsefesinin tavrına bakalım.

"Ben sana hiç" demişti Buda, "gel, öğrencim ol ve sana her şeyin başlangıcını açıklayacağım dedim mi?" "Hayır efendim, demediniz" "Ya sen hiç gelip de, bana her şeyin başlangıcını açıklayacağın için öğrencin olacağım, dedin mi?" "Demedim, efendim." Bu da öğrencisine tek amacının "kötülük yapanlar için kötülüğün tamamen ortadan kaldırılması" olduğunu hatırlatmıştı. "Öyleyse", diye sözlerini sürdürdü Buda, "varlıkların başlangıcının açıklanıp açıklanmamasının bu amaç için hiçbir önemi yoktur... herşeyin başlangıcını açıklamanın ne yararı olabilir?" (4)

Bu tutum Hint felsefesi ve filozofları için tipiktir. Ruh göçüne ve yeniden doğuma (incarnation) inanan Hintliler bu dünyayı boşverme... bu dünya için çalışmaktan kaçınma eğilimindedirler. Nasılsa ruh ölmüyor, sürekli bedenden bedene dolaşıyor. O halde önemli olan sonul gerçekler değil ruhun haldeki bedendeki yaşamına uygun görevlerin yerine getirilmesidir vb. (5)

- Doğa ve insanın birliği ilkesi
- Sonul bir gerçek aramaktan vazgeçme
- İçe dönük derin düşünce yoluyla bireysel kurtuluş arama
- gerçek; akılla değil, ancak sezgiyle kavranır
- sonsuz hoşgörü... sabır
- gerçeğe götüren tek bir yol olduğunu yadsıma
- ruh göçüne ve yeniden doğuma inanma (6)

Bütün bu özellikleriyle İngiliz, Alman ya da Amerikan felsefelerinden net olarak ayrılan bir Hint felsefesi olduğu açık değil mi?

Nasıl Bir Türk Felsefesi?

Buraya kadar söylediklerimden kolayca anlaşılabileceği gibi ben dar anlamıyla Türklerin... Türk ulusunun felsefesinden söz etmiyorum. Benim demek istediğim şu: Türk düşüncesini veri alan, Türklerin yaşadığı Anadolu halklarının sorunlarından yola çıkan bir felsefe!

Hint felsefe geleneği... Hint felsefesi yalnızca Hintlilerin yaratımı değildir. Hint düşünce geleneğiyle düşünen başkaları da Hint felsefesinin içindedirler. Bir örnekle bu dediğimi somutlayabilirim.

İnsan ve doğanın birliği (monizm) ilkesi Hint felsefesinin temel düşünce putlarından (dogmalarından) biridir. Dünyadaki süreçlerin birliğini dile getiren şu parça bu düşünceyi özlü bir biçimde ortaya koyar:

"Bir zamanlar düşümde bir kelebek olduğumu görmüştüm. Orada burada uçuşuyor ve aslında Chou oldu-

ğumu bilmeden, her bakımdan bir kelebek olarak, tıpkı bir kelebek gibi özgürlüğümün tadına varıyordum. Ansızın uyandım ve şaşkınlık içinde yeniden ben olduğumu fark ettim. Artık düşünde bir kelebek olduğunu gören bir adam mı yoksa düşünde bir adam olduğunu gören bir kelebek mi olduğumu nasıl bilebilirim? Buna olayların içiçe geçmesi denir." (7)

Çinli Chuang-tzu'nun bu sözleri Hint felsefesinin yeniden-doğum düşüncesini ve birlik ilkesini apaçık ortaya koyar. Bu sözleri bir Çinli söylemiş olabilir ama bu düşünceler Hint felsefesinin damgasını taşıyor. Hint felsefesiyse Hint düşüncesinin basit bir ürünü değildir. Hint felsefesi yaratıcı düşünürlerin özgün çalışmalarıyla ortaya çıkan özgün bir düşünsel yapıdır.

Bizde felsefi düşüncenin ortaya çıkması için gerekli koşulların olduğunu düşünüyorum. Bir yanda belli yaşantılar... gelenekler üzerinde biçimlenmiş bir Türk düşüncesi var. Öte yandaysa evrensel insanlık sorunlarını kendince ve farklı renklerle yaşayan bir insan gereci... bir toplum var. Bugüne dek eksik olan, bu temeli ve gereci işleyecek felsefecilerdi. Ama benim savım şu ki, şimdi bu felsefeciler de var!

Aslında bu son söylediğim yanlış oldu. Türk felsefesi yalnızca felsefecilerin yaratımı olmayacak. Tarihçi, ruhbilimci, toplumbilimci, romancı, şair, mizahçı vb... Bütün bu düşün insanları Türk felsefesinin harcına katkıda bulunacaktır. Yalnızca yaşayanlar değil, geçmiş düşün insanları da. Halide Edip, Reşat Nuri, Yakup Kadri, Nazım Hikmet, Yunus Emre, Mevlana... Bu insanlardan yararlanmadan tarihsel Türk düşüncesini nasıl çözümleyebiliriz?

Dahası var. *Türk felsefesi* yalnızca Türklerin yaratımı da olmayacak. Ziya Gökalp, Onun Türkçü arkadaşı Tekin Alp (Mois Cohen), Ahmet Emin Yalman, vb. Türk değillerdi. Stefanos Yerasimos, İsmail Cem İpekçi, Mıgırdıç Margosyan vb. de Türk değil. Ama bütün bu düşün insanlarının "Biz"i bizden iyi bilmediklerini "Biz"i bize anlatmadıklarını kim söyleyebilir? *Türk felsefesinde* onların da katkısı olacak kuşkusuz.

Bitmedi. Türk Felsefesine sağcıların da katkısı olacak. Hilmi Ziya Ülken, Cemil Meriç, Necip Fazıl, Halide Edip, Zeki Velidi Togan, Ziya Gökalp... Bunları atlayarak "Biz"i nasıl kavrayacağız? Ya yaşayanlar? Halil İnalcık, İlber Ortaylı, Ahmet Yaşar Ocak, Nur Vergin. Bu insanların çapında ve verimliliğinde kaç tane solcu düşüninsanımız var?

Tam bu noktada "Türkiye'de Sağ kanadın felsefe yapabileceğini düşünemiyoruz bile" savına katılmadığımı söylemeliyim. Bu yanlış bir sav. Sözü fazla uzatmadan bir örnek vereyim. Sağcı "Türkiye Günlüğü" dergisini alıp baştan sona okuyanlar eminim bana hak vereceklerdir.

Sonuç olarak; dar anlamıyla bir "Türk felsefesi" olmayacağı noktasında Sayın M.S. Çalışkan'a katılıyorum. Benim burada açmaya çalıştığım bir Türk felsefesine sanırım o da karşı çıkmayacaktır.

Bugün bize düşen görev bu tartışmayı bir an önce olumlu bir sonucu bağlamaktır. Boy vermeye başlayan Türk felsefesi gelişip güçlendirilmelidir. Açıktır ki bu; son derece zor, uzun yıllar alacak, emek... ter isteyen çalışmalarla olabilecek bir şey.

Türk Felsefesi Olmalı!

Çeşitli alanlarda azımsanmayacak sayıda değerli düşün insanımız var. Sağcısıyla solcusuyla... dindarıyla dinsiziyle. Bir kısmıysa emeğini gelişmiş ülkelerin hizmetine sunmuş. Bu insanların "Biz"i çözümleyen, tanıtan... inceleyen yapıtları da var. Bu durumu Türk felsefesinin üzerinde yükseleceği bir zemin olarak değerlendirmek felsefecilerimizin elinde.

Hiçbir toplumda felsefi düşünce; din gibi, sanat gibi kendiliğinden gelişip yayılmaz. Evrensel insan aklının haşarı ve nazenin çocuğudur felsefe. Yüksek düşün ürünlerinin verimli kavuşması olmadan ortaya çıkmaz. Hele hele kendiliğniden hiç çıkmaz. İşinin ustası, sabırlı, incelikli, kılı kırk yarıp düşünen, güçlü beyinler ister. Bütün bunlarsa herşeyden önce büyük bir halk sevgisi ve yılmadan çalışma ister.

"Dehanın % 99'u emektir"der Pascal. Haklı!

Her filozof insanlığı... insanı inceler. İnsanlığı-tümeli-incelemeden felsefe yapamazsınız.

Her filozof bu tümeli içinde yaşadığı ve bildiği parçalarından... belli toplumlar üzerinden inceler. Bir başka deyişle filozof tümeli tikelin içinde arar.

Tikelde evrenseli (tümeli) yakalayan, evrenselde tikeli ortaya koyan filozoftur. Kuşkusuz bunu sanatçı da, dinbilimci de, biliminsanı da yapar. Ama hepsi kendince...

Alman, İngiliz, Çin, Hint... felsefeleri evrensel insanı kendi tekillerinin penceresinden... kendi toplumlarının düşünsel renkleriyle incelemişler. Bu nedenle onların ürünlerinde kendimizi hem buluruz, hem bulmayız.

Aristoteles'te Platon'da, Kant'da, Buda'da, Marks'da, Locke'da insan ve insanın sorunları var. Demek ki biz varız. Bizim sorunlarımız... çözümlerimiz var.

Ama onlarda Yunanlılar, Almanlar, İngilizler, Hint-

liler... var. Türkler, Kürtler, Ermeniler, Lazlar vb... değil. Demek ki onların ürünlerinde "Biz" yokuz.

Buda, Platon, Locke, Marks... A, B, C, D... Bunların toplamı evrensel felsefe dağarcığıdır. Biz buna E'ye eklemek zorundayız.

İçinde evrenseli taşıyan bu tikel E'yi bugünkü toplumumuzu-Türkü, Kürdü, Lazı, Ermenisiyle Anadolu halklarını-incelemeden yaratamazsınız.

A, B, C, D... toplamını bilmen tek başına yetmez. E'yi, E'nin geçmişini, bugününü, özlemlerini ve geleceğini de bilmelisin. Bunları bilip felsefece özümlediğin anda E ortaya çıkar. E'nin ortaya çıkması: İşte Türk felsefesi budur!

E'yi biz ortaya çıkaracağız. Ne Aristoteles, ne Kant, ne Marks, ne Sartre bize bütünüyle E'yi anlatamaz.

İşte bunun için Türk felsefesi olmalı!

Dipnotlar:

1- Aktaran Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, cilt I, Tekin Yay.

2- 18. yüzyılda bile bir Kürt beyi Türkmen eşini ata binip, cirit oynadığı için baba evine gönderiyor "bu yaptığın müslümanlığa sığmaz" diyordu. Türkmen kadınları kocalarıyla güreş tutar, ok atardı. Türkmen savaşçıların saflarında binlerce kadın savaşçı her zaman olurdu.

3- Doğan Avcıoğlu, A.g.e.

4- Aktaran, Daniel J.Boorstin, yaratıcı Ruhun Evrimi, Sabah Yay.

5- Kuşkusuz burada genel (tipik) bir eğilimden söz ediyoruz. Hindistan'da bu eğilim dışında başka felsefi eğilimler ve düşünsel tavır alışlar da var kuşkusuz.

6- Bu konuda bkz. İlkçağ Felsefesi, H.J.Störig, Yol yay.

7- Aktaran, Daniel J.Boorstin, A.g.e.

Yolarkadaşımız
YILMAZ ELMAS'ın
60. Doğum Yılı - 40. Sanat Yılı
Şenliği
- Söyleşi
- Şiir
- Müzik
Tarih: 18.5.1997 Saat: 15.30
Yer: BEKSAV

KARANFİL BULUŞMASI

Perdeyi çek
kapıyı kapat
dışarda kalsın
yalan gülümsemeler

kimse bilmesin
gözyaşlarının
açtığı krateri

güçlü bir ses var
kanayan sularda
çığlığım
karanfillerle buluşacak

ASMA YAPRAKLARINA ÇAĞRI

Sönmüş kül değil
fırtınalarım
hadi gel
uğultuya bir ateş ver
dinlensin yorgun bedenim

bir ateş ver
yansın tutuşsun
köhnemiş ne varsa

hadi
üzüm bağlarına gidelim
asma yapraklarında
hayat var.

Berrin TAŞ

Ateş Hırsızları

Sibel ÖZBUDUN

VI. Bitki

Bir önceki yazıyı "gelecek sayı konumuz 'Kadın' olacak" diye noktalamıştım, ama öyle görünüyor ki söz, öyle gitmeyecek. Bitkilerden, tahıldan, tarımdan sözetmeden, Kadın'dan sözetmek olur mu? Bu yüzden gelin bu sayıda bitkilerden konuşalım...

İnsan oğullarının (yo, hayır, kızlarının. İnsan oğulları av hayvanlarının peşinden koşarken kızlarıysa yakın çevrelerindeki yabanıl bitkileri toplayıp yenebilir hale getirmekle meşgul olmuşlardır, yüzbinlerce, belki milyonlarca yıl boyunca...) yabanıl tahılları ilk kez günümüzden onbin yıl kadar önce yeryüzünün 'Verimli Hilal' denen bölgesinde, yani Zagros dağları ve Güneydoğu Anadolu'dan Akdeniz kıyılarına, Filistin'e dek uzanan topraklarda evcilleştirdiği bilinmektedir.

Pleistosen çağı sonlarına doğru iklimin giderek ısınması, Ön Asya'da yağışların ve dolayısıyla da ormanların giderek azalmasına yolaçacaktır. Orman hayvanlarının gerileyen ormanların sınırına çekilmesi, bölgede yaşayan avcı-toplayıcı toplulukların yaşam koşullarını zora sokmuş olmalı. Böylece bu insanlar azalan av hayvanlarının yerine yeni geçim kaynakları arayışı üzerinde yoğunlaştılar.

Tahıl tarımı birden bulunmadı. Bölge yerleşimleri, buralarda giderek daha yerleşik bir yaşama yönelen insan topluluklaının en az ikibin yıl boyunca yabanıl tahılları tanımaya çabaladıklarına ilişkin izlerle dolu. İnsanlık tarihinin bu ilk köylerinde bol sayıda mikrolit (miniktaş) araç, ay biçimli taş oraklar, süslü kemikler araçlar, küçük burinler, dibekler ve havanelleri bulunmuştur. Yabanıl arpa ve buğday taş oraklarla devşirilmekte, taş dibelerde öğütülmekte ve toprağa kazılan silolarda saklanmaktaydı.

Yavaş oldu, zor oldu belki, ama sonunda oldu. İnsan-kadınlar çabalarının bir noktasında, toprağa düşen tahıl tanesinin bir süre sonra filiz verdiğini, başağa durduğunu ve onlarca yeni tane verdiğini keşfettiler. Evet, hele üzerine zaman zaman su dökülürse tohumun, sonuç daha kesin oluyordu.

Bitkileri üretmeyi öğrenmek, insanlığı kör rastlantıların tutsağı olmaktan kurtaran devasa bir adım olmuştu. Bundan böyle besinini güvenceye almış sayılırdı.

Bu yenilik 4-5 bin yıla yayılan bir süreç içinde Avrupa ve Asya'nın ekime elverişli bölgelerine yayıldı ve zaman içinde (ta sanayi devrimine dek) insanlığın başat geçim tarzı haline geldi.

Tarımın (Eski Dünya'dakinden) bağımsız olarak bulunup geliştirildiği ikinci bölge ise, Orta Amerika'ydı. İÖ 8-7 binlerde bölgede yoğunlaşan yabanıl bitki devşiriciliğinin, İÖ beşinci binde bitki yetiştiriciliğine evrildiği bilinmektedir. Ön Asya'da ön planda olan tahılların yerini, Orta Amerika tarımında fasulye türleri, kabak, balkabağı, tilki kuyruğu, acı ve kırmızı biber, domates, avokado, ama en önemlisi mısır tutmaktadır. (Güneydoğu Asya'da ise pirinç üretimi öne çıkacaktır.)

Bitki yetiştiriciliğinin insan yaşamında bıraktığı silinmez izleri, en iyi, mitoslardan ve söylencelerden izleyebiliriz. Yeryüzünde tarımı bilen bir tek insan topluluğu yoktur ki, başlıca besin ürününe kutsal bir rol yüklemiş olmasın. Şimdi dilerseniz, alışageldiğimiz üzre, mitoslar, söylenceler dünyasında bir gezintiye çıkalım ve insanlığın kendi emeğinin ürününü, yaşamının güvencesini nasıl kutsadığını kuşbakışı izleyelim. Önce bir Sümer mitosu...

Gökyüzünün kraliçesi Inanna, bilinmeyen bir nedenle, kız kardeşi Eershkigal'in yönettiği, 'dönüşü olmayan ülke'ye, öbür dünyaya gitmiştir. Öte dünyada başına gelebilecek felaketlere karşı bir önlem olarak de veziri Ninshubur'a, üç gün içinde dönmezse kendisi için yas ayinleri yapmasını ve üç yüksek tanrı, Nippur'lu Enlil, Ur'un ay tanrısı Nanna ve bilgelik tanrısı, Eridu'lu Enki'ye gidip, müdahalelerini istemesi talimatını verir. Ve yeraltına doğru yola koyulur. Yeraltı aleminin yedi kapısının her birinden geçerken, üzerindeki giysilerden birini bırakır. Sonunda Ereshkigal ve öbür dünyanın yedi yargıcı Annunaki'lerin huzuruna çıkar. Onların "ölüm gözleri" Inanna'yı bir cesede çevirecektir. Üç gün bekleyen Ninshubur, bundan sonra Inanna'nın söylediklerini yapar. Enlil ve Nanna yardımcı olmazlar; ancak Inanna Enki'nin büyüleriyle yaşama geri dönecektir. Cinlerin eşliğinde kendi kenti Uruk'a gelir ve kocası Dumuzi'yle buluşur. Ancak Dumuzi, diğer tanrılar gibi önünde eğilmeyi reddedince Inanna onu

yeraltına götürülmek üzere cinlere teslim eder. Dumuzi kendisini kurtarması için güneş tanrısı Utu'ya yakarır.

Sümer tabletleri burada kesildiğinden, öykünün sonrası bilinmiyor. Ancak yeraltına gidip bir süre orada tutsak kalan, sonra da karısı/anası olan tanrıça tarafından kurtarılan tanrı öyküsü. Ön Asya mitolojisinin belki de en yaygın temasıdır. Inanna-Dumuzi çiftinin yerini Babil'de Ishtar-Tammuz, Mısır'da Isis-Osiris, Hititlerde Telipinu-Hannahannas, Frigya'da Kybele/Kubaba-Attis, Suriye'de Aphrodite/Astarte-Adonis tanrı çiftleri almıştır ve bu mitoslarda yokoluşuyla yeryüzündeki bolluk-bereketi de yokeden tanrı (-ça) teması işlenmektedir.

Öykünün Grek yorumu belki de en iyi bilinendir: Toprak ve bereket tanrıçası Demeter'in kızı Persephone (Kore) bir gün arkadaşlarıyla çayırda çiçek toplarken birden yer yarılır ve yeraltı tanrısı Hades kendisini kaçırır. Ana deliye dönmüştür, her yeri dolaşıp kızını arar umarsızca. Sonunda gerçeği güneş tanrı Helios'dan öğrenince umudunu iyice yitirip küser ve çekip gider. Onunla birlikte toprağın ve dölün bereketi de kesilir. Sonunda başta tanrılar tanrısı Zeus olmak üzere Olymposlular devreye girerler ve çetin pazarlıklardan sonra Hades'i, yılın üçte birini yanında, yeraltında geçirmesi koşuluyla Persephone'yi anasının yanına göndermeye razı ederler.

Çekip giden tanrı / tanrıça yılın uzunca bir süresini yeraltında geçiren tahıldır gerçekte. Yokolduğu dönem kıtlık, açlık, kısırlıkla belirlenmektedir. Bulunuşu ya da yeniden yeryüzüne çıkışı (diriliş) ise, hayatın yeniden bereketlenmesidir ve şenliklerle kutlanmalıdır. Öyle de yapılırdı. Örneğin Batı Asya ve Grek topraklarında Adonis festivallerinde özellikle kadınlar tanrının ölümüne yas tutarlar, yüzlerini parçalar, saçlarını yolarlardı. Tanrının imgeleri geçitlerle kent sokaklarında dolaştırıldıktan sonra denize ya da nehire atılır, ertesi günse dirilişi şenlikler, danslarla kutlanırdı. Fenike'nin Biblos kentinde kadınlar festivalin belirli bir günü, Astarte tapınağında kendilerini yabancılara vermekteydi.

Öykü, Ön Asya'nın çok uzaklarında, Meksika Zunileri arasındaysa bir başka yankılanmaktatır: Zuni söylencesine göre bu dünyaya ilk gelen insanlar Aşivilermiş. Topraktan çıkagelmişler. Gelişleri uzun bir zaman sürecine yayılmış. Aşivilerin sonuncuları, biri kadın, öbürü erkek, iki büyücüymüş. Ve bunlar koltukaltlarında dünyanın bütün tohumlarını getirmişler. Ama bunları insanlara vermek için bir koşulları varmış; köyün önderinin biri kız, öteki erkek iki çocuğunu öldürmek üzere kendilerine vermesini istiyorlarmış. Bu çocuklar ölmezse, yağmur yağmayacakmış. Reis çaresiz, buna razı olmuş. Büyücüler çocukların kalplerine dokunup çocukları öldürmüşler ve reise onları toprağa gömmesini söylemişler.

Ve yağmur başlamış. Önce erkek yağmurlar. Dört gün, dört gece ağır ağır, toprağın içine işleye işleye yağmış. Beşinci günün sabahı toprak gümbürdemeye başlamış. Ve delikanlı dipdiri, mezarından fırlamış.

Ardında dişi yağmurlar, toprağı hafifçe ıslamış. Ve beşinçi günün sabahı genç kız doğrulmuş gömüldüğü yerden.

O gece büyücüler tohumlarını dikip beklemeye koyulmuşlar ve sabaha karşı mısır koçanları çıkmış topraktan. Mısırlar gün boyu Aşivilerin gözleri önünde serpilip gelişmiş, akşamaysa olgunlaşmışlar. Ancak Aşiviler sevmemiş mısırı, çünkü kırmızı biber gibi acıymış tadı. Bunun üzerine büyücüler kargayı, baykuşu ve çakalı birer birer çağırıp ürünlerini tattırmışlar; onlar yedikçe mısır tatlanmış. Aşiviler de sonunda hoşlanmışlar ondan. Ama bundan böyle, mısır tarlalarını kargaya, baykuşa ve çakala karşı gözetmek zorunda kalmışlar...

Bolluk-bereket için ölüm temasına Afrika da yabancı değildir. Frazer Altın Dal'da bolluğun geri dönmesi için öldürülen kocamış Afrikalı krallardan sıkça sözeder.

Bir Batı Ceram (Yeni Gine'nin batısında) söylencesi de benzer bir temayı yankılandırmaktadır:

Nunusaku dağından meydana gelen insanlığın dokuz ailesinden birinin mensubu Ameta yalnız yaşıyor, günlerini köpeğiyle avlanarak geçiriyordu. Bir gün avladığı bir yaban domuzunun dişinde bir hindistan cevizi buldu ve düşünde aldığı talimatla cevizi toprağa ekti. Ceviz üç gün içinde görkemli bir palmiyeye dönüştü. Ameta ağaca tırmanıp çiçeklerini toplarken parmağını kesti; yaprağa damlayan kandan bir süre sonra küçük bir kız çocuğu oluştu. Ameta, yine düşünde aldığı bir talimatla kızı evine getirip ona Hainuwele adını verdi. Kız ç gün içinde serpilip gelişti. Ama tuhaf bir yanı vardı; her hacet gidérişinde dışkısından porselenler, çanlar ve benzeri değerli eşyalar çıkıyordu.

Gün geldi, dokuz aile dokuz gece sürecek Maro dansı için Dokuz Dans Mahalli'nde toplandılar. Dans her gece başka bir yerde yapılıyor, ortada duran bir kadın, dokuz çember halinde çevresinde dönen erkek dansçılara elindeki fındığı veriyordu.

Ortada duran Hainuwele ilk gece dansçılara fındık verdi. Ama ikinci gece, yemişin yerine mercan verdi. Üçüncü gece porselenler, dördüncü gece iri porselen tabaklar, beşincisinde iri bıçaklar, altıncısında bakır

kutular, yedincisinde altın küpeler, sekizincisinde güzelim gonglar... Hainuwele her gece daha değerli şeyler dağıtıyordu. Ve insanlar kıskanıp onu öldürmeyi kararlaştırdılar. Dokuzuncu gece, ortaya bir çukur kazarak etrafında dansederken Hainuwele'yi çiğneyip bir çukura gömdüler, ayaklarıyla çukuru iyice düzlediler. Ve gecenin bitiminde kulübelerine geri döndüler. Ancak Hainuwele dönmeyince babası başına gelenleri anladı; ve kehanet çalılarından dokuz dal toplayıp kulübesinden bunlarla Maro dansçılarının dokuz çemberini çizdi. Böylece Hainuwele'nin Dans Mahalli'nde öldürüldüğünü bildi. Derhal oraya koşup dokuz hindistan cevizi palmiyesi lifinin yardımıyla kızın cesedini buldu, gömülü olduğu yerden çıkardı; parçalayarak dans mahallinin çeşitli yerlerine gömdü. O güne değin insanların bilmediği kök bitkiler, Hainuwele'nin bedeninin parçalarının gömüldüğü yerlerden fışkıracaktı. Bundan böyle insanların temel besinleri oldular...

Evet, yine kıtaları aştık, ülkeleri dolaştık ve bu kez insanın kendi emeğinin ürünü bitkilere ilişkin inanışlarına bir göz attık. Ve gördük ki toprağın verimi ile ölüm düşüncesi dünyanın pek çok bölgesinde içiçe geçmiş. Yaşam ile ölümün diyalektiğini çok erken bir evresinde kavramış insanlık. Bir dahaki sefere, bu diyalektiğin asli bir unsuruna, Kadın'a ilişkin inanç ve söylencelere bakacağız birlikte...

AFŞAR TİMUÇİN'İN ESERLERİ
• NAZIM HİKMET'İN ŞİİRİ
300.000 TL.
• AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR
ÖYKÜ 300.000 TL.
• FELSEFE BİR SEVİNÇTİR
300.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

BANA İSTANBUL'DAN SÖZ ET

"Faruğa"

bana istanbuldan söz et
siyah saçlarına kar yağsın
mavi olsun gözleri kadınların
gözbebekleri çiğdem
öpüşleri olağanüstü
sevişmeleri kükürtçe
kibrit gibi yürekleri
yanmaya hazır ve ince
olsun mu biri masamızda
hadi önümüzden geçsin
ışığı kalsın bize
martıları bırakalım şehre
hiçbir şeye dokunmadan
eski galatada
hep içelim hep içelim

bana istanbuldan söz et
yarım kalmış duvar yazıları
yaşa sın mı
yaşasın istanbul
rüzgarlarda göz kırpan bir afiş gibi dünyamıza
gece olsun
karşılara bakalım
benden habersiz eski ve sağır bir tanıdık gibi
boşaltsın sesini koca vapurlar
sigaraları yakalım
bıyıklarımız güzelleşsin birikimlerimizin
süksesinden
sen şöyle dur
susmuş bir poyraz gibi rahat
deklarşöre basayım

Nevruz UĞUR

Senin İçin Sana

Temel DEMİRER

"Yalancı baharlar"a inanmıyorum; hem inanılacak neyi olabilir ki "yalancı baharlar"ın ?.. dumanıyla Bahar isyancıdır; isyancı olmayan bahar olur mu ?.. Olduğunu iddia etse de, bu yalana inanılır mı ?..

Duygusal bir alıngalık ya da tepki mi benim ki ?.. Değil !.. "Ceplerin doldurulması için yüreklerin boşaltıldığı bir dünya"ya ve "yalancı baharlar"ına 'Hayır' demek, neden böyle yorumlansın ?..

Bol sigara dumanıyla kutsanmış hüzünden, geçmişi kucaklayarak bugünden kaçıştan ya da içe dönüklükten azat edilmiş 'Hayır'lar, yüksek sesle telaffuz edilmeden yakalanabilir mi baharın heyecan ve umutları ?..

Yine 'Hayır' diyorum; gitsen de... Yol, ayrılık acısıyla bezenmiş bir deprem olsa da indimde... Hem gitmene "engel" değildi böyle düşünmem; bunu sana söylemiştim ki, çok şey gibi... Öyleyse "Haydi güle güle gülüm/ haydi güle güle (...) Etrafına bak/ Ben ve şehir çoktan arkada kaldık." (N. Hikmet)

Aslını sorarsan, sana kızmıyorum; bir zamanlar bende, "Nerede değilsem hep orada iyi olacakmışım" diye düşünmüştüm. Ta ki, "Yeni bir ülke bulamazsın, bir başka deniz bulamazsın./ Bu şehir ardından gelecektir. Sen aynı sokaklarda/ dolaşacaksın gene. Aynı mahallede kocayacaksın;/ Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda./ Başka bir şey/ umma", (Kostantinos Kavafis) gerçeğiyle sarsılarak tanışana değin...

Yolun açık olsun... Yolunu açacaksın sen de, ama fırtınalarının sergüzeştiyle "Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda"

Kolay Şeylerden Kaçmak

'Kayd-ı ihtiyat'ı elden bırakmayan bir tedirginlikle yaşamak mı ?.. Kolay şeylerden kaçınanlara, hemen hiçbir şey anlatmaz bu... Kolaycılık, insanı rahatlatır ya da ucuz tedirginlikleriyle körleştirir. Yüzeyselliğin "avantajı"nı kullanır; faturasını da vazgeçişlere "ciro" eder.

Oysa kolaycılığın tedirginliğine ve korkularına aldırmadığı oranda insan olabiliyor, insan... Bu "sır" değil; ama "demode" ya da kıymet-i harbiyesi olmayan bir "katılık" veya "gülünç bir anlamsızlık"mış !.. Bence hâlâ değil... Ama "ciro" edenler; onlardan dert yanacak değilim !.. Haklı olmak, hazırlıklılığı 'olmazsa olmaz' kılıyor. Ancak onlardan söz ederken, boğazıma öfkeyle bir şeyler de düğümleniyor !..

Kaygıların büyüdüğü dünyada, insan(lık), belirsizliğe kodlandı. Edilgenlik ve elem dört yanı sarmışken umudu anlatmak zor iş. Çünkü bitkin, melankolik ve hesabı verilemez günahkârlık psikolojisinin kollarında insanlar; korkuyorlar... Toplumsal beni ve kamusal vicdanı askıya aldıkları şaşkınlıkla sarsılıyorlar... Yabancılaşmış-kirlenmiş ben-merkezci tasavvurların çıkışsızlığı, korkularla bezenmiş kaygı ve huzursuzluğun kollarındaki "hâkim-yargıç-davacı" şeytan üçgenine hapsedilmiş...

Şeytan üçgeninden kurtulmak, arınmayı 'olmazsa olmaz' kılıyor. Bunun için de sevdalanmak gerekiyor...

"Cenderede Acı Çekmek"

Soluk alıp yaşıyorum ve asla pişman değilim; sevdayı emek bilmekten, sahiplenmekten alt üst olsam da, ahde vefasızlıklar damgasını vursa da "yaşadıklarım"a...

Vazgeçmemek, kararlı olmak gerek; kolay anlaşılabilir bulmadıkları için kızıp kudursalar da... Uyumsuz ve aykırı olmak gerek, kolaycılığa 'Hayır' diyerek... Belki de sıcak ekmeğini paylaşabilen, bir sevinçle yaşamak ısrarının ahde vefalarını katlettirmemek için... Hem de "Bu ne acaip iş, bu ne korkunç gidiş ?..", diye tarif edilebilecek cenderede müthiş bir acı çekilsede; dört yanımı(zı) saran yabancılaşma ve kirlenmeye inatla...

"Cenderede müthiş acı çekmek" !.. Bilir misin, bunu en iyi Nazım Hikmet nakşeder dizelerinde, "Yolladılar insanları salhaneye,/ Çünkü böyledir asrımızın gerçeklerinden biri" diye... Giderek azalsak da, mağlup ilan edilsek de, "Asrın Gerçekleri"ni kabullenmeden; direnen, vazgeçmeyen şeylerin hâlâ ayakta kalması için reddetmeli... Yoksa, yoksa yaşamı ölü ele geçirecekler...

"Asrımızın Gerçekleri" karşısında boyun eğmek, beyaz bayrağı göndere çekmek mi ?.. Olmaz öyle şey!.. Bin küfürle, bin restle, bin haykırışla, kazasına belasına da aldırmadan 'Hayır' demeli. Çünkü ısrarla, inatla

'Hayır', diyerek insan olunabilir; ütopya, devrimci romantizm, sevda ve kavgayla...

Cesarete ve inata muhtacız şimdi, hem de her zamankinden de fazla... Kuşkum yok: Başkalaşımın savaş trampetleri gümbür gümbür çalarken, kurşuna dizilen, 'sanık' ilan edilen insan(lık), Eugene Ionesco'nun 'Gergedan'ındaki Beranger gibi, "gergedanlaşmayacak" İnsan(lık)ı, "gergedanlaştıramayacak"lar... Hâlâ ve herşeye rağmen umutluyum... Hem de suya sabuna dokunmak pahasına ve "suya sabuna dokunma !", deseler de...

Kırım ve Kıyımın Ortasında

Sevda, haklı kavgacılığıyla varolmadığı için, özlemler ve rüyalar katlediliyor. Çaresizce mırıldanmak yerine beklentilerin ötesinde çözümler üretmek gerek. Artık beklentilerle veya "tarihin şaşmaz yasaları"yla değil, insanı allak-bullak eden gerçekle var etmeyi öğrenmeliyiz; gerektiğinde yok olmayı da göze alıp, "On ne badine pas avec la vie et la revolution/ Devrimle ve hayatla şaka yapılmaz" diyerek...

İnsan(lık)ı tüketerek geleceksizleştirilen gerçeğiyle yaşanan, kötü bir rüya ya da sadece çirkin bir şaka değil. Anlamını yitirmiş çok şey. İnsanı, ilişkileriyle yokeden yabancılaşma deryasında tek ölçü "kaba güç" ve tüketim yanılsamaları... Artık Ray Lynch'in, "Nothing above my shoulders but the evening/ Akşamdan başka bir şey yok omuzlarımda" diyenler çoğaldı, büyük boşluğun korkunç yalnızlığında...

Şimdi "Ne Yapmalı" mı ?.. Yanıt B. Brecht'te "Düşmanlarımız diyor ki: Mücadele bitti./ Biz diyoruz ki fakat: O yeni başladı./ Düşmanlarımız diyor ki: Yok edildi doğru./ Biz diyoruz ki fakat: Biz biliyoruz hâlâ onu./ Düşmanlarımız diyor ki: Bilinse bile hâlâ doğru,/ yayılamaz artık o./ Biz fakat yayıyoruz onu./ Meydan savaşının arifesidir bu."

Bir Hikaye

Hikaye şöyle: Yazılarını yazmak üzere okyanus sahillerine giden bir yazar, sabaha karşı sahilde dans eder gibi hareketler yapan birini görür. Biraz yaklaştığında bir kişinin, sahile vuran deniz yıldızlarını okyanusa atan bir çocuk olduğunu farkeder.

Yazar, çocuğa yaklaşarak sorar: "Neden deniz yıldızlarını okyanusa atıyorsun ?.."

Çocuk, yanıtlar: "Birazdan güneş yükselip, sular çekilecek. Onları suya atmazsam ölecekler."

Yazar, devam eder: "Kilometrelerce sahil ve binlerce deniz yıldızı var. Ne farkeder ki ?.."

Çocuk, yazarı dinledikten sonra, yerden bir deniz yıldızı daha alır ve okyanusa atarak; yanıtlar: "Onun için farketti"

Yazar, çocuğun yaptığının olup biteni izlemek yerine, bir şeyler; küçükte olsa bir şeyler yapmak olduğunu anlar. Sonra da, bütün sabahı okyanusa deniz yıldızı atarak geçirir...

Parçalanmışta Bütün

P. Picasso'nun Guernica tablosu, param parça edilen bir bütünün resmidir. Picasso, Guernica'yı önce ayrı ayrı eskizlere resmedip, ardından bütünü yakalayabilmiştir. Paramparçalığın acısı ve öfkesi resmedilirken, bütün, Picasso'dan farklı yakalanamazdı. Bunu daha iyi anlıyorum, bin parçamla bir bütünü yakalamak isterken...

Simyadan Kimyaya

Kızıp, öfkelendiğim de oldu kendime; referans noktalarımı ucuz tanımlamalara yüklediğim ya da sudan uzlaşmalar peşinde koştuğum için... Kızıp, öfkelenmem boşuna değildi; simyacının tavrını andıran nayifliğim... Simya, kimyadan öncesindeki doğaçlama amatörlüktür; saflıktır, ararken savrulmaktır sözde süsleme ve güzellemelerle...

Simyacılıktan kurtulmak için kendine ait kıldığı pragmatik önceliklerden vazgeçmeli insan... Ben-merkezci acımasız tashihlerin, "Ben böyleyim" formülasyonundan kaçınmalı... Yaratıcılığı körelten ritüellerden uzak durmalı...

Ulysses'in de Zulası Vardı Mutlak

Ulysses, ünlü bir destan kahramanıdır. Bir savaş için gemisiyle yola çıkar; yüzlerce serüven yaşar ve ayrılığın binbir çeşidini yaşar yurduna dönene değin. Yalnızlıkla cebelleşen insanın daima bir zulası olmuştur. Yabancısı değilim Ulysses'in; yol boyunda yalnızlıklarının panzehiri zulasıydı onun da... Yalnızlığın, o, inanılmaz acısı, zulayı 'olmazsa olmaz' kılar. Bu zulaya, zor ulaşılan kolay vazgeçilemeyen ısrarlı ahde vefaları da diyebilirsin...

İnatla Yaşamak

Hoyratça tüketiliyor yaşam !.. "Bir tarafınla yapayalnız kalabilirsin,/ kuyu dibindeki taş gibi" (N. Hikmet) denilen koşullarda, elim(iz)den gelen de yeterli değil. Kendi hesabım(ız)a utandığım, ağız dolusu küfrettim; olduğum(uz) gibi olmaklığım(ız)la mutad-ı berkemali yaşayan boğulmuşluğum(uz)a...

Eskilerde sevdalarım(ız), çağının ve kalabalıkların bir yanı olmaya gayret ederken; tüketilemeyen ısrarla kendini vareden Kerem'e özenirdi; görülmeyeni görmeyi deneyip, gerçeği didik didik eden önyargısız inadıyla...

Naklîlikten çok aklîliğe bel bağlayan, gerçeğin sürekliliğinden başka hiçbir şeyin sonsuz olmadığına inanan, toptancı önyargılardan kaçınan, ben-merkezcilik zırhına bürünmeyen, kolaya kaçmayan o inat şimdi nerede ?..

O inat ile yaşamın ne yedek parçası, ne de aksesuarı kılınamamıştık !...Ve kekremsi günlerin kekemeliği çaldı kapımızı... Sonra "Karşı çıktığımız dünyanın bir parçası olduk nicedir/ Ürküyoruz bizi geçmişe bağlayan halatlardan/ Yarım yangınlar çıkardığımız gemilerde tükettik/ Bütün yolculukları/ Dünyayı dinleyişin sonsuzluğunda/ Olanakların hayâleti ve biz/ kirlenen, çürüyen sularda yalpalayıp duran." (M. Mungan)

Oysa mistifikasyonlardan kurtarılması gereken hayat bir "oyun" değildi; mızıkcılığa prim vermezdi üstüne üstlük... İnsana düşen, erdemli ve bilge düşünüp davranarak "maskeli balolar"ın aksesuarı olmamaktır en inadına...

Düşünüyorum da hâlâ yapabileceğim şeyler var; çünkü yalnızlığın ne demek olduğunu biliyoruz. (Çifte kavrulmuşluk de istersen sen buna...) Sonra geçip gidenin ardından hüzünle bakmıyoruz. Vazgeçmiş falan da değiliz. Sevdasızlığın bir dehlize ya da onarılamaz hiçliğe kapı açtığından şüphe etmeden, "Sevmeyen adamın yüreği,/ kafası/ kolu kısırdır./ sevmeyen adam yaratamaz,/ doğuramaz,/ anlayıp inanamaz" (N. Hikmet) diyoruz inatla...

Sokaklı Sevda

"Amasız, fakatsız" cümleler kurmayı başarmak ya da sımsıcak haykırmak gerek sevdayla. Hem de ırmakları, rüzgârları, yayla kokuşlu çiçekleri anımsatan sokak çocuklarının içtenliğiyle... Evet; 'sokak çocuklarının içtenliğiyle' dedim. Çünkü, en güzel dostluklar, arkadaşlıklar sokaklarda kurulur. Büyük içtenlikler sokakların ürünüdür. En 'sunturlu' ve haklı küfürler orada öğrenilir. En has kavgalar sokaklarda edilir. Sokak; loş ve karanlık odalardaki sırların, içten pazarlıkların biricik panzehiridir.

Sevdayı sevda yapan, yaşama tüm içtenliğiyle karıştığımız sokaktır. Sokaklının sevdası, korkunç tutkuludur. Tutkusuz olan "sevda" sözdedir. Tutkuları zayıflayan sevda geriler, hatta gericileşir. Sevgiyi, tutkudan ayırmamak gerek. Tutku, sevdaya anlam katan aklın aşkınlığıdır. Tutku ciddiyettir. Bağlanmışlığın, bilinçli vazgeçilmezliğidir. Israrın harcıdır. Öncesizliği ve sonrasızlığıyla insanı, insan eden sevdalar, hep tutkularıyla var oldu; dal-budak saldı yaşama... Sevdalarımız, durmadan çözülüp bağlanan ve dağılıp toparlanan gel gitlerin ürünü değilse; anılarımız koltuk deyneklerine yaslanarak ayakta duracak kadar gülünçleşmemişse ve "Elveda" hummalarına tutulmamışsa eğer; sokaklı tutkularına çok şey borçludur.

Hasılı sevda, kendine rağmen olabilen ve paylaşan bir çoğullaşma... Kulakları kapıda ayak seslerini dinleyen duyarlılıkla, tutsak edilemeyen özgürlük...Yaşama sevinci, ısrarı, ahlâkının olağanüstülüğü... Ya da insan olmak ve kalmak fiilinin aslî faktörü... Veya olduğu gibi olması ya da olmadığı gibi görünmesinden kurtarılmasıdır insanın kendini... "Olağan"ın 'uyum/uyumsuzluk' kavramlarının ötesine geçmek... Spekülatif dolayımlardan kopmak... Ne 'melek' ne de 'şeytan' olmayan içtenlikle doğal olmak... Kendini, bilerek, isteyerek varetmek ve kimseye ciro ettirmemek... değilse nedir ki ?..

Sevdanın boynu bükük kalmayacak, her şey düzelecek. İyimser olmalıyız. Çünkü iyi şeyleri hak etti sevdalı güzel insanlar...

Türkiye'de Olmak

Yepyeni şeylerle ve hayretle tanışıyorum Türkiye'de... Anaokulundaki çocuk gibiyim... Soyutumun saydamlığı yetmiyor, bir çok şeyi anlamaya... Olup bitenin rengini anlıyabilmek, kolay değil. Tarifi zor bir durum yaşanan... Boş vermiş bir aymazlık, insan(lar)ın hücrelerine dek nüfuz etmiş sanki. 'Mucizevi' manipülasyonlarla yaşanan çürüten çaplı bir depolitizasyon bu... "Mediokrasi"nin orta zekalı oligarklarının eseri. Yani kurnaz, uyumlu, sevgisiz, para kazanmakta mahir ve başı öne eğik insanların toplumu Türkiye...

Yaşadığı toplumsal sendromu, hergün kılık değiştiren iddiaları, bağırıp-haykıran nörotik saldırganlığıyla uyumsuz, tutarsız, hoşgörüsüz, diyaloga yabancı, polemiği seven, düşünce üretemeyen, ortaklaşamayan akordu bozuk Türk(iye) insanı, neden sadece kendi sesini dinlemeyi seviyor. Başka birşeye tahammül edemiyor ?.. Boş konuşmayı şehvetle severken, öne çıkan görüngüye takılıp kalıyor ?..

Bu böyle, ama buna karşın şimdi yelkenleri suya indirmek yerine, açmaya cüret edilmesi gereken bir zamandan geçiyoruz. Tepkimeci savunmadan veya birini ötekine feda eden seçicilikten uzak durmak gerek; yeni tanıştığıma aceleci anlamlar yüklemeden...

Çubuğu Tersine Bükmek

İnsanlar yorulabiliyor; yorulurken de yoruyor... Ya

da "Benziyor günlerim/ bir istasyonun/ bekleme salonuna./ Gözüm dikili/ demiryoluna." (N. Hikmet)

Kafam allak bullak; acı mı acı; üstüne üstlük sıkıntısı ve tasası büyük... Birşeylerin sonu mu bu acaba ?.. "Fart-ı hassasiyet ?/ Değil./ Dövüşememek,/ bir mavzer kurşunu kadar olsun,/ bilfiil,/ doğrudan doğruya./ Ancak kavgada vurulan acı duymaz,/ ve kavga edebilmek hürriyetidir,/ en mühim hürriyetlerin." (N. Hikmet)

Ama çubuğu tersine bükmeliyim; çok şeyin romantizmden azat edilip, emekliye ayrılma kastına maruz bırakıldığı bu rezil dünyada...

Biliyorum: "Susarak konuştuğumuz/ Geceler başladıysa/ Bu kent terkedilmeli/ Terkedilmeli/ Sığındığımız odalar/ Karanfillerin boyuneğişi/ Sevgileri anlatıyorsa/ Bir şeyleri sevmeli/ Bir yerlere gitmeli." (Ö. Ateş)

Herşey daha da güçleşiyor. Üzerimde tarifi güç bir baskı... Altından kalkmamın şüpheli olduğu bir aceleciliği gündem maddem kılıyor. Yaşanması gereken bir doğallık mı bu ?.. Yoksa açmazlarımın, yetmezliklerimin kefareti mi ?..

Yanıtlıyamıyorum bunları, yaşadıklarımı süzürken beynimde, yüreğimde... Belki de biriktiriyorum hâlâ kimbilir sevgili ?.. Aradığım yanıtla, kaybetmekten korkmuyorum. Bir kez daha kaybedebilirim yanıtı ararken, "galip" veya "mağlup" addedilmek umurumda değil; sadece yapmam gerekeni yapıyorum. Ve bu böyle diye, eğer bir "mağlup" gerekiyorsa, o benim; kanlı "Pirus Zaferleri" onların olsun, umurumda değil...

Ararken, biriktirirken kaybetmek de yaşamın bir parçası, kabullenmek gerek. Hem "Pirus Zaferleri", bir derde deva olmaz ki... Yenilmek, bitmek değil lügatımda; sarsıcı bir dönemeç, olsa olsa... Çirkinlikler deryasında, inatla ve cesaretle değişip, dönüştürerek çoğullaşmak için...

54'lü

54'lüye göre, insanın yanlışlarını yüreklice gözden geçirmesi, cehennemi tatmak gibi bir şeydi; çölün sıcağında susuz kalmaktan da beter... Ne "bir varmış bir yokmuş", diye eveleyip gevelemenin; ne de yalana sarılmanın bir yararı yoktu... Yürekli olmak gerekti... Tüm versiyonlarından arınarak yüreksizliğin...

Bir çöküş kesitinin tanığı, sanığı, tarafı ve davacısıydı. Döneme damgasını vuran toplumsal bir trajediyi yaşamıştı kuşağıyla. Yaşadıklarının ezici ağırlığı omuzlarındaydı... Ve terennüm eder dururdu şu dizeleri: "O kadar çok anlattım ki/ Kendime kaldım anlatmaktan/ Bunaldım kendiyle boğuşmasını/ Başkalarında çözmeye çalışan insanlardan/ Usandım sözcükle oynamalarından,/ Tılsımlı sıfatlardan ofset duyarlılıklardan/ Çeyrek aydınlardan, bunalım tüccarlarından,/ Türkçe sözlü azgelişmişlik aranjmanlarından usandım artık." (M. Mungan)

Soru(n)lara, yanıt aramak yanında artık çözüm üretmek gerektiğine inanmıştı. "Benden bu kadar", demedi, belirsizliğe teslim olmadı, farklılığa hoşgörüyle baktı, renklerin her çeşitini sevdi; iyiniyet metaforunda boğulmadan... Sonra 'Yaşamak, barınmak, uyumak solucanların da başardığı bir şeydir. Biz insanız, daha fazla şeyler istemeliyiz !..' dedi. Ve en çok Euno'yu, Spartaküs'ü, Bruno'yu, Şeyh Bedrettin'i, Pir Sultan'ı, Robespiyer'i, Saint Just'u, Marx'ı, Engels'i, Emilyano Zapata'yı, Karayılan'ı, Rosa'yı, Lenin'i, Kollantay'ı, Antov Osenko'yu, Mustafa Suphi'yi, Gramsci'yi, Brecht'i, Nazım Hikmet'i, Hikmet Kıvılcımlı'yı ve Che'yi sevdi...

İlk kez 17'sinde sevdalandı, devrimciydi o zaman. Ne sevdalarına küfretti ne de devrimciliğinden pişman oldu... 20'sinde sevdiklerini yitirdiği savaşı gördü, ölmedi ama kıyısında dolandı ölümün. ("Keşke o zamanlar ölseydim", dediği de oldu zaman zaman !) Belki bu nedenle, yaşarken ölüme yabancı olmadı. Acı ve açlığın hasını mahpusta, hasretin hasını da sürgünü de tanıdı...

1968'te romantik boyutlu, ütopya ufku derin devrimcilikle tanıştı. Başlangıçta bilinçli değildi; bir aykırılıktı belki sadece. Tahammülsüz saldırılara maruz kalanların safındaydı. Bağlanma, böyle başladı... "Dış güçlerin maşa"sı ilan edilenlerdendi. Kimdi "dış güçler" ?.. İstedikleri güzel şeylerdi sadece... Hem yoksulluğu, kendilerini "dış güçlerin maşası" ilan eden ABD uşakları yaratmamış mıydı ?..

"Yoksulluk edebiyatını yapıyorsunuz !" diye haykıranların kızgınlıkları ardından kanlı saldırıları geldi. Devrimciler "avlandı" Yoksulluğun ve çirkinliğin sahipleri, güzeli isteyenleri "avlıyorlar"dı... Artık, "İsa" gibi davranılamazdı. "Dur !" demek gerekiyordu. Sonra, "Dur !" dedi. Yaşamını, "Dur" diyen tek boyutlulukla tahkim etti. "İçinde kurdu olan" birisi oldu o da...

Yaşar Kemal'in İnce Memet'i, "içinde kurdu olan" birisi diye tanımlanır. İnce Memet'e bir can yoldaşı, "içinde kurdu olan birisi" olmasından ötürü, "İstese de eşkiyalığı bırakamıyacağını, kötülüğe karşı durmanın bir kimlik" olduğunu söyler. Başkaldıran, "içinde kurdu olan" kimliğiyle, zorunlusu olduğu yaşam biçimine mahkûmdu.

"İçinde kurdu olan" biriydi ve asla "ah-ü vah" etmeden terennüm etti durdu: "Gelmediniz, ben hep sizi bekledim/ Eksilen yanlarımla/ sizden saklı eskidim/ Her

şeyden önce aşk verilmiş bir sözdü benim için/ Gün, ay, saat, hafta, takvim işi zaman yani/ Aldıkça dönemeçleri dönemeçleri değiştiremediği hiçbir şey/ Yalnızca ufuklar yeniledim/ Kaç aşktan oluşmuş birşeydi aşk/ Her sevgiliyle biraz daha/ Biraz daha sizden saklı eskidim." (M. Mungan)

Sonra sordu kendi kendine sıkca: "Kırdım mı incittim mi birilerini/ Kimleri kazandım, yitirdiklerim kimler ?/ Kendimi yineledim mi yazdıklarımda ?/ Yeniden düşünmeliyim/ Dostluklarımı ilişkilerimi/ Çoğalttım mı eksikleri mi ?/ Gözlerim çocukluk fotograflarında mı kaldı ?/ Yitirdim mi yoksa masumiyetimi ? / Doğru seçtim mi soruların fiillerini ?/ Geri verdim mi aldıklarımı/ Aşkları, dostlukları, sevgileri, güvenleri, bağları/ Kitaplara, sayfalara, satırlara borcumu ödedim mi ?/ Yokladım mı duygularımı/ Hâlâ sevebiliyor muyum insanları ?" (M. Mungan)

Ve hep inandı: "Ne verili koşulların ufkundaki umut/ Ne mutlak huzur arayıcıları/ Oyalamıyor içinden geçtiğimiz karanlığı/ Çıkıp geliyor toz duman içinde/ Kavganın taş, aşkın tunç, kendimizin demir çağındayken/ Bütün masaları dolaşmış kahraman/ Poz veriyor içimizdeki kuraklığın peyzajına/ Tarih sürüp giderken/ Sırlarımızı ve çeliğimizi verdiğimiz sular/ Çekiliyor eski topraklardan/ Yeni volta boyları ufukta/ Yepyeni tanımlar aranıyor/ Dünyayı değiştirmek isteyen varoluşumuza/ Biliyoruz ki buradan görünmez/ Çünkü büyük umutsuzluklardır dünyayı değiştirecek olan." (M. Mungan)

Hiç şüphesi olmadı, yaşadığından öğrenmişti: İnsan(lar)ın etkin-özerk özne olma şansını gasbeden kapitalist egemenlik koşullarında simgeleşen ve resmi ideolojik eşitsizliğin payandalarına dönüştürülen "ben"in, nasılda insana ait olmaktan çıkarıldığını... Bunun için kendi bilincine varan ve çetin hesaplaşmaların sevdalı kavgalarıyla "ben" diyebilmek için, insanın önce kendi peşine düşmesi gerektiğini kavradı. Malum ya, "Uzun yanlışlarla battı gemiler/ Geçtikleri her yerde/ İçindekiler/ Toy rüzgârlarda/ Yelken açan düşlerimiz/ Uğradığımız adalarda dağıldı/ Geçtiğimiz gemilerde kaldı çarpılmış yüreklerimiz/ Boşlukta el sallayan biri var hâlâ/ Bizim varamadığımız uzaklıklara." (M. Mungan)

Sürgün

Umutsuzluğa tahammülü olmayan sürgünlük, insan tarihinin önemli virajıdır...

Zulüm ve zulme karşı mücadele gündemde olduğu sürece, sürgün var olacaktır. Bunun için Cortazar, "Bizim yasaklanan yasaklanan kitaplarımız, bilinsin ki sondan bir öncekidir" der... Yani zulmün getirisidir ve 'Nereye ?' sorusuna kesin yanıt verilemeyen, sığınacak yer arayışının, yurtsuzluk acısıdır sürgün... Binlerce bilinmeyene kodlanmış, başlangıcı belli, ama sonu kestirilemeyen ve belki de dönüşsüz bir yoldur...

Günü, anı tüketen sürgün, zamanın hem içinde hem de dışındaki, kaçış ve yalnızlıklarla örülüdür. Kopulan yerin, asıl bağlanılan özelliği kazandığı sürgün, insanın içini ürperten bir yalnızlıklar manzumesidir. "Sürgünler ! Uzaklık/ yoğunlaşıyor gitgide,/ yarayla soluyoruz:/ zoraki bir kural yaşamak./ Haksızlığı iş ediniyor kökünden kopmuş ruh:/ İteliyor kendine sunulan güzelliği:/ mutsuz ülkesini arıyor:/ ve yalnız orada şehit olmayı ya da erinci." (Pablo Neruda, 'Sürgün')

Konumu belirleyen ve belirleneni yansıtan surgünlük sınavında, insanı kendi gerçeğiyle hesaplaşır ve yüzleştirir. Bundan ötürü çözülme, sürgüne atılan ilk adımın içerdiği sürekli tehlike ve gündem maddesidir...Ve bir labirettir sürgün, içinden çok az kişinin çıkabildiği...

Sonra sürgün her yerde yalnızdır. Bir halk türküsündeki üzere: "Kendi gurbet elde/ gönlü sılada" olmaktır sürgün... Ya da "Konup göçücü olmak, hep konup göçücü,/ han misali bir dünya/ ve bizim olmayan gökleri seyretmek./ bizim olmayan insanların arasında yaşamak./ bizim olmayan şarkıları mırıldanmak,/ bizim olmayan bir gülüşle gülmek,/ bizim olmayan elleri sıkmak,/ bizim olmayan gözyaşlarıyla ağlamak,/ bizim olmayan sevdalara salmak kendini,/ bizim olmayan yemekleri tatmak,/ bizim olmayan tanrılara yakarmak,/ bizim değilmiş gibi adımızı işitmek,/ bizim olmayanı, şunu bunu düşünmek,/ bizim olmayan bir parayı kullanmak,/ ve bizim olmayan yollarda gitmek"tir sürgün... (Miguel Angel Asturias, 'Ve Sen, Sürgün')

Metamorfoz

Zaman, geçmiş yüklü geleceğe gebeyken, geleceğe içkin kuşkular, olsa olsa kötü bir senaryo !.. İnsan(lık), hakettiği geleceğe ulaşmak için, bugünde gelecek için savaşıyor hâlâ... Dağ doruklarından kopan kar tanesinin, çığa dönüşmesine benzeyen çoğullaşmayı örgütlemek için, metamorfozun panzehiri olan serüvenci cüretin önemi büyük...

Metamorfoz, yapısal transformasyonun özel biçimi. Yapı morfolojisinin kendi dinamiği ile tersi olması... Kafka'nın Gregor Samsa'sının, birgün böcek olması gibi... Tarihten ve gerçekten kopuk kaygılarla bezenmiş, zamanın ve gerçeğinin dışına itilmiş silik bireyi denk

düşen Samsa, metamorfoza uğruyan bir tiptir.

Stendhal, Balzac, Victor Hugo, Dostoyevski'nin insanları farklı tipler olsalar da, gerçek dünyada yaşarlar. Stendhal'ın Julien Sorel'i, Dostoyevski'nin Raskolnikov'u birey olmanın doğallığıyla tarihin, siyasetin kavranabilir kahramanlardır. Sorel'lerin, Raskolnikov'ların yerine Samsa'lar ikame edildi...

"İnsanlık Durumu"

Tarihsel-toplumsal nedensellikleriyle değiştirmek zorunda olduğumuz dünyanın, hâlâ keşfedilmemmiş bir kıta olduğunu düşünüyorum. Örneğin dünyanın hızla değiştiğini söylemek, neredeyse hayatımızın tek değişmeyen öğesi kılındı !.. Doğru, dünya hızla değişiyor. Ama nasıl ?.. Birazda bundan söz etmek gerekmiyor mu ?..

Sonra burjuva "uygarlık"ın "değiştiği" yanılsamasıyla abartılan başkalaşımı, bir şimdiki zaman faciasından başka ne ki ?.. Adına "düzen" dedikleri "düzensizlik", bir geleceksizleştirmede ifadesini bulan inançsızlığın, güvensizliğin ve büyüyen bir kuşkunun yaygınlaşmasından başka neye yarıyor ki ?..

Küreselleşerek yaygınlaşan yabancılaşmayla, ilkel objeler cangılından yükselen tam tam sesleri eşliğindeki yanılsamalarla özdeşleştirilmiş cilalı bir imaj devrinde yaşıyoruz sanki... Vazgeçmiş bir hoyratlığın uyuşturucusuyla sürüleştiriliyoruz... Lepra hastalığından malül olmakla betimleyebileceğimiz "İnsanlık Durumu", korkunun kollarındaki tüketiciliğiyle insanı yok ederken, duyarsızlığı ve karmaşıklığı egemen kılıyor... Yorgun vazgeçişler, kendini beğenmişlik, iki yüzlülük hastalığı bir salgına dönüştü. Teksesli, gürültücü ve kulağı sağır bir "piyasa demokrasi"si, eleştiriyi ve başkaldırıyı inkâr ederken, Nazım Hikmet, sesleniyor insanlara: "İnsanlar sizleri çağırıyorum:/ kitaplar, ağaçlar ve balıklar için,/ buğday tanesi, pirinç tanesi ve güneşli sokaklar için,/ üzüm karası saçlar, saman sarısı saçlar ve çocuklar için..."

Serüvenci

Kapitalist cinnetin sahte cennetlerine aldırmayan başkaldırıya, tek boyutlu bir "katı"lık, "mümin"lik veya "serüvenci"lik deniliyor !.. Boyun eğmemek, mücadele etmek, başkalaşmamak, yabancılaşmamak fiiline bağlanmış bir serüvencilik de rahatsız edici ne olabilir ki ?.. İnsan olmak, devrimci romantizmin ütopyalarıyla bezenmiş, rüzgârın kanatlı başkaldırı serüvenin parçası olmaktan geçmiyor mu ?.. İnsan(lık) tarihi, kendini yaratan bir serüvenden değil mi ?..

İnsanın, insan yanını katlettirmemesi, neden "katı"lık, "mümin"lik veya "serüvenci"lik olsun... Belfast'lı, Filistin'li, Cizre'li taşa sarılan bebelerin cüreti onlara ne anlatır ?.. Yüreği pel pel etmeli önce insanın, "insanım" diyebilmesi için, ama sormalıyım, başkaldırmayanın yüreği pel pel eder mi hiç ?..

Yüreği pel pel etmeyenler, "Elveda Başkaldırı !" çığlıklarıyla, "Bittiniz !" diyorlar. 'Hayır', biten bir şey yok. Ay tutulması gibi bir şey yaşanan. Geçici olarak gözden kayboldu, gölgede kaldı, parlaklığını yitirdi başkaldırı. Bloch'un "Umudun İlkesi", diye tarif ettiği özgürlük ütopyasını gerçekleyecek başkaldırı, kendini yeniden küllerinden yaratmakla meşgul... Hem de B. Brecht'in, "Güzel olan eski şeylerle değil, kötü olan yeni şeylerle başlayın" uyarısını unutmadan... Uyarıya, E. Hemingwey'in de bir eki var: "Cepheye ne kadar yakın olursan, o kadar çok iyi insan görürsün..."

O halde "Umudun İlkesi"ni gerçeklemek için, serüvene kötü olan yeni şeylerle başlayıp, cepheye yakın durmak gerekiyor. Hem de Metellus'un, "Kötü bir eylemi gerçekleştirmek kolay ve onursuzdur; sakıncası olmayan iyi eylemler de çok yaygındır; ama sakıncası olduğunda iyi eylemlere geçmek, erdemli bir insanın gereken görevidir" (Montaigne, Denemeler, s.184) saptamasının bilinciyle...

Böylelikle korkularından arınmış bir özgürlük; umutların, ütopyaların, eylemin yeni ahlâkını oluşturulacak... Yabancılaşma virüsünün çürüttüğü eskinin yerini yeni alacak... Daralan dış dünyanın kuruttuğu içsel sendromlara nihayet verilecek... İnsan, kendine ait bilinçli eylemini örecek... Sevgi paylaşarak çoğullaşılacak ve umutlu dolu başkaldıran hayâller kurulacak...

Not Defterinden

"Kapital iktidarda kaldıkça, değil yalnız toprak, değil yalnız insan emeği, değil yalnız insan kişiliği, değil yalnız vicdan, değil yalnız aşk, değil yalnız bilim, her şey, her şey kaçınılmaz olarak alınıp satılacaktır." (V.İ.Lenin)

"Korku köleleştirir, umut özgürleştirir." (B. Spinoza)

"İnsanlar, çok duvar, az köprü yapıyor." (H. Pirenne)

"İçinde yalnız nesnelerin değeri olan yabancılaşmış bir dünyada, insan da bir nesne olmuştur. İnsan önemini hergün biraz daha yitiriyor." (Ernst Fischer)

"Şimdiye kadar devrimler bize yenilgiden başka bir şey kazandırmamıştır, ama bu kaçınılmaz yenilgiler nihai zafere giden yoldaki atlama taşlarıdır. (...) Yarın devrim bir kere daha ayağa kalkacak ve trompet sesleri ortasında sizi dehşete düşürerek haykıracaktır: Bura-

daydım, buradayım, hep burada olacağım." (R. Luxembourg)

"Panta rei/Herşey akar." (Herakleitos)

"Bilgisizliğin derecesi, adaletsizliğe ve trajediye olan inancın derinliğidir." (R. Bach)

"Güzellik, kendinin gerçek dünyadaki diğer benliklerin bir parçası olarak farkına varmaktır." (Christopher Caudwell)

"Umutlarımıza göre söz verir, kaygılarımıza göre tutarız sözlerimizi." (La Rochefoucauld)

"Paris, bazıları için gerçekte ve simgesel olarak fenerkent, her türlü tatmin kaynağı; diğer bazıları için de felsefi bozulmanın ağına düşmüş zihinlerin yozlaşmışlığıyla kendini kumara, şaraba, kadınlara adamış bir hayatın bayağlıklarının birbirine karıştığı, şeytanın inidir. Büyük kent kaybolmanın yeridir" (Ortaçağda Entellektüeller, s.38, Ayrıntı Yayınları-1994) der J. Le Goff...

Sorgulamasız bir kavrayış, algılama, görme, sergileme çabası, anlamsız geliyor bana....

Çalınan rüyalar ve unutturulan umutlarla, metruk bir zamana göçülebilinir ancak...

"Ya hep ya hiç"lerde dolaşıp durmaklığıyla "ego"nun oyunları hiç tükenmiyor...

Sevmek ve başkaldırmak, çok şeyi göze alan bir güç değil midir ?..

Yaşama tevekkül penceresinden bakmanın anlamı ne ?..

Dev bir mozayiği yeni baştan kurarken, bütün anı parçacıklarını elden geçirmek, parlatmak ve onararak yerli yerine koyarken; savcı-sanık-yargıç üçgeninde somutlanan hırçınlıkların kefareti büyüktür...

"Yedd-i Emin"lerin, "Kurtarıcılar"ın "kerâmeti"ne inanmıyorum...

Yaratmak, bir şeyi yoktan değil, ama yokken varetmektir. Güç ister...

Bilinçli insanal sevdalara bağlanmışlığıyla bilim; anlamak, öngörmek ve değiştirmekte somutlanır. Yapmak, anlamanın uygulayıcısı ve denetçisidir. Bilimsel teori, bakıştır. Teori, ufuktur. Pratik, yeşildir, ipucudur. Teori ve pratikte; uçta, kavga boylarında olmak, dünyayı değiştirmenin 'olmazsa olmaz' koşuludur...

Tarih ne müteşekkir ne de nankördür; duygu tanımayan bir muhasebecidir. İşi, hataları ve sevapları kaydetmekten ibaretttir....

Dibe ne kadar batırılsa batırılsın gürleyerek gelen volkan patlar, buz erir, toprağın koynuna düşen tohumlar, cemre düşünde çatlar; çünkü bahar isyancıdır...

"Ne zaman diye sorma, ne zaman/Yaprağın fetreti gülün kıyamına/ Gülün kıyamı ağacın isyanına/ Dönerse işte o zaman." (Hilmi Yavuz)

KAR

Bu sabah uyandım
içimdeki sevinçle
gözlerimdeki gülümsemeyle
perdeyi araladım sonuna dek.

- Bak yine kar yağıyor
kar taneleri düşüyor avuçlarıma
kollarıyla sarmış evreni
sımsıkı öylesine

- Bir beyaz güvercin
kondu bir gün pencereme
nazlı ve ürkek.
gözlerime bakıyor
bir şeyler söylemek istiyor
ve ağlıyor
onu alıyorum avuçlarıma
okşuyorum
okşuyorum
okşuyorum
saatlerce
ve birgün iyileşiyor
bırakıyorum sonsuzluğa...
özgürlüğe...

Gün ALTAY

IRKÇILIKLA SAVAŞ! EMPERYALİZMLE SAVAŞ!

FIGHT RACISM! FIGHT IMPERIALISM!

Revolutionary Communist Group Number 135 February/March 1997 50p

Left with no choice?

Inside:

* Fight Racism! Fight Imperialism! ; Revolutionary Commmunist Group'un gazetesi, sayı: 133 Ekim/Kasım 1996, sayı: 134 Aralık 1996/Ocak 1997, sayı: 135 Şubat/Mart 1997

Fight Racism! Fight Imperialism!, Londra'da yayımlanan komünist bir gazete. Kendilerini *Revolutionary Communist Group*'un/Devrimci Komünist Grubun (RCG) yayın organı olarak tanıtıyorlar ve insanların kârlarına göre değil ama gereksinimlerine göre üretim yapılan bir toplum için savaştıklarını ekliyorlar.

Revolutionary Communist Group genel politikasını açıklarken bir dizi yaklaşıma değiniyor. Bugün İngiltere'de dört milyondan fazla insanın işsiz olduğunu, pek çok kişinin özellikle kadınların- düşük ücretli part-time işlerde çalıştıklarını belirtiyorlar ve işçi sınıfının yaşam standartlarının savunulması ve yükseltilmesi için mücadeleyi destekliyorlar.

Irkçı saldırıların gitgide arttığını, polisin siyah insanları saldırılardan korumak adına hiçbir şey yapmadığını aksine siyahları suça ittiğini belirtiyorlar ve *Revolutionary Communist Group*'un ırkçılığın ve faşizmin tüm biçimlerine karşı savaştığını söylüyorlar. Siyah insanların örgütlenme ve kendilerini ırkçı saldırılardan koruma hakkını destekliyorlar ve tüm göçmen yasalarına muhalefet ediyorlar.

Dünya nüfusundaki en zengin % 20'nin dünya zenginliklerinin ve kaynaklarının % 83'ünü kontrol ettiğini belirtiyorlar ve Revolution*ary Communist Group*'un tüm ezilen halkların emperyalizme karşı mücadelesini desteklediklerini ekliyorlar.

Revolutionary Communist Group, sosyalist Küba'yı destekliyor ve yasadışı Birleşik Devletler ambargosunu kınıyor ve Küba devriminin savunulması için aktif olarak savaşıyor.

Kâr peşinde koşarken insanın ve çevrenin gereksinimlerini ikincil bulan uluslararası şirketlere karşı çevrenin savunulması mücadelesini destekliyorlar.

İngiltere'deki işçi partisiyle aralarındaki mesafeyi belirttikten sonra *Revolutionary Communist Group*'un tüm işçi sınıfının bağımsız çıkarları için savaştıklarını söylüyorlar. Seçimlere katılan hiçbir pro-kapitalist partiyi desteklemediklerini ekliyorlar. *Revolutionary Communist Group* ayrımcılığa karşı savaşıyor ve siyahlara, kadınlara, lezbiyenler ve gay erkeklere karşı her türlü ayrımcılığa muhalefet ediyorlar.

Ayrıca işçi sınıfının kendi çıkarları doğrultusunda demokratikçe örgütlenmesi gerektiğini belirtiyorlar ve *Revolutionary Communist Group*'un kapitalizmi ve emperyalizmi yıkacak, işçi sınıfının ve ezilenlerin haklarını koruyan uluslararası bir sosyalist hareketin yeniden doğumu için savaştığını söylüyorlar.

Elimizdeki 133, 134 ve 135 nolu sayılar ilginç haberlerle dolu. Örneğin İngiltere'de de 'yargısız infaz'ın meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülüyor. 23 Eylül 1996'da batı Londra'daki evinde İngiliz polisleri tarafından vurularak öldürülen 27 yaşındaki Diarmund O'Neill'in ölümünün *The Guardian* tarafından 'terörist örgüte ağır darbe' başlığıyla verildiğini görüyoruz. *The Daily Telegraph*'da ilk günlerde 'silahlı çatışma' olarak geçen olayın, silahsız O'Neill'in altı kere kurşunlanması olduğu ortaya çıkıyor. Polisin ve politikacıların cinayetin üzerini örtme çabalarına karşı yazı şöyle bitiyor:

"Üzerini örtmeye hayır! Silahlı polisler sokaklarımızdan dışarı!"

7 Ekim 1996'da başlayan 215.000 kişilik işsizler hareketinin etkileyici ve yaratıcı taktiklerle direnişi sürdürdüğü belirtiliyor.

Brighton merkezinde sokakları tekrar halka vermek için bir sokak partisi düzenlendiğini, annelerin, küçük çocukların, bebeklerin, sokak tiyatrolarının ve kukla gösterilerinin yer aldığını öğreniyoruz.

Bir kadın hakkı olarak kürtajın savunulduğu bir yazıyı; uyuşturucularla, narkotik politikalarıyla hükümetlerin ilişkilerini sergileyen bir başka yazı izliyor. Uyuşturucularla anti-komünizmin bağıntıları konusunda önemli bir rol oynayan ünlü gangster Al Capone'dan bir de alıntı yapılmış: "Bolşevizm kapımıza dayandı. İçeri girmesine izin veremeyiz. Ona karşı örgütlenmeliyiz, omuzlarımızı bir araya getirmeli ve daha sert yüklenmeliyiz. Amerika'yı bir bütün, güvenlikli ve bozulmamış olarak korumalıyız. İşçiyi Kızıl Yazından ve Kızıl Düzenden uzak tutmalıyız, aklının sağlığını koruduğunu görmeliyiz."

On yıl önce Birmingham'daki bir Asya lokantasında altı beyaz adamdan oluşan bir çetenin saldırısına uğrayan ve bunlardan birini öldüren Satpal Ram için "Satpal Ram'a Özgürlük!" kampanyası başlatılmış. Satpal Ram Mart 1996'da Long Lartin'deki hapishane yetkililerince anal muayeneye zorlanmak istenmiş. Her ne kadar Satpal sivil destek kazandıysa da yetkililer onu 'kontrol problemi var' diye damgalamışlar ve 'hayalettren' diye bilinen 'Beşinci Evre' uygulaması gereği her 28 günde bir hapishane değiştirtiyorlar ve hemen hemen her zaman cezalandırma hücresinde tutuyorlarmış. Değişik sayılarda, İngiliz hapishaneleriyle ilgili daha pekçok sorun olduğu görülüyor. Hapishanelerin genelde aşırı kalabalıklaştığı ve kapasitelerini aştığı mahkumların % 75'inin işsiz olduğu, % 35'inin uyuşturucu problemi, % 284'inin kronik evsizlik sorunu yaşadığı belirtilmiş. Sıkı sık hapishane çevrelerinde hapishanelerde protestolar yaşanıyor. Şubat / Mart 1997 sayısında Whitemoor hapishanesinden kaçmaya çalışırken yakalanan bir mahkumun ağır dayak yedikten sonraki fotoğrafı yeralıyor. Hatta 6 Ocak'ta 14 kişilik bir açlık grevi de başlamış. Açlık grevine destek mektupları için verdikleri adres şöyle: Medway Detainees Support Group, c/o CRE, 16 new Road Avenue, Chatham, Kent ME4 6BA.

Ünlü özgürlükçü Steve Biko hakkında da ilginç gelişmeler var. 12 Eylül 1997'de, Siyah Bilinç lideri Steve Biko'nun 30 yaşındayken Güney Afrika'da öldürülmesi 20. yılını dolduracak. Nelson Mandela hükümetinin farklı topluluklar arasındaki 'barışıklığı' geliştirmek için bir *Gerçek ve Barışma Komisyon*'u kurmuş. Desmond Tutu yönetimindeki komisyon apartheid döneminde işlenmiş suçları itiraf edilmeleri halinde affediyor. Komisyon'un savunucularına göre suçlar her iki tarafa da ait ve Komisyon bir harmoni sağlayacak, ayrıca genel af sözkonusu edilmediği takdirde pek çok suç hiçbir zaman ortaya çıkmadan kalabilir. Ve 28 Ocak'da Steve Biko'nun katilleri olduklarını itiraf eden beş polis af talebiyle Komisyon'a başvurmuşlar. Tabii Biko'nun ailesi ve taraftarları affa karşılar. *Fight Racism! Fight Imperialism!* Adalet talep edenin yalnızca Biko'nun ailesi olmadığını, tarihin de adalet talep ettiğini söyleyerek Soweto Ayaklanmasının ve Siyah Bilinç Hareketinin tarihinden parçalar aktarıyor.

İsrail'in Orta Doğu'daki emperyalizm için konumunu ve Afganistan üzerinde oynanan oyunları konu edinen *Fight Racism! Fight Imperialism!*'in ağırlık olarak yer verdiği konu, Küba'daki sosyalizmi savunmak için düzenlenen kampanyalar, geziler, festivaller ve ilgili yazılar. Genelde Küba'daki sosyal devlet ve eşitlikçi toplum başarılarının övüldüğü yazılarda ayrıca 28 Temmuz 5 Ağustos arasında Küba'da düzenlenecek olan *Dünya Gençlik Festivali* hakkında da bilgi verilmiş. Bu festivale katılımı organize etmek için Türkiye'den de bir gençlik örgütlenmesinin görev üstlendiği belirtilmiş (?). Küçük bir anekdot: Küba'yı gezen İngilizlere Kübalı anneler çeşitli kartpostallar dağıtıyorlar. Bunların birinde şöyle yazıyor: "Dünyadaki çocukların 2.000.000'u evsiz. Ama hiçbiri Kübalı değil."

KİTAP KUTUSU

GİZEM DOLU BİR YAŞAM VE UMUTSUZ BİR AŞKIN ŞAİRİ Emily Dickinson

Anıl MERİÇELLİ

Amerikalı kadın şair Emily Dickinson 1830 yılında Massachusetts eyaletinin Amherst kasabasında doğdu. Bazı eleştirmenlere göre Dickinson Amerikan edebiyatının en büyük, en değerli kadın şairdir. Bazılarına göre de Yunun şairi Sappho'nun dışında, dünyada hiçbir kadın onun kadar güzel şiir yazamamıştır.

Emily Dickinson birçok dillere çevrilen şiirleriyle, Edgar Allen Poe ve Walt Whitman'dan sonra ondokuzuncu yüzyıl Amerikan şiirine damgasını vuran şairlerden biridir.

Ben Emily Dickinson'ın şiirlerini çok seviyorum. Geçen yıl Antalya'da çıkan "İNSAN" dergisinde yayınlanan bir yazımda, ona kızkardeşim Emily Dickinson demiştim. Çünkü onu gerçekten kızkardeşimmiş gibi seviyorum. Onun ömür boyu yaşadığı yalnızlığı, gizem dolu yaşamını; eş anlamlı, çift anlamlı dizelerini; kendine özgü şiirlerini çok seviyorum.

Emily Dickinson'ın şiirlerini ilk kez lise öğrencisiyken Robert Kolej'de okumuştum. Bize İngiliz-Amerikan edebiyatını öğreten, İngiliz-Amerikan şiirini sevdiren hocamız Profesör MacNeal de Dickinson'ın şiirlerini çok severdi. Onun kişiliğine ve şiirlerine özel bir ilgi duyardı. Londra'da geçirdiğim 1958-1961 yılları arasında Dickinson'la ilgili birçok kitap okudum. Geçen yıl değerli şair, değerli çevirmen Ahmet Necdet'le birlikte Dickinson'dan birçok şiir çevirdik. Bizden önce bu ünlü Amerikan şairini Türkçe'ye çeviren Oğuz Cebeci'nin ve Dost Körpe'nin kitaplarını inceledim.

Oğuz Cebeci "Seçilmiş Şiirler"e yazdığı önsözde (Korsan Yayınları, Kasım 1993) Emily Dickinson'ın şiirlerini yorumlarken, onun için en büyük iki tutkudan biri aşksa, öbürü de ölümdür; diyor. Aşk ve ölüm. Ayrılık ve keder. Umut ve umutsuzluk. Dickinson Mrs. Holland'a yazdığı bir mektupta, "Ölümden ve aşktan daha büyük bir şey var mı?" diye soruyor. Değerli çevirmen Oğuz Cebeci'ye göre Emily Dickinson bu iki konuya yönelirken istek, beklenti, önsezi, korku, kayıp, keder gibi ara duyguları da yoğun bir biçimde yaşıyor. Şiirlerinde yalnızlığın doğasını keşfetmeye girişen Emily, başkalarıyla birlikte erişemeyeceği bir derinliği tek başına, yalnız yaşayarak buluyor. (1)

***

Geçen yıl Temmuz-Ağustos aylarında Geyikli, Odunluk İskelesi'ndeki evimi edebiyatçı dostlarımla birlikte şiir atölyesi haline getirdik. Çok sevdiğim şair dostlarım Ahmet Necdet ve Eray Canberk'le birlikte birçok şiir çevirdik. Robert Burns'den, Carl Sandburg'dan, Emily Dickinson'dan, Vachel Lindsay'den, James Joyce'dan tadına doyulmaz şiirler çevirdik. Bu çevirilerin bir kısmı Varlık, Şiir Ülkesi, İnsan, İnsancıl, Yeni Biçem, Poetikus ve Mısralık dergilerinde yayınlandı. Bundan sonra çoğunlukla "İNSANCIL" dergisinde yayınlanacak. Bu yıl sonunda çeviri şiirlerim "KIRMIZI KIRMIZI BİR GÜLDÜR AŞKIM" adlı bir kitapta toplanacak ve Graphis Yayınları arasında çıkacak. Bu kitabımı "İNSANCIL" dergisiyle birlikte, aynı dağıtım sistemi içinde dağıtabilirsek, benim için büyük bir mutluluk kaynağı olacak. Geçen hafta Cengiz Gündoğdu ve Berrin Taş bana YAY/SAT'ın dağıtım sistemini ve koşullarını anlattılar. Zeki Semercioğlu'yla görüşmemi önerdiler. Çok sevindim. Umutlandım. Bundan sonra kitaplarımın Türkiye'nin dört bir yanına ulaşabileceğini hayal etmeye başladım. Cengiz Gündoğdu ve Berrin Taş'la görüştüğüm günden beri gözüme uyku girmiyor. Heyecandan. Sevinçten. Mutluluktan.

***

Geçen yaz Ahmet Necdet'le birlikte Dickinson'ın şiirlerini Türkçe'ye çevirirken, bu ünlü Amerikan şairine daha çok ilgi duymaya başladım. Oğuz Cebeci'nin ve Dost Körpe'nin Dickinson çevirilerini okurken ilgim daha da arttı. Daha sonra Ahmet Necdet, Emily Dickinson şiirlerinden yeni bir kitap yapmamızı önerdi. Sevindim. Heyecanlandım. Şiir çevirisi benim için her zaman büyük bir sevinç ve mutluluk kaynağı olmuştur. Vazgeçilmez bir tutku olmuştur. Sanıyorum önümüzdeki yıl Türkçe'ye yeni bir Dickinson kitabı kazandırabiliriz.

Hayattayken sadece yedi şiiri yayınlanan Emily Dickinson, elli altı yıllık ömründe tam bin yedi yüz yetmiş beş şiir yazdı. İnanılmaz bir gerçek bu. Tam bin yedi yüz yetmiş beş şiir. Bu gerçek beni ürkütüyor. Şaşırtıyor daha doğrusu. Elime kağıt kalem alıp hesaplamaya çalışıyorum. Herhalde ömrünün son yıllarında, Emily her gün bir ya da iki şiir yazmış. Düşünebiliyor musunuz? Yakın çevresi, aynı çatı altında yaşayan annesi, babası, kızkardeşi bu gerçeğin farkına varmamış. O hayattayken kimse farkına varmamış. Onun büyük bir şair olduğunu kimse anlamamış.

Emily Dickinson'ın yaşam öyküsüne baktığımızda büyük bir yalnızlık, hüzün ve gizli bir aşkın pırıltılarını görüyoruz. Önceleri hayat dolu, şen şakrak bir insan olan Emily, yirmi yaşından sonra köşesine çekildi. Bilinçli bir şekilde yalnızlığı seçti. Yalnızlığın en yoğun biçimini yaşadı. Yakınları tarafından, ömrünün bu kısmında evden dışarı çıkmadığı söylenir. Yaşam deneyimi ve coğrafyası, yaşadığı kentle sınırlıdır.

Dickinson şiirde eş anlamlılığı ve yarım uyağı savundu. Yalın benzetmelerin, şiiri meydana getiren temel öge olduğunu gösterdi. Hayattaki küçük, önemsiz ayrıntıları, büyük evrensel bir şiire dönüştürdü. Günlük hayatın sadeliğini, sıradanlığını yaşadı. Gizli, gizem dolu, umutsuz bir aşk yaşadı. Yalnız yaşadığı halde, hayatı çok sevdi. Yalnızlığıyla başbaşayken şiire sığındı. Romantizmden kendi ölçüleri içinde yararlandı ama genellikle içe dönük şiirler yazdı. Emily Dickinson için yalnızlık öyle bir yaşam tarzıydı ki, bir şiirinde:

"Daha yalnız olunabilirdi
Yalnızlık olmasaydı"

diyor. Hıristiyanlıkla ilgili düşünceleri karmakarışıktı. Bu konuda ailesiyle inanç ayrılığına düştüğü bile söylenir. Ama Tanrı'yla ilişkileri çok içtendi. Cennet'in yeryüzünde olduğuna inanırdı. İşte YAŞAM ŞİİRLERİ'nden bir örnek:

"Cenneti yukarıda hiç bulamaz
Aşağıda bulamayan.
Tanrı'nın konutu benimkiyle yanyana
Eşyası aşktan."

(Türkçesi: Anıl Meriçelli/Ahmet Necdet)

Aynı şiiri Dost Körpe de Türkçe'ye çevirmiş. Onun çevirisi şöyle:

AŞAĞIDAKİ CENNETİ BULAMAMIŞ OLAN
Aşağıdaki cenneti bulamamış olan
Yitirecektir yukardakini.
Tanrı'nın meskeni benimkinin yanında,
Mobilyası ise sevgi.

(Ve Melekler Biliyor Ötesini, Sayfa 33)

Daha önce de belirttiğim gibi Emily Dickinson'un yaşamı gizem doluydu. Aşkı, yalnızlığı gizem doluydu. Kendisi yirmiüç yaşındayken, kırk yaşlarında bir din adamına aşık olmuştu. Dost Körpe, çeviri kitabına yazdığı önsözde bu olayı şöyle anlatıyor: "Görünürde sessiz, sakin bir yaşam sürdüren Dickinson'ın yaşamının en fırtınalı olayı, babasını Washington'da ziyaret ettikten sonra geri dönerken Philadelphia'da kırk yaşlarındaki evli bir vaiz ve şairle, Charles Wadsworth'le tanışmasıydı. Wadsworth'le bilinen anlamda bir gönül ilişkisi yaşamamış olmalarına ve birbirlerini yalnızca üç kez görmelerine karşın, ona derinden bağlandığını hissetti ve pek çok şiirinin esinini ondan aldı. Wadsworth'ün 1861'de California'ya gitmeye karar vermesinin ardından hissettiği dehşet, sonraki birkaç yıl içinde en verimli dönemini yaşamasına yol açmış, böylece yaşamına inen ölüm-darbesi, zihnine inen bir yaşam-darbesi'ne dönüşmüştü."

Emily Dickinson oldukça alçakgönüllü bir şairdi. "Ben hiçkimseyim! Siz kimsiniz! / Siz de hiçkimse misiniz?" veya "Ne kadar üzücü herhangi biri olmak" diyecek kadar alçakgönüllüydü. Oysa Dickinson kesinlikle "herhangi biri" değildi. Olağanüstü bir şairdi. Belki de ondukuzuncu yüzyılın en büyük şairiydi.

Burada, Mart 1997'de yayınlanan "İskenderiye Yazıları" dergisinde çıkan Emily Dickinson çevirilerine değinmek istiyorum. (İskenderiye Yazıları/İskenderiye Kütüphanesi Aylık Bülteni'ni bana Yılmaz Elmas armağan etti. Cengiz Gündoğdu, Yılmaz Elmas'ı "Dergiler arası koordinatör ve dürüstlük simgesi bir insan" olarak tanıştırdı bana. Yılmaz Elmas güler yüzlü, çalışkan ve sevgi dolu bir insan. Üstelik emekli öğretmen. Ayaklı bir kütüphane gibi... Çantası yeni çıkmış dergilerin son sayılarıyla dolu. "İskenderiye Yazıları"yla birlikte, "Sokak" gazetesini, "Kitap" gazetesini ve "Berfin Bahar" dergisinin son sayısını armağan etti.)

"İskenderiye Yazıları"nın 62'nci sayfasında Emily Dickinson'dan dört şiir çevirisi var. Dickinson'ın "Selected Poems" adlı kitabından alınmış. Çeviren: Mukaddes İlgün. İşte birkaç örnek:

Bu benim mektubum, dünyaya yazdığım.
Bana asla yazmayan,
Yalın öykülerdi doğanın anlattığı
O sevecen görkemiyle

Öylesine utangaçtı ki peşine düştüğümde gizlice,
Öylesine güzel öylesine mahçup
Öylesine gizlenmişti yaprakçıkların arasına
Bulmasın diye kimse

Öylesine cansızdı ki geçinceye değin yanından,
Öyle de çaresiz, direnip çırpınırken utangaç,
Dönüp de taşıdığımda
Gösterişsiz uğraklarına ötedeki

Onun uğruna soydum şu dereciği ağaçlarla bezeli
Onun uğrunaydı ihanetim korulu vadiye
Soracak bana elbet çoğu, kimin işi bu diye
Ama söylemem asla!

Hiç kimseyim ben, ya sen?
Sen de mi hiç kimsesin?
Öyleyse iyi bulduk birbirimizi
Sakın ha söyleme kimseye
Bilirsin ayırırlar yoksa bizi

Ne korkunç, "birisi" olmak!
Ne de bayağı, bir kurbağa gibi tıpkı
Her Allah'ın günü söylemek ismini
Sana hayran bataklığa

Daha önce Oğuz Cebeci ve Dost Körpe'nin Emily Dickinson çevirilerini okumuş ve beğenmiştim. Şimdi "İskenderiye Yazıları"nda Mukaddes İlgün'ün çevirilerini okudum. Üçünü de kutluyorum.

Mukaddes İlgün'ün "Hiç kimseyim ben, ya sen?" dizesiyle başlayan Dickinson çevirisini bir yıl önce biz de çevirmiştik. "İnsancıl" dergisi okurlarının iki çeviriyi karşılaştırabilmeleri için, o çeviriyi de buraya alıyorum:

YAŞAM ŞİİRLERİ
3
Ben hiçkimseyim! Peki, sen kimsin?
Hiç kimse misin, yoksa?
Biz bir çiftiz, ağzını sıkı tut!
Bilirsin, sürerler adamı yabana.

Ne kadar üzücü, herhangi bir olmak,
Bir kurbağa gibi, çok sıradan,
Hayranlık duyan bir bataklığa
Adını söylemek hiç durmadan.

(Türkçesi: Anıl Meriçelli/Ahmet Necdet)

Dickinson'ın en çok sevdiği şairler John Keats ve Robert Browning'di. En çok sevdiği yazar ise Sir Thomas Browne. Şiirlerinde ünlü Amerikan filozofu Emerson'dan etkiler taşıdığı söylenir (E. Hartnol, The Works of Emily Dickinson, Londra, 1994).

Dickinson'ın ölümünden sonra (1886) kızkardeşi Lavinia bütün şiirlerini derleyip toparladı. Mabel Loomis Tod ve Higginson'la birlikte editörlüğünü yaptı.

Emily Dickinson'ın şiirlerinin ilk üç cildi 1890, 1891 ve 1896 yıllarında yayınlandı. Daha snora 1945 ve 1955 yıllarında bin yedi yüz yetmiş beş şiiri bir arada yayınlandı. İnsana aşkı ve ayrılığı, umudu ve umutsuzluğu, yaşama sevincini ve ölüm korkusunu birarada yaşatan şiirleri birçok dillere çevrildi. Kısa zamanda uluslararası bir üne kavuşan bu değerli şair hakkında pek çok kitap yayınlandı. Bunlardan bazıları: Emily Dickinson, An Interpretive Biography, T.H.Johnson, 1955; Women Writers and Poetic Identity, Margaret Homans, 1980; Emily Dickinson'ın Mektupları (Üç Cilt), T.H. Johnson, 1958; Sexual Personae, Camille Paglia, 1992; Dickinson, The Modern Idiom, David Porter, 1981.

Yazıma değerli çevirmen Oğuz Cebeci'nin "Seçilmiş Şiirler/Emily Dickinson" adlı kitabından güzel bir çeviriyle son veriyorum.

Günaydın-geceyarısı
Eve dönüyorum-
Gün-sıkıldı benden
Ben ondan-nasıl sıkılabilirim ki?

Gün ışığı bir hoş yerdi-
Oturmayı sevdiğim-
Ama sabah-istemeyince-beni
İyi geceler öyleyse-güne-şimdi-

Bakabilirim-değil mi-
Ne zaman kızarır Doğu?
Tepeler bir hal alır-o zaman-
Gurbetlere salan yüreği-

Sen-pek güzel değilsin-Geceyarısı
Ben günü seçtim
Ama küçük bir kızı kabul et lütfen
Onun geriye çevirdiği-

(1) Dennis Donoghue'nın Emily Dickinson denemesinden.

Fuzulî'nin Rind ile Zahid Adlı Eserinde Eğitim Ve Ahlak Felsefesi I

Gülnihâl KÜKEN

Fuzulî'nin Edebî Kişiliği

Fuzulî Divan Edebiyatının en ünlü şairlerinden biri olmasının yanında; "Bilimsiz şiir, temelsiz duvara benzer" düşüncesiyle kendi zamanının Hadis, Fıkıh (İslam hukuku), Tefsir, Kelâm (İslam Felsefesi) ve Tasavvuf gibi bütün ilimlerini aynı zamanda kendi bünyesinde toplamış büyük bir âlimdir. Şairâne duyarlılığı yanında bu çok geniş kültürü, eserlerinde kendisini açıkça ortaya koymaktadır.

Fuzulî (1498 ? -1556) mahlası ile büyük şöhret kazanan bu Türk bilgin ve şairin asıl adı Mehmed, babasının adı ise Süleyman'dır. Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilde vücuda getirdiği eserlerinde hem bu üç dile olan mükemmel hakimiyetini hem de onun yaşama bakış felsefesini görmek mümkündür.

Farsça kaleme aldığı 'Rind ile Zahid' adlı eserinde alegorik tarzında İslâmî eğitim ve öğretim için eskimeyen düşünce ve metodları tenkidci ve mükemmel bir eğitimci olarak ortaya koyarken tasavvuf havası içerisinde dünya ve kainata ait görüşleriyle kendi felsefesini ifade eder. Zamanındaki cami ve medrese eğitimi sonucu ortaya çıkan 'zâhid' tipi ile tekke ve zaviyelerde yetişen 'rind' tipini bize en somut şekilde açıklarken Rind; Fuzulî'nin gönlünden geçenleri, Zâhid de aklını ve düşüncelerini ifade eder. Tekke ve zaviyelerin eğitim ve öğretiminde işlenen ve kökleri çok gerilere uzanan tasavvuf; İslâmî inanç ve mükellefiyetlere Allah korkusundan ziyade Allah sevgisiyle yaklaşır. Şairin amacı ve vardığı sonuç; Allah sevgisiyle dolu fakat gündelik yaşayışında dinin mükellefiyetlerini pek yerine getiremeyen gönül erbabı Rind ile dinin kurallarından sapmayan, akıl ve düşünceyle hareket eden Zahid'in duygu ve düşüncelerinin birleştirilmesidir.

Fuzulî'nin Hoşgöre ve Eğitim Anlayışı:

Fuzulî'nin eğitimdeki amacı insanlar arasındaki farklı düşünce ve davranışlardan meydana gelebilecek muhalefetleri ortadan kaldırarak herkese hoşgörülü bakan, kendilerini herhangi bir düşünce ve davranışın en mükemmel temsilcileri olarak görüp diğerlerine karşı küçümser tavırla düşmanca davranmayan, içinde bulundukları dünyayı sevinçle yaşanabilir hale getiren insanlar yetiştirmektir. Fuzulî bir rubaisinde bu düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Tanrım, sen beni gururlu zâhid yapma.
Senin huzurundan uzak bir rind yapma.
Yokluğa bir ad götüren kişi yap.
Rindlikte ve zâhidlikte meşhur etme."(1)

Fuzulî'nin insana yaklaşımını ve bütün insanlara olan sonsuz toleranslı tutumunu biz aynı şekilde büyük Türk düşünürleri olan Yunus Emre (1240-41 1321-22) ve Mevlâna'da (1207-1273) da görmekteyiz.

Mevlâna'nın çağdaşı olan, muntazam bir tahsil görerek, Arapça ve Farsçayı, İslâmî bilimleri, İslam tarihini, kısacası Fuzulî gibi devrinin bütün ilimlerini iyi bildiği anlaşılan Yunus Emre de insana çok değer vermiş ve bütün insanlara aynı gözle bakmıştır. Onun bu yaklaşımını beyitlerinden seçilmiş birkaç örnekle açıkça görebiliriz:

"Alimler ulemâlar medresede bulduysa
Ben harâbat içinde buldumısa ne oldu" (2)

"Senlik benlik olıcak ikilik ile kalur
İkilik tutan gönül kaçan (ne vakit) bir dürlü (dirlik) bula" (3)

"Kimseyi üşman tutmazuz agyâr dahi yârdu bize
Kanda (nerede) ıssızlık varısa mahalle vü (ve) şardır (şehirdir) bize" (4)

Büyük bir hümanist olan Mevlâna ise insanın olgunluğa erişmesini amaç edinerek zorbalığı reddetmiş, hakikate aşkla, insanca sevgiyle ulaşılabileceğini göstermeye çalışmıştır. Aşırılığa kaçan herkesle birlikte, kerâmeti insanî olgunluk sayan, tekkelerde oturup halktan ayrılan, kendilerini üstün gören, vakıfla geçinen şeyheleri kınayan Mevlana'da zulmü dünyadan silmek duyguları hakimdir. Kısaca o, din ile dünya işlerini, yaşamla ölümü ve insan birliğini ileri bir görüşle dile getirmiştir. Özellikle eğitici ve öğretici bir nitelik arzeden

eseri Mesnevi'de büyük bir coşkuyla sadece kendi devrini değil, genellikle her devirdeki insanı, insan yaşayışını, olması gerektiği şekilde, canlı tablolarla ele alırken İlâhî ve insanî aşkı, birliği, beraberliği de gözler önüne serer. Mesnevi'sinden aktaracağımız birkaç beyit onun bu düşüncelerini sergiler:

"Haydi şu ayrılığınızı bırakın, her yandan birliğe doğru yönelin de canınızı sevindirin" (5)

"Nice kâfirler var ki din sevdasına düşmüştür; fakat şuna-buna karşı ululanmak, ad-şan kaygısı, onlara bağdır"(6)

"Sözün kısası şu: Topluma dost ol; put yapan gibi taştan bile kendine bir dost düz" (7)

Anlaşılacağı üzere eğitimin asıl objesi olan insana, hiçbir ayrıcalık yapılmaksızın büyük bir hoşgörüyle yaklaşımı; bizler kendi atalarımız olan Yunus Emre, Mevlâna ve Fuzulî'de aynı şekilde görmekteyiz ve bu büyük düşünürlerin vârisleri olarak onlardan aldığımız sevecenlik ve hoşgörü mirasının savunucuları olmanın sorumluluğu ve gururunu yaşamaktayız. Ancak bu hoşgörü mirasına sadece aynı atalardan gelmekle ulaşılamaz. Böyle bir olgunluğa, 'kâmil insan' olmaya ulaşmak için onların gösterdiği şekilde iyi bir eğitim almak ve çok çalışmak gerekir. Fuzulî'nin değişiyle; " Öylece kararlaştırılmıştır ki, herkes çalışmasının güzelliğiyle kendisine takdir edilen dereceye ulaşır. Her kişi gayretinin mükemmelliğine göre, kendisine ayrılan rızkı yudumlar... Adem oğlunun birbirleriyle kaynaşmasını bozan üşenmeyi gerektirici kadere de inanılmaz!.. İşin başında hiçbir kişiyi aşağılık töhmeti altında bırakmasın ve istek yolunda, bir bahane ile çalışmaktan el-etek çekmesin deye, hepsi 'Hiç bilenlerle bilmeyenler, bir olur mu?' (Sûre: LXIII, Ayet:39) âyetinde denenin ele geçirilmesine, 'Hakikaten insan için çalıştığından başkası yoktur!' (Sûre:XXXIX, Ayet:9) tehbihine mukabil aklın kulağı açılmıştır..." (8)

Madem ki insan eğitilmesi zorunlu olan tek yaratıktır ve bir toplum içinde yaşayabilmesi eğitilmesine bağlıdır, o halde eğitim için ne kadar zorlu bir çaba ve çalışma gerçekleştirilirse o derecede mükemmelliğe yaklaşılır. Sadece eğitilmiş insanların meydana getirdiği toplulukların standartları yüksektir ve böyle bir toplumda insan, insan olmanın onuruyla yaşayabilir. Fuzulî eğitim için çalışmayı yüceltmesinin yanında, Kaderiyye Mezhebindeki gibi insan iradesine önem vermekte ve Kul fiillerinde mecburdur, onun kendine has hiç bir gücü ve iradesi yoktur..." (9) diyen Cebriyye Mezhebinin aksine düşünüyor görünmektedir.

Fuzulî; "Kişiliksizlikten, acizliğin adını 'kanaat' koymaz,

Acze gönül vermez. Derecesini yükseltme yolunu arar" (10)

derken, çalışmadan, tembelcesine kanaatkâr olan insanların karşısındadır. Ona göre asıl başarı ve hüner 'dünyayı ele geçirip terketmektir' Yoksa oturduğu yerden kımıldamayan acz içindeki kişinin dünya nimetlerinden vazgeçtiğini söylemesi bir maharet değildir. Bu düşüncesini sık sık vurgulayan Fuzulî bir Kıt'asında şöyle der:

"Dünyayı ele geçirmek kime güç geldiyse,
sonunda çaresiz, yüzünü yokolmak ve
fakirlik yoluna koyuyor!
Hikmetler divanında onun vasfı şöyle yazılıyor:
O dünyayı terketmiştir yahut dünya onu terketmiş!"
(11)

Fuzulî eğitimci yönüyle seslenirken 'Adem Oğlu' tabirini kullanmakla birleştirici ve kaynaştırıcı vasfını bir kez daha sergilemektedir. 'Bilenlerle bilmeyenler' arasındaki farkı da 'çalışanlarla çalışmayanlar' arasındaki farka benzetirken insan olarak yaratılmanın özünde olan erdem cevherinin işlenerek, eğitilerek, çalıştırılarak dışa vurulması gerekliliği üzerinde durur:

"Lâkin görünmeyen fazilet ve hüner,
Çalışmadan, gayret etmeden, kuvveden
fiile çıkmanın meydanına gelmiyor.
Kişi, akıl ve hisleri, her hüneri kazanmak
için bir fırsat ve bir iş öğrenmeğe ganimet
bilmezse; âzâsı gevşeyince pişmanlık fayda etmez!" (12)

Çalışmayı her vesile ile yücelten Fuzulî, bu dünyanın bir çalışma yeri olduğunu ve herkesin çalışması gerektiğini, çalışmayanın zillet içerisinde kalacağını yine bir Kıt'asında şöyle belirtir:

"Bu şekil dünyası, bir işyeridir:
Onda olan herkesin biri işi vardır.
Ey yetişkin adam, senin bir işin yok!
Yürü, elbette hırsızlık yaparsın!" (13)

Fuzulî sadece insanın değil, dünyadaki bütün yaratıkların 'rızıklarını' arayıp bulmak suretiyle sadece çalışıp çabalayarak varlıklarını sürdürebildiklerini, çalışıp-tedarik etmeyen insanların ise hayvanlardan bile daha aşağı olduklarını ifade eder. Çalışmak, (14) eziyet çekmek aynı zamanda insanın maddî şeylere olan aşırı iştahını da dizginleyerek nefsini tedavi edip olgunlaşmasını sağlar.

Bilgi Problemi

Fuzulî'ye göre de tıpkı Descartes'in (1596-1650) insanı uzamlı (res extensa) yani bedensel ve düşünen (res cogitans) olarak tarif etmesi gibi insanın bir görünen varlığı olan bedeni bir de görünmeyen manevî bir varlığı vardır. Görünen varlığı olan bedenini babasından alan insan, manevî varlığını ancak bir mürşîd' (aydınlatıcı, eğitici)in yol göstermesiyle geliştirebilir. İnsanı asıl insan olarak tamamlayan ve vasıflandıran bu manevî tarafı olduğuna göre yol gösterici ve aydınlatıcı olan eğiticinin Fuzulî'ye göre insan hayatında baba'dan daha değerli yeri olmalıdır (15)

Aklı geliştirip yüceltmek için dilbilgisi, astronomi ve felsefenin gerekli olduğunu söyleyen Fuzulî, eğitilerek kendisini yetiştirmiş bir insanın gerçek değerine ulaşacağını belirtirken; " Varlık iddiası, irfandan (bilme, anlama) başka bir şey değildir." (16) demektedir. Buna karşılık tıpkı 'Bu dünyada iyi veya kötü hiçbir şey yoktur; yalnız iki şey müstesna; iyi bir şey olan bilgelik ve kötü şey olan bilgisizlik" (17) diyen Pllaton (M.Ö. 427-347) gibi cahillik derecesi, en kötü mertebedir... (18) demekle, bilgili ile bilgisiz arasındaki mertebe farkını belirtmektedir. Fuzulî'ye göre insan ancak cahilliğinin, bilgisizliğinin farkına vardığında daha fazla öğrenmek için istek duyar. 'Hiçbirşey bilmediğimi biliyorum' diyen Sokrates (M.Ö. 469-399) gibi " Cehaletini itiraf etmek, ilim sınıflarından bir sanattır. Nefsin ayıbı, cahilliğin ayıbından gafil olmaktır... noksan olan, kendi noksanlığını bilirse, bir bakıma mükemmelliktir! (19) demekle insanın bilgisizliğini itiraf etmesinin bir erdem olduğunu, aslında her bilginin zaten başlangıçta bilgiden yoksun olduğunu ve ancak bu yoksunluğun farkına vararak bunu gidermek arzusuyla bilginin peşinden koştuğunu belirtir. Bununla birlikte bilgide ve ilimde ne kadar ilerlersek ilerleyelim, hakikatların bilgisine aklımızın sınırlı yaratılışından dolayı asla ulaşamayacağımızı;" Hangi akıl, işin esasına olduğu gibice ulaştı? Hangi bilgin halin sonundan haberdardır?" (20) derken Kant '(1724-1804)'ın 'hakikatleri (numenleri) değil, ancak görünüşleri (fenomenleri) bilebiliriz' sözünü bize hatırlatmaktadır. Aynı şekilde Descartes (1596-1650) da " insanlar... hakikatler hakkında az veya çok bilgi sahibi oldukları ölçüde bilgelik sahibidirler..." (21) der.

Hakikatleri oldukları gibi bilemesek de insan olarak daima hakikate daha fazla yaklaşmak için çabalar dururuz. Bu tutum bir yandan bizde devamlı bir arayışın, çırpınışın yıpratıcılığını gerçekleştirirken diğer yandan da daima daha ilerilere, daha güzel ve yeni alanlara ulaşmanın coşkusunu, heyecanını yaratır. Bilgi problemi ne kadar çetrefil olursa olsun yine de insanın vazgeçemeyeceği bir olgudur; çünkü insan neticede hayatını sürdürebilmek için bile bilgi edinmek zorundadır ve yaşam boyu bu zorunluluktan kurtulamayacaktır. Aristoteles'in; Metafizika'nın Birinci Kitabına başlarken; " Bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler" (22) demesi de bu gerçeğin bir ifadesidir.

İnsan bilgi edinme işleminde çocukluk çağlarından itibaren basamak basamak ilerleyerek duyulur, görünür (fainetai) (23) dünyadan yani pratik alan denilen fizik dünyadan,teorik alan denilen metafizik alana ulaşır. Teorik alan ise her türlü faydacı ve pratik amaçtan bağımsız bir bilimdir ve bilimi salt bilim amacıyla yapar. Tüm bilimlerin üzerinde ve onların anası sayılan felsefenin de aynı şekilde tabanını pratik alan dediğimiz fizik dünya yani başlangıçta duyularımıza konu olan dünya oluşturur. Bu tabandaki yani fizik alandaki olguları ve bunların arasındaki ilişkileri inceleyen felsefe son aşamada tümel yargıların yapıldığı teori alanına uzanır.

İnsan Karakterine Göre Eğitim

İnsanı eğitmenin böyle basamak basamak ve uzun zaman gerektiren zorlu bir uğraş olduğunu belirten Fuzulî; eğitimi mümkün olan en az yıpratıcı şekilde sunabilmek için insan karakterinin de gözardı edilmemesi kanısındadır. (24) Nitekim;

"İnsan, tabiatiyle, oyuna ve eğlenceye mayildir.

Nefsini terbiyeden tiksinmesi garip değildir.

Özellikle çocuğun, yaradılışındaki naziklikten dolaylı, sıkıntıya katlanması mutlaka olmaz!" (25) derken insan tabiatına en uygun eğitim yönteminin, özellikle çocukluk çağlarında, onları fazla zorlamadan, sıkıntıya sokarak heveslerini kaçırmadan, bir eğlence havası içerisinde olması gerektiğini savunur.

Fuzulî'ye göre çocukluk çağı henüz dert ve kederlerin yüklenileceği, metafizik soyut kavramların algılanabileceği bir çağ değildir. Özellikle din eğitiminde; öte dünya (ahiret) düşüncesi, çocuğun henüz yaşı gereği algılanabileceği bir çağ değildir. Özellikle din eğitiminde; öte dünya (ahiret) düşüncesi, çocuğun henüz yaşı gereği algılamayacağı niteliktedir. Fuzulî bir rubai'sinde coçukların belâ ve ahiret düşüncesinden korkmadıklarını şöyle belirtir:

"Cihan gam ve kederinin sevdası büyük bir belâdır.

Ahiret düşüncesi acıklı bir azaptır.

Bu ikisi de aklın gururunun sonucudur!

Deli ile çocuğun bu ikisinden de korkusu var mıdır?" (26)

Çağdaş düşünür Bertrand Russel (1872-1970) ise ahiret korkusunun henüz olgunluğa erişmemiş olan çocukları kötü şekilde etkileyeceğini belirtir. (27)

O halde eğitimde temel düşünce; çocuğun yaratılışının ve içinde yaşadığı koşulların bilinmesi olmalıdır. Eğitimin objesini oluşturan eğitilenlerin güdüleri gözününe alınmadan eğitimi gerçekleştirmek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar çocuğun, ateşin yakıcılığını bilmediği için elini uzatıp yakmasında olduğu gibi henüz bilmediği, öğrenemediği şeylerden korku duymadığını biliyorsak da yine de onlara vereceğimiz eğitimin temeli korku üzerine değil sevgi üzerine olmalıdır, çünkü korku içinde büyütülen çocukta davranış bozuklukları belirir.

Fuzulî'ye göre insan aklı eğitimle geliştirilip, bilgi düzeyinde olgunluğa yaklaştıkça, bilgisizlikten ileri gelen aşırı cesareti de kalmayacak, nelerden korunup sakınması gerektiğini, cesaretini ne zaman kullanacağını da öğrenecektir. Fuzulî, çocukluk çağında oyun ve eğlenceye düşkünlüğün de aslında bilgisizlikten ileri gel-

diğini belirtmektedir. Yetişkin ve akıllı insanların davranışlarının aksine, çocuğun 'dünyaya değer vermemesi' onu korkusuz yapar ve bu yüzden de herşeye düşünmeksizin sevinçle uzanır. Aklı ermeğe başladıkça da olayları ve hayatı algılayışı değişerek daha olgun davranmaya başlar. Kendisini ve dünyayı tanımayan çocuğun ne kadar rahat, aklı gelişmiş ergen kişinin ise artık eskisi kadar huzurlu olamayacağını belirten Fuzulî, çocuğun doğal davranışlarına anlayışla yaklaşılması taraftarıdır. Aynı şekilde Bertrand Russel da; insanın maddî ve manevî doğasına ters düşmeyecek bir eğitim sisteminin gerçekleşmesini ister. Ona göre de; " Hayvansal ve manevî tabiatlar çatışmamalıdır: Hayat böyle yaşanmaz. Ruhsal ve bedensel istekler birbirleriyle çatışmadıkları zaman insanı doğru yönlendirmek mümkündür; ancak bu ikisinin uyuştuğu ortamda güzel şeyler ortaya çıkar..." (28)

İnsan tabiatını aykırı gelmeyecek bir eğitim yöntemi öngören Fuzulî, *Rind ile Zahid* adlı eserinde, ünlü bir eğitimci olarak kabul edilen Jean Jacques Rousseau (1712-1778) gibi örgün bir eğitim sistemi kurmayı amaçlamamış ve tıpkı onun gibi öğretmen ile öğrenci arasında gerçek bir mürşit-mürid ilişkisi benimseyerek öğrencinin bedensel ve ruhsal isteklerinin uyumlu bir şekilde yönlendirilmesini öngörmüştür. J.J. Rousseau da *Emil* ya da *Eğitim Üzerine* adlı eserinde kendi eğitim modelini açıklarken her öğrenciye bir öğretmen öngörür ve çocuğun tabiatına uygun olan eğitim sistemini benimser. Bu yüzden talebeleri kurumlara hapsetmeden, doğanın ve olguların içinde, öğrencilere derslerinin nutuk çeker gibi olmaktan ziyade tecrübeye dayalı bir şekilde verilmesi gerektiğini savunur. (29)

Platon (30), J. J. Roussesau (31), ve B. Russel (32) gibi eğitim üzerinde duran bütün büyük düşünürler gibi Fuzulî de çocuk eğitiminde annenin cahil olmasının son derece zararlı olduğu üzerinde ısrarla durmaktadır. Cahilliklerinden dolayı iyi ile kötüyü ayırdedemeyen annelerin, iyi olduklarını sanarak kendi öz çocuklarına pek çok kötülük edip kötü örnek olduklarını ve böylece sayısız fenalıklara yol açtıklarını belirterek insanları, annelerin mutlaka eğitimli kişiler olması gerekliliği hakkında uyarır;

"Ey ihtiyar, yeni yetişen çocuktan gafil olma!
o aşıkın yeterince zor bir hikayesi vardır!
Dadısında içtiği süttür, deme!
Cahil kadınların elinden zehir içiyor!"(33)

Eğitimde Dogmatizm Eleştirisi

J.J. Rousseau'da olduğu gibi Fuzulî'de de eğitim; öğrenciyi hayattan kopartmadan, kurum ve sistemlerin içine hapsetmeden, hayatın tam içinde, özgürce yaşayacağı şekilde verilmelidir. Bu yüzden eserindeki Zahid yani öğretmen, Rind'in yani öğrencisinin isteğine uyup onunla hayatın tam içine girebilmek için seyahate çıkarak eğitimini sürdürür. Madem ki insan, öncelikle fizik alemi ve bu alemdeki olgular arasındaki ilişkileri öğrenmek durumundadır, o halde ilk yapılması gereken; tabiatın ortasında olmak ve onu gözlemlemektir. Tabiatı gözleyen insan, Fuzulî'ye göre yaratılmışların en güzelini temaşâ eder; zira Elbette her ne yaratmışsa güzeldir!" (34) derken Platon'dan (35) itibaren pek çok filozof ve ve İbn-ül Arabi gibi mistik düşünürlerle aynı görüşleri paylaşmaktadır.

Çocuk eğitiminde Fuzulî, Platon ve J.J. Roussesau'nun öngördüğü şekilde görsel yöntem ve tekniklerin değerinin bilincindedir. O tıpkı J.J. Rousseau (36) gibi tam anlamıyla doğanın içinde ve hiçbir yapay unsur bulunmayan bir eğitim yöntemini benimser; çünkü en mükemmel şekilde yaratılmış olan tabiatın bizzat kendisi en iyi bir eğiticidir. Francis Bacon (1561-1626)'un da belirttiği şekilde; tabiat... bâtıl inançlara karşı mutlaka en güvenilir ilaç ve iman için de en doğru sayılan gıda gibidir..." (37). Gerçekten de çocukların etrafındaki herşey onları kitaplardan edinecekleri bilgilerden daha fazla etkiler ve onların düşünce yeteneklerini arttırır. Çocukların düşünmeksizin içgüdüsel olarak doğrudan ilgilendikleri eşya ve olaylardan hareketle, onların eğitimine katkıda bulunmak, onların ilk melekeleri demek olan hafızalarının geliştirilmesi bakımından önemlidir. Tabiatın kendisini, tabiatın içinde olarak yine tabiatın bir parçası olan kendi beden ve düşünce gücüyle yani ayakları, elleri gözleri ve hissî kabiliyetleriyle, muhakeme melekesi sayesinde öğrenemeyen çocuk, sadece kitaplara bağımlı kalırsa, muhakeme usûlünü öğrenemez, yalnızca başkalarının muhakemelerini kullanır, inanır fakat bilmez.(38)

İnanmak fakat bilmemek'ten Fuzulî'nın kastı 'taklit etmek' (39) anlamına gelir ki Fuzulî böyle bir taklidin tamamen karşısındadır; çünkü ona göre 'marifet' denilen irfan bilgisinin önündeki tek engel taklid'dir; yani iyi ve kötü, yararlı ile zararlı arasındaki farkı düşünme ve muhakeme ile ayırdedemeden körü körüne uygulamaktır: " marifet güzelinin yüzü, taklid perdesinin altında örtülü kalıyor ve kimse ilim ve edebin faydasını ulaştıramıyor..." (40) demekle gerçek irfan bilgisine sahip olmanın körü körüne taklid etmekten çok daha zor olduğunu ve bu yüzden marifet bilgisine sahip arif yani bilge kişilerin çoğunluğu oluşturan taklid edenlerden daha az bulunduğunu belirtmektedir.

Eğitimin ve felsefenin asıl amacı; insanı doğruya ve güzele ulaştırabilmek için bilen değil düşünen, bilgiler arasında bağlantılar kuran insan yetiştirmek, anlamaya ve araştırmaya yöneltmektir. Felsefe gibi iyi bir eğitim de insanın önyargılardan uzak durmasını, içinde yaşadığı çevrenin inanç, alışkanlık ve amaçlarını sorgulamasını gerektirir. Böylece gerçekten doğru şekilde eği-

tilmiş insan; düşünce süzgecinden geçirmeden tek doğrulara saplanmış, dogmatik bir kişi değildir. Düşünmeden, doğru olduğunu sanarak, taklid yöntemiyle saplanılıp kalınan yerden ileriye gitmek ve yükselmek mümkün değildir. Dogmatik düşünceler kutuplaşmayı doğururlar ve bu kutuplaşmalar da bölünme, parçalanma demektir. İnsanlar arasında bölünmeyi, zıtlaşmayı kesinlikle uygun görmeyen Fuzulî ancak her çeşit düşünceye önyargısız yaklaşan ve edindiği her bilgiyi sorgulayarak eleştiri süzgecinden geçiren bir eğitim sistemi içinde yetişen insanların gerçekten doğru bilgi sahibi ve hoşgörülü olacaklarının bilincindedir.

1- Fuzulî, *Rind ile Zâhid*, s.17-18 (terc. Hüseyin Ayan), M.E.B. yay, İstanbul, 1993

2- Faruk Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, (306) s. 217, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1980

3- Faruk Timurtaş, a.g.e., s.186

4- Faruk Timurtaş, a.g.e., s.182

5- Mevlâna, *Mesnevi*, 11/(3755), s.374 (terc. Abdülbaki Gölpınarlı) İstanbul, 1981

6- Mevlâna, a.g.e., 1/3558), s.300

7- Mevlâna, a.g.e., 11/(2155), s.555

8- Fuzulî, a.g.e., s.20-21

9- Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, Giriş, s.286, İstanbul 1991, (4. Basım)

10- Fuzulî, a.g.e., s.29

11- Fuzulî, a.g.e., s.46

12- Fuzulî, a.g.e., s.24

13- Fuzulî, a.g.e., s.49

14- 'Çalışma' ve 'iş' kavramları ilginç bir şekilde Latince 'işkence' anlamına gelen 'poena'dan türetilmiştir. Ünlü Fransız kültü iktisad tarihçisi L.Febvre, Latince işkenceden gelen çalışma kelimesinin " sıkıntı, bitkinlik, acı çekme..." anlamlarına geldiğini belirtir. (L.Febvre, Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler, s.109) (terc. M.A.Kılıçbay, Akara, 1995)

15- Fuzulî, a.g.e., s.25

16- Fuzulî, a.g.e., s.26

17- Platon, *Euthydemos*, s.22 (281e), (terc. Vehbi Eralp), M.E.B. yay, Ankara, 1945

18- Fuzulî a.g.e., s.30

19- Fuzulî a.g.e., s.35

20- Fuzulî, a.g.e., s.35

21- Descartes, *Felsefenin İlkeleri* s.9, (terc. M.Karasan) Ank. 1946 M.E.B. yay.

22- Aristoteles, *Metafizik*, 1/79 (terc. Ahmet Arslan), İzmir, 1985.

23- Fainetai; Grekçe kökenli bu kelimenin anlamı; parlayan, ışıldayan demektir. (A.Kaegi, Griechis-Deutches Schulwörterbucsh, s.823).

24- Fuzulî, a.g.e., s.45

25- Fuzulî, a.g.e., s.40

26- Fuzulî, a.g.e., s.47

27- Bertrand Russel, *Education and the Socials Order*, s.17 vd. (London, 1933, Second Impression); İ.M.Bochenski, Çağdaş Avrupa Felsefesi, s.69, (terc. Serdar Rıfak Kırkoğlu), İstanbul, 1983

28- Bertrand Russel, *Evlilik ve Ahlâk*, s.156 (terc. e.Gürol), İstanbul, 1963, ayr.bkz.Gülnihâl Küken, Felsefe Açısından Eğitim, Platon, J.J.Rousseau, B.Russel, s.194 vd. İstanbul, 1996

29- J.J. Rousseau, *Emil, veya (Terbiyeye Dair)*, 11. Kitap, s.49 (terc.Ali Rıza) İzmir, 1933, ayr.G.Küken, a.g.e., s.164 vd.

30- Platon, *Devlet*, 11 s.45, (377b), (terc. D.T.C.Fak.Klasik Filloji Enstitüsü Doktora Talebeleri), Maarif Matbaası, Ankara, 1942

31- J.J.Rousseau *Julie yahut Yeni Heloise*, s.13, (terc.Hamdi Varoğlu), M.E.B. Yay. İstanbul, 1945; ayr. Emil, 1.Kitap, s.27 (terc. Ali Rıza), İzmir, 1932

32- B.Russel, *Evlilik ve Ahlâk*, s.151, (terc. Ender Gürol), İstanbul, 1963.

33- Fuzulî, a.g.e., s.59

34- Fuzuli, a.g.e., s.41

35- Platon, *Timaios*, s.129 (92c) (terc.Erol Güney, Lütfi Ay) Maarif Matbaası, İstanbul, 1943; İbn'ül-Arabi (1165-1240)'nin bu konudaki görüşleri için bkz. Nihat Keklik, İbn'ül-Arabi'nin Eserleri için Misdak Olarak El-Fütûhât'ül-Mekkiye (İst.Üniv.Ed.Fak.Yay.Cild/A, İst.1974,Cild/3, İst.1980) 11/A, s.216 (=XXIV)den naklen N.Keklik.

36- J.J.Roussesau, *Emil yahut (Terbiyeye Dair)*, II.Kitap, s.190, (terc.Ali Rıza), İzmir 1933

37- Francis Bacon, *Novum Organum*, s.55'den naklen. Nihat Keklik, Felsefede Metafor, s.136, Ed.Fak. Basımevi, İstanbul 1990

38- Fuzulî, a.g.e., s.72-74

39- Fuzulî, a.g.e., s.74

40- Fuzulî, a.g.e., s.63

Dr. A. Gülnihâl Küken
Doğu-Batı Felsefi Etkileşiminde
İBN RÜŞD ve St. THOMAS AQUİNAS
FELSEFELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Fiatı: 450.000 TL.
Alfa Basım Yayım Dağıtım
Çatalçeşme sk. No.52/B
Tel: (0212) 511 53 03 - 513 87 51
Faks: (0212) 519 33 00

OYUN OYNAMALI

Oyun oynamak istiyorum hayatla umarsızca
neden, nasıl diye sormak istemiyorum yalnız
yalnız, oyun oynamak istiyorum, aşkla da.

Kurbağaları sevmek zorunda değilim elbet
anlamak istemem sonsuzluğu mesela
yani niye olmuşuz ki diye sormam
- düşünmem bile-
oyun oynarsam tabi. acıyla da mutlaka.

Sevişmek isterim bazen, yalnız senle değil
iri çiyanlarda olmalı mı hayatımda. bilmem
yürümek istemem yollarda hep. bazen de rüyada
ama dedim ya yağmurda yağabilir.
oyun oynarsam ben.
Arı sokmalarına yoğurt çalardı annem. birtanem
uzaklar sınır tanır mı. yakınlık anlatır mı
peşimizden gelenler hep karanlık adamlar mı olur
kafamı vurmuşum duvarlara hep. çocukken
acısı değil şimdi gelen
-bir anı içselleştiremediğim-

Sirkeli salata yine günlerim. iğrendiğim
nefret de olmalı içimde. oyunu unutmamalı.

Geceler hüznümün parçası. ciğerim beş para
anlatmalı mı ruhumun kıvrımlarını
marul soylarına
acıksam bir saat kim anlar beni
şeytan denen ben miyim yoksa çıksan
gelsen şimdi
çok düşünen hindilerle. çok konuşan
papağanlar kaybolsun etraftan
oyun oynamalıyım artık. tek son bu.

Özlemek durumunda değilim seni. onu.
işte beni
hala beş para ciğerim. yarım yüreğim.
iki litre kanla
gözlerim kulaklarım boşa aranır belki
gitmek ister ya ayaklarım. ben engellerim
gökyüzünü de sevmem artık çiçekleri de
bir an önce başlamalıyım oyuna.
Ne aradığımızı bilmek gerekmez -düşünürüm-
umutlarımız gittiği yere kadar gider -bilirim-
ilk inkarımdı kendimi. doğarken yaşadım
ben, ben değil. el gözükünce artık
arayıp sormam. hatırlamam geçmişi
nerde kaldığımız önemli miydi
kağıt askerlere yüklendi hep suçlar
gereken hep düzen. sevgi miydi özlenen?
Ne çok karanfil attık dalgalara
ne çok güldük sona. hayasızca
oyun oynamalı gene de
yürek dolusu ama.

Atilla Yıldız

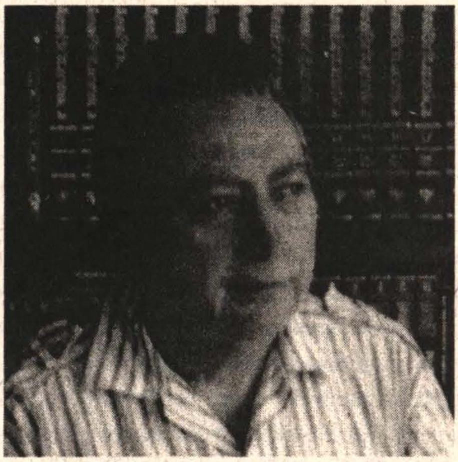

ANIL MERİÇELLİ

•••

İSTANBUL GÖZLERİMİN UCUNDA

•••

Graphis Yayınları

"İstanbul Gözlerimin Ucunda" ANIL MERİÇELLİ'nin yayınlanan dördüncü kitabı. Daha önce "Mayıslara Açılan Kapı" ve "Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde" Yeditepe Yayınları arasında çıkmıştı. Basında büyük ilgi gören "Çağdaş İngiliz-Amerikan Şiiri"ni kendisi yayınlamıştı.

ANIL MERİÇELLİ'NİN EN GÜZEL ŞİİRLERİ

İSTEME ADRESİ:
Ihlamur Sitesi
B Blok, D:11
Teşvikiye
İSTANBUL
Tel: 0.212. 247 94 54

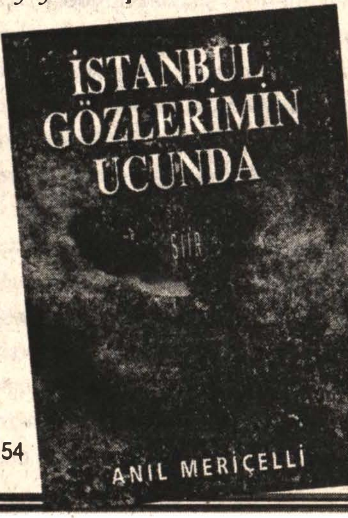

Rastlantı Üzerine Bir Deneme

Celal ERGÜN

Rastlantı nedir?

Rastlantı; ortaya çıkabilmesi olanaklı olan bir dizi olaydan birisinin, herhangi bir kesin nedene bağlı olmadan oluşmasıdır. Sonucunu bildiğimiz birşeye rastlantı diyemeyiz. Rastlantı dediğimiz şeylerde, önceden hesaplayamadığımız bir takım etkenlere bağlı olarak olayların seyrinin değişmesi sözkonusudur. Tüm hayatımızı küçük rastlantıların oluşturduğu büyük yön değişimleri olarak da değerlendirebiliriz belki de. Olmaz dediğimiz şeyler, küçük hesap hatalarını gözardı etmemizden dolayı karşımıza gerçekleşmiş olarak çıkıyor. Bütün hayatımızın yönü değişiveriyor. Küçük bir rastlantının, nereden geleceği, çoğu zaman belli olmaz. Bir Rus atasözü var. "Bir sopa bile yüz yılda bir ateş edebilir"

O zaman şöyle bir düşünce geliyor aklımıza. Eğer, rastlantı, bizim bilemediğimiz, tahmin edemediğimiz durumlarsa; sonucu önceden tahmin edebilmemizi sağlayacak hesaplamalarla, rastlantıyı ortadan kaldırabiliriz.

Rastlantılar ne kadar rastlantı?

Şöyle bir örneğe gözatalım. Bir şişe düşünün. İçerisinde kapalı bir tüp var. Tüpün içinde de duman çıkarabilen maddeler var. Şişe kapalıyken bu tüpün ağzını açalım. Dumanın içeride yayılımı nelerden etkilenir? Şişenin biçiminden, içerideki gazın yoğunluğundan, basınçtan, hatta yerçekiminden etkilenebilir. Duman moleküllerinin şişenin içindeki hava molekülleriyle çarpışma açıları, duman moleküllerinin yönünü belirler. Şişenin duvarlarına çarpan duman molekülleri, çarpma açısını koruyarak, ters yöne doğru ilerleyecektir. Bu sırada hava moleküllerine çarpacak, belki geri sekecek, belki de açısını değiştirerek yoluna devam edecektir.

Bir molekülün bir başka moleküle çarpmasını, iki misketin boşlukta çarpışması gibi değerlendirelim. Eğer çarpma, merkez noktaların değmesiyle oluşursa, bir başka deyişle tam ortadan çarpışırlarsa, iki misket de geldikleri yöne doğru gideceklerdir. Misketler, aynı hızda ve ters yönde giderken merkeze göre 45 derece açıyla çarpışırlarsa 90 derece yön değiştireceklerdir.

Şimdi biraz daha ince düşünelim. Öyle ki, 360 derece bize yeterli gelmeyecek bile. Sözgelimi 36000 derece. (Tamsayılarla düşünerek) Yani yüz kat daha hassas. Çarpma açısındaki küçücük bir değişme uzun mesafede çok büyük nicelikler çıkartabiliyor ortaya. Sözgelimi, bir derecenin yüzde, hatta binde biri bile uzun mesafede metrelerle ifade edilebilir farklar ortaya çıkartır. Yivli tüfeklerin atışında bir kural vardır. Yirmi beş metreden bir yumurtayı vurmak. Çünkü yirmi beş metreden bir yumurtayı vuran, iki yüz elli metreden insan kafası büyüklüğünde bir hedefi vurabilir. Peki yirmi beş metrede iki santim sağa atmak iki yüz elli metrede ne kadar sapma yapar? 250 x 2 / 25 = 20 santim. Iska. Oysaki açı en fazla bir derecenin onda biri, onda ikisi kadar değişti. Fakat sapma miktarı kurşuna oranla çok büyük bir mesafe. Kurşunun 0.5 cm olduğunu düşünürsek 20 cm / 0.5 cm = 4 kat bir sapma ortaya çıkıyor.

Gene moleküller

Moleküller, çok küçük yapılardır. Öyle ki bir iki santim bir yolu katederken, açının bir derece değişmesi molekülün çapının yüzlerce katı büyüklüğünde bir sapma oluşturur. Gördüğünüz gibi, hesaplar çok hassas. Elimize kağıt kalem alsak, şu molekül bu açıyla çarptı, şu kadar derece saptı, diğeri şu hızla giderken buna bu açıyla çarptı, bunlar şu kadar açıyla, şu kadar hızla şu yönlere gittiler, şu şu moleküllere çarptılar diye bir hesap yapmaya kalksak, aylarımızı yıllarımızı alabilir. Ama bu hesapları yaptıktan sonra, moleküllerin ilk hızlarını ve ilk durumlarını da bilmek kaydıyla, şişeye dumanı saldıktan sonra hangi şekillere bürüneceğini, kabın tamamına ne kadar zamanda yayılacağını da bilebiliriz. Peki, rastlantıya ne oldu?

Rastlantılar, yalnızca hesaplayamadığımız olaylardır. Toplum olaylarında da, rastlantılar önemli. Tüm toplum içerisindeki bireylerden birinin davranışları diğerlerini de etkileyebilir. Pazartesi sabahı, müdürünüzle tartışmanız, sinirlerinizi gerginleştirdiyse, bu gerginlik başkalarına da yansıyacaktır. Bir tek olay, günün seyrini değiştirebilir. Planların tümünü alt üst edebilir.

Toplum olaylarının rastlantılarla değişmesi, bizim

şişedeki dumanın hareketlerinin değişmesinden çok daha karmaşık. Ama rastlantı olayına bakışımız gene aynıdır. Çiftlikten gelen yüzlerce yumurtadan bozuk olanın size çıkması olasılığı, yolda giderken kafanıza saksı düşmesiyle belki de aynı olasılığa sahiptir. Piyango biletine büyük ikramiyenin vurması da en fazla saksı düşmesi kadar, hatta daha bile düşüktür. Ama birilerine hep büyük ikramiye çıkar. Başka birilerine de saksı. Piyango çekilişinde topların kafes içerisinde çarpışmaları, kafesin dönüş hızı, kafesten numarayı çekecek kişinin elinin bir saniyeliğine kaşınması, size büyük ikramiyeyi kazandırabilir ya da kaybettirebilir. Sunucunun elini bir sineğin kaşındırması, sizin numaranızı ıska geçmesiyle sonuçlanabilir. Artık o sineğe ne yaparsınız bilemem.

Etkenleri bilmek

Etkenleri bilmek, neden sonuç ilişkilerini doğru kurabilmek, işlemlerdeki hata payını yoketmek, bize kesin sonuç verecektir.

Duman moleküllerinin, tüm hareketlerini, hızlarını, şekillerini bir bilgisayara yüklesek, tüm hesaplamaları ince bir şekilde yaptırsak, sonuçların fotoğraflarını alsak, sonra da bir sürü seyirci çağırsak, bakın desek, bu duman şu şu şekillerle şu şu dağılımlarla, şöyle hareket edecek... Bir sihirbaz gibi karşılanırız. Çünkü diğer insanlar, o ince hesapları bilmeyecek, rastlantı sandıkları bir sonucun önceden bilinebilmesini şaşkınlıkla karşılayacaklardır. Rastlantı yokolmuştur. Yalnız bir eksikliğimiz var. Ne böylesi bir bilgisayarımız var ne de bunu yapabilecek bir bilgisayar programı. Bu yalnızca bilimkurgusal bir düşünce. Ama olmayacak bir şey değil. Daha basit bir örnek için inceleme yapalım bir de.

Klasik bir örnek. Yazı tura. Bir metal parayı döndürerek havaya atarsınız. Sonuçta yazı ya da tura gelmesi olasılığı yüzde ellidir. Bir başka deyişle yarı yarıya. Çünkü paranın düşebileceği iki yüzü vardır. Ama paranın yere düştüğü anda yazı mı yoksa tura mı geleceğini önceden bilemezsiniz. Elinizin parayı yukarıya fırlatma hızı, paranın belli bir yüksekliğe dikey atış kuralıyla yükselmesi, ardından serbest düşüşe geçmesi, dönüş hızı, hava akımları, yere düşene kadar geçen zaman, paranın düştüğü yerin yüzey şekli, sertliği... gibi pek çok etkene bağlı olarak paranın yazı ya da tura gelmesi olasılığı değişir.

Etkenleri bilsek

İddiamız şu. Paranın düşüşünü etkileyen tüm kuvvetleri, bunların bileşkelerini, zamanı, fırlatma gücünü... önceden bilirsek, sonucu kesin olarak bilebiliriz. Ölçme yöntemleri olarak da doğru yöntemler kullanmalıyız. Ünlü bir örnek var. Bilimadamları bir elektronun hızını ölçmeye uğraşmaktadır. Elektronu görebilmek için deney ortamını aydınlatırlar. Fakat elektronlar, ışık altında, fotonların etkisiyle hızlanırlar. ışık olmadığı durumda da elektronlar görülememektedir. Bu yöntemi, doğru bir ölçme yöntemi olarak kullanamayız. Çünkü ölçüm için kullanılan araç gereçler, ölçüm sonuçlarını değiştirmektedir. Peki, hangi yöntemi kullanmalıyız? Bu bilimadamlarının yanıtlayacağı bir soru. Ama biliyoruz ki, bu yöntem, doğru yöntem değil.

Peki tüm etkenleri bilebilir miyiz? Karşılaştığımız soruna göre değişir bu. Basit olaylarda, kolay hesaplamalarla sonucu önceden tahmin edebiliriz. Eğer herhangi bir ayrıntıyı gözden kaçırmadıysak ve tüm hesaplamaları doğru yaptıysak sonucu kesin olarak bilebiliriz.

Olanaksızlıklar

Üzüntü verici bir durum ama her olay için tüm olasılıkları bilmemiz olası değil. Zaten rastlantıyı savunanlar için teorimizin yumuşak karnı da burası. Bugünkü bilgimizle, bilim yöntemlerimizle, herhangi bir karmaşık olayı tüm bileşenlerine ayıramıyoruz. Doğal olarak sonucu da önceden bilemiyoruz. Ama bir yasallık var ve bu durumun yasallığı. Kimsenin koyduğu bir yasa değil. Sadece bu yasallıkların açıklanması ve çözümüyle, olayların akışını bilebiliriz, hatta değiştirebiliriz.

Bilgisayar örneğimize geri dönelim. Bilimkurgusal bir düşünce olduğunu söylemiştik. Şimdi daha ileri gidiyoruz. Dünya üzerindeki tüm elektron hareketlerini bilgisayara yüklüyoruz. Dünya dışından herhangi bir elektron alışverinin olmadığını kabul ediyoruz. Tüm elektron hareketlerini hesaplatıyoruz. Artık yirmi dört saat sonrasını olduğu gibi görebiliriz.

Ara başlığımızda olanaksızlıklar demiştik. Bu olay tümüyle olanaksız. İlk paradoksumuz bilgisayarın da dünya üzerinde olması ve onun elektron hareketlerinin de dünya üzerindeki elektron hareketlerini değiştirmesi. İkincisi, bu bilgisayarın belleği. Her bir elektron hareketini bir bellek birimine yüklememiz gerekiyor. Bir elektronun hareketleri kaydetmek için bir elektron büyüklüğünde bellek birimleri kullansak bile, bilgisayarımızın yalnızca belleği, en az dünya büyüklüğünde olacaktır. Üçüncüsü. Dünya dışındaki hareketleri de katarsak, evrenimiz büyüklüğünde bir bilgisayara ihtiyacımız var. Olanaksızlık dediğin de bu kadar olur zaten. Diğerlerini saymaya gerek bile yok.

Sonuç olarak

Bunca yazdık. Rastlantı diye bir şey yoktur, sadece hesaplanamayan durumlar, önceden bilinemeyen etkenler var diye. Ama sonuç olarak, hesaplanamayan durumları hesaplamayı hala daha beceremiyoruz. İşleri tersine çeviren küçük küçük etmenleri önceden bilemiyoruz. Gene de şunu söylemeliyiz ki bilim her geçen gün yeni yeni yöntemler buluyor, teknoloji geliştikçe çözümler artıyor. Sözgelimi, artık bir uçağın uçamayacağını anlamak için onu fiziksel olarak gerçekleştirmenize gerek yok. Uçağın modelini bilgisayara yüklüyorsunuz, o da size şurası rüzgar tutar, şurası burgaç yaratır, şurası dengeyi bozar diyor. Hiç yapılmamış olan bu uçağı rüzgar tüneline sokabiliyorsunuz, yüksek hızlarda dengesini ölçebiliyorsunuz. Araba modelleri için de durum aynı. Rüzgara ve yola göre ortaya çıkan davranışlar önceden kestirilebiliyor ve araba üretilmeden önce aksaklıklar gideriliyor. Kaportalar rüzgar tünellerinde elde edilen sonuçlara göre şekillendiriliyor.

Sonuçta, ortaya şu çıkıyor. Rastgele dediğimiz şey, bizim bir kavramımızdan başka birşey değil. Mantık, doğanın çalışma yasaları değil, insan aklının çalışma yasalarıdır. Sonsuz da böyle. Aklımızın alamadığı kadar büyük olan bir zamanı ya da büyüklüğü sonsuz, hesaplayamadığımız ilişkileri ise rastgele diye nitelendiriyoruz. Ama sonsuzluk da rastgelelik de yalnızca bize göredir.

Şansa gelince... Piyangoda büyük ikramiyenin size çıkmasının olasılığının, yolda giderken kafanıza saksı düşmesiyle aynı oranda olduğunu söyleyen bu yazının yazarı, yılbaşı çekilişi için bir piyango bileti almış durumdadır.

Berrin Taş'ın Eserleri

- İnsanın Ayak Sesleri

Şiir - 200.000 TL.

- Bir Kenti Ağlıyorum

Şiir - 200.000 TL.

- Işığa Doğrulum

Deneme - 250.000 TL.

İnsancıl Yayınları

DAHA

Kim tırmanırdı Tanrı Dağına
Tek başına
Bin yıl ötesi Koca Mansur
Bulduğu o gün kendini
Ben Allahım dedi.

Akıl körmüydü
Ve de bu kasıt
Zulüm
Zulüm aceleydi her zaman
Parçalandı tezden kaba ellerde
E n e l h a k
Asıldı utanmaz bir çeyiz gibi
Kanlı iplere Mansur
Kesikti o güzel başı
Yetmedi insaf
Yakıldı.

Utandımı elleriyle o yüz yıl bilemem
Ama durmadı günler bugüne
Bin yıl koca ayaklarıyla
Yürüdü daha geldi.
Yürüdü yeni günler
İnsan onuruyla haklıya
Daroldu güdük sınırlar
Bayraklar halkların ellerinde.

Selâm sana
Doğanın namusu insan.
Selâm bizleri bu inada getiren
Tarihsel haksızlık
Yürüdük geldik işte
Sınırsız bir yarına dönük.

Ve şimdi beyan ederiz ki biz
İçimizdeki bu tek tek ateşlerimizle
Ağıllara sürülmüş koyunlar değil
Doğanın tutkusu
İnsanı yaşayacağız.

Müştak ERENUS

Ruşen HAKKI

Şiir ve Türkü

(16 Şubat 1997 Pazar)

İzmit Sanat Kahvesi'nin dünkü konuğu Orhan İyiler'di. Gençlerin ve üniversite öğrencilerinin uğrak eri olan kahvede kırk kadar insan ya vardı ya yoktu, ama Orhan İyiler'i dinleyenlerin sayısı, sanırım on beşi geçmiyordu. Oysa Orhan İyiler, çok önemli bir konuya parmak basıyor, *Yeni Dünya Gerçeği*'ni anlatıyordu.

Artık "ulus" kimliğini de kaldırıp bir yere atan dev şirketlerin dünyaya hâkim olması, emeğiyle geçinenlerin biraz daha yoksullaşması, işsizliğin çığ gibi büyümesi kimin umurunda; kimin umurunda Yeni Dünya Gerçeği?

Gençlerin umurunda olan şiir ve türkü...

Bugün saat on sekize doğru kahveye vardığımda, şaşırdım kaldım! Çünkü, hemen hemen, oturacak yer kalmamıştı. Şükrü Erbaş, çevresini saran gençlerle sohbet ediyordu. Kucaklaştık. Hemen yanında bulunan genç arkadaşla tanıştırdı, "Ufuk Karakoç" dedi. Opera sanatçısıymış Ufuk Karakoç.

Şükrü ile Ufuk Ankara'dan kalkıp gelmişlerdi İzmit'e ve bu akşam Şükrü Erbaş'tan şiirler, Ufuk Karakoç'tan türküler dinleyecektik... Konusu "Aşk ve Barışa Güzelleme" olan program, Ufuk Karakoç'un "merhaba dostlar'ıyla başladı; sonra Şükrü şiirlerini okudu... daha sonra şiirden türküye, türküden şiire bir aşk ve barış ırmağıdır akıp durdu içimizde...

İkinci Yeni'den Toplumculuğa

(22 Şubat Cumartesi)

İzmit Sanat Kahvesi'nde, bir söyleşi öncesinde Kemal Özer ve Cengiz Gündoğdu ile çene çalıyoruz. Kemal Özer, kendisiyle ilgili bir duyuru kağıdının üzerindeki "Söyleşi-Sohbet" yazısını gösterip, "Bu da neyin nesi? Söyleşi ile sohbetin anlamları ayrıysa, ben de öğreneyim" diyor...

Kemal Özer de dıkdıkacı'nın biri! Bugüne kadar bunca yazar ve şair gelip geçmiş Sanat Kahvesi'nden, ama hiçbiri söyleşi ve sohbet sözcüklerine takılıp "bu da neyin nesi? diye sormamıştır. Sen de sorma be güzel kardeşim; sormasan kıyamet mi kopar?..

Kemal Özer, konuşmasına bir şiirle başlıyor. 1957 yılında yazılmış şiir onun değilmiş... "Gözleri göz değil gözistan"dan çıkarıyorum; şiir Cemal Süreya'nın... Kemal Özer, şiiri okuyup bitirdikten sonra, "Bu şiir böyle okunabilir, ama..." diyor. Şiir korununun dikkat etmesi gereken başka şeyler de varmış ve asıl okuma da o şekilde olurmuş. Neymiş bunlar? Sıralayalım: Hangi tarihte ve hangi ülkede yazıldığı; o tarihte ülkenin siyasi ve ekonomik durumu ve şairin yaşantısı...

Kemal Özer haklı...

1940'lı yılların; yılların değil, elbette Türkiye'yi yönetenlerin edebiyatçıları baskı altında tutması, Garip Şiiri'nin doğmasına neden oluyor. O yıllarda yazmaya başlayan şairler, başta Nazım Hikmet olmak üzere toplumcu şairleri tanımıyorlar. Ama giderek, yani 1950-1960 arasında, Garip Şiiri'nin doyuramadığı şairler kendilerine bir başka yol arıyorlar ve de vara vara İkinci Yeni'ye varıyorlar...

Kemal Özer de İkinci Yeni'nin önde gelen şairlerinden biridir. Ama Kemal Özer'in yolu 1960'dan sonra İkinci Yenici'lerden ayrılır ve Özer, şiirini gerçekçi toplumcu bir çizgiye oturtur ve kimileri bunu yadırgasa da Kemal Özer şiirini bu yolda sürdürür...

İyi de eder. İyi ettiği, Mustafa Bayram Mısır'ın "Toplumcu Şiirimizde Bir Kanal Kemal Özer" adlı kitabıyla daha iyi anlaşılır...

Kemal Özer, konuşmasından sonra soru yağmuruna tutuluyor. Bir arkadaş, "Sanırım artık şiir yazmıyorsunuz, son kitaplarınız hep düzyazı" diyor. Benim de Kemal Özer'den son okuduğum kitaplar "Oradaydım Diyebilmek" ve "Yaşadığımız Günlerin Yazıları" olmuştu... Kemal Özer şiir yazmaz olur mu, elbette yazıyor; ama ben onun gezi yazılarını, anılarını, denemelerini içeren kitaplarını da önemli buluyorum...

Kemal Özer, soruları büyük bir sabır içinde ve öyle detaylı yanıtlıyor ve sözcükleri öylesine özenli seçiyor... Gerekli mi bu kadar sabır ve detay? Ve Kemal Özer'in "lirik şair" olmadığı söylenince Cengiz Gündoğdu dayanamayıp, Kemal Özer'den bir şiir okuyor ve soruyor "Bu şiirin lirik olmadığını söyleyebilir misiniz?"

Kemal Özer kitaplarını imzalarken, Cengiz Gündoğdu, "Yahu burada rakı içmek istiyorum, ya bir şey oluyor, ya zaman yetmiyor" diyor. Ben de, "Telefon et, programsız gel, gelirken Güngör Gençay'ı da getir, rakılayalım" diyorum...

Ceyhun'un Anadolu'su

(1 Mart Cumartesi)

Öğlenden sonraydı, saat üçe geliyordu, Sanat Kahvesi'nden Sinan Köseoğlu gazeteye gelip, "İşin var mı Ruşen abi?" dedi. Niye soruyorsun der gibilerden yüzüne bakınca, açıkladı, Demirtaş Ceyhun Sanat Kahvesi'ndeymiş... Kahvenin mart ayı etkinlikleri takvimi elime geçmediğinden, Demirtaş Ceyhun'un İzmit'e geleceğini bilmiyordum. Ben bilmezsem kim bilecek? Sinan etkinliklerle ilgili broşürler bastırıp dağıtıyor, bazı yerlere duyurular asıyor ama, gene de çok kimsenin haberi olmuyor, bu nedenle de bazı etkinliklere katılım az oluyor...

Sanat Kahvesi'ne vardığımda, orada Cengiz Gündoğdu'yu da görmek sevincim oldu, ama bir yandan da üzüldüm. Çünkü Demirtaş Ceyhun'la Cengiz Gündoğdu'nun bulunduğu masada Selahattin Uyuşan, Mehmet Kılıçoğlu ve Sinan'dan başka kimse yoktu... Neysi ki yirmi dakika sonra masa dolmaya başladı. Mahir İrfan Benli ile Suat Özdemir ve Nejat Gacar'ın da gelmesiyle can sıkıntımdan kurtuluverdim...

Büyük bir ilgiyle Demirtaş Ceyhun'u dinliyoruz. Ceyhun, "Türk Edebiyatındaki Anadolu"yu anlatırken, adeta tarih dersi veriyor ve bizi şaşkınlığa düşürüyordu... Şaşkınlığımız, aklımıza sorular düşürüyordu... Demirtaş Ceyhun, soruları yanıtlarken, Osmanlı tarihini de bir güzel özetleyiveriyordu... Gözüm arada bir bıyık altından gülen Cengiz Gündoğdu'ya takılıyordu. Neden gülüyordu Cengiz? Bildiğimiz çoğu şeyin yanlış olduğunu ima etmek için mi?

Demirtaş Ceyhun, konuşmasını bitirip soruların tümünü de yanıtladıktan sonra kitaplarını imzalıyor. "Türk Edebiyatındaki Anadolu" (Sis Çanı Yayınları) adlı kitabı gözde geçiriyorum. Demirtaş Ceyhun'un bu kitabında yer alan yazılar, doğru bilenen bazı gerçekleri (!) sarstığı için, çoğu edebiyat tarihçisi ve eleştirmeninin öfkesini çekmiş...

Anadolu'yu gezmeden ve Anadolu insanını tanımadan Anadolu üstüne roman, öykü, şiir yazılır mı? Yazılırmış meğer! Demirtaş Ceyhun, kitabı oluşturan "Karabibik ve Edebiyatımızdaki Anadolu", "Yaban'ı Yeniden Okumak", "Tarihi Yorumlamak Ya da Şeyh Bedreddin Destanı", Nazım Hikmet'in Zoraki Romancılığı", "Kemal Tahir'i Anmak" başlıklı yazılarında, bu işin nasıl becerildiğini (!) sergiliyor bir güzel...

"Türk Edebiyatındaki Anadolu" üstüne daha kapsamlı bir yazı yazmak istiyordum, ama Yılmaz Elmas'ın İnsancıl'daki (Mart 1997) "Türk Edebiyatnıdaki Anadolu" başlıklı incelemesini okuyunca, vazgeçtim. Çünkü benim yazacaklarım, Yılmaz Elmas'ın yazdıklarının yanında pek güdük kalacaktı...

Geyik ve Yolcu

İsmail Mert Başat'ın "Geyik ve Yolcu" adlı şiir kitabını okurken çıktığım yolculukta başım dönüyor... Ama gene de oradan oraya savrulmanın bir tadı, bir güzelliği vardı. Örneğin, Köprü'de balık ekmek yemenin, Sirkeci'de yorgun trenleri seyretmenin, Sarayburnu'nda denize bakmanın, Çin Seddi'ni aşınca Okyanus'u görmenin, Macaristan ovalarında at koşturan bir akıncının oğlu olmanın, Nişantaşı'nda terleyip Çamlıca'da serinlemenin, sabahçı vapurlarından sıçrayıvermenin, rotatiften fırlayıp sokaklarda koşmanın ve Cemal Süreya'ya "güzel ağabey" diyebilmenin...

"Gibi Yayınları" arasında çıkan 62 sayfalık Geyik ve Yolcu'da 1984-1990 yılları arasında yazılmış 28 şiir yer alıyor...

Cengiz'in Aklı Börekte Kaldı

(5 Mart Çarşamba)

Öğlenden sonra saat üçe doğru Sanat Kahvesi'nde Berrin Taş ve Cengiz Gündoğdu ile buluşup Kocaeli Üniversitesi'ne gidiyoruz. Eğitim-Sen Kocaeli Şubesi'nin üniversite temsilcilerinin düzenlediği günde Berrin Taş, Dünya Emekçi Kadınlar Günü üstüne konuşacak, sonra şiirlerini okuyup kitaplarını imzalayacak...

Üniversitenin girişinde, bahçede, bizi Rektör Atıf Ural ile öğretim üyeleri karşılıyor. Şaşırıyorum! Ne var ki boşuna şaşırmışım! Çünkü karşılanan biz değil, bizim arkamızdan hemen bahçeye giren Demokrat Türkiye Partisi Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk ile Necdet Menzir imiş... Cindoruk, üniversiteye çarşamba Toplantıları'na konuşmacı konuk olarak davet edilmiş... Cindoruk neler söyledi bilmiyorum. Çünkü onlar konferans salonuna girerken, biz de yemekhaneye girdik ve burada Berrin Taş'ı dinledik...

Toplantıdan sonra Sanat Kahvesi'ne gittik. Sinan, Berrin ile Cengiz'e ekmekiçi köfte ikram etti. Sonra Toplum Kitabevi'ne gittik. Alaattin Sönmez'i bulamayınca birer çay içip bizim gazeteye (Özgür Kocale) uğradık, oradan da Suat Özdemir'e... Çıkışta, Cengiz'e, "Sarıyer'e gitmeye zamanınız olmuyordur, ben size burada Sarıyer böreği yedireyim" dedim. Keşke demez olsaydım. Çünkü dükkân kapalıydı. Bu işe Cengiz çok bozuldu. "Yahu böreği de çok severdim" dedi ve İzmit'ten ayrılana kadar da börek sayıkladı...

Berrin öksürüp duruyordu, boğazı öksürmekten tahriş olmuştu. Salep iyi gelir diye düşündüm, "Size Çinili Fırın'da salep ısmarlayayım" dedim. Keşke demez olsaydım! Çünkü orada da salep kalmamıştı...

Cengiz ağzını açacak oldu, "dur bakalım" dedim, koluna girdim, yürüdük; Yavuz Pastanesi'ne vardık, Berrin, "Pastaların görünüşü çok güzel" dedi. Gerçek-

ten de çok güzeldi. Salep söyledim. Berrin'e "Pasta da yiyebilirsin" dedim. İstemedi. Cengiz, "Ben hem salep içer, hem tavukgöğsü yerim" dedi. O kadar dolaştıktan ve yutkunduktan sonra ne yerse hakkıydı Cengiz Gündoğdu'nun... Konuşuyoruz. Cengiz, "Yahu sen ne olursa yazıyorsun. Yazmaman kaydıyla bir şey anlatacağım" diyor ve anlatıyor... Yazılmayacak gibi değil, ama söz verdim ya, yazmayacağım...

Cengiz, sanki benden intikam alırcasına, kendine bir de sütlü neskafe söylüyor... Laf lafı açıyor... Bir bakıyorum, saat sekize geliyor. Kalkıyoruz. Sinan onları otobüse götürürken, ben de evime doğru yürüyorum...

Ah Şu Erkekler

(8 Mart Cumartesi)

Yusuf Usta'da sabah çorbası içiyorum. Bir grup kadın görünüyor kapıda. "Günaydın" diyorlar, işkembe çorbası olup olmadığını soruyorlar. İşkembe çorbası olsa ben de içeceğim, ama Yusuf Usta cumartesi günleri işkembe çorbası yapmıyor. Kadınlar, işkembe çorbasına şartlanmış olacaklar ki, nerede işkembe çorbası içebileceklerini soruyorlar. Yusuf Usta tarif ediyor, gidiyorlar. Yaşlı bir adam, "Bugüne kadar akşamdan kalma kadın görmemiştim hiç" diyor. Çorbamı içip çıkıyorum...

Demiryolu ve Hürriyet caddelerinden, ellerinde Türk Bayrakları, CHP bayrakları ve pankartlarla akıp giden insanlara bakıyorum. Gruplar halinde geçen insanların çoğu kadın...

CHP otobüsünden yükselen anons ve şarkılar kulak tırmalıyor... Dörtyol'daki lokantanın önünde üç-beş kişi sohbet ediyor. Lokanta sahibi olmalı, kırklarında bir adam, "Sabah baktım, içerde kırk kadar hanım çorba içiyor. Şaşırdım! Yanlış yere geldiğimi sandım" diyor. Karşısındaki, "Bugün işiniz iş, kârı ikiye katlarsınız" diye sırıtıyor...

Peki, bugünün özelliği ne?

Bugünün özelliği "Dünya Emekçi Kadınlar Günü" olması, ama İzmit'i daha sabahtan yabancı insanlarla güzelleyen bu "kadınlar günü" değil, CHP öncülüğünde düzenlenen "Aydınlık Türkiye Mitingi" Ama CHP çok akıllı davranmış ve Anıtpark'taki yüksek binalara astığı dev pankartlarla Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nü öne çıkarmış... Miting saat 13'te başlıyor. Mitinge CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ile partinin ağır topları da katılmış, ama en çok ilgiyi ve alkışı Baykal'la birlikte İzmit Büyükşehir Belediye Başkanı Sefa Sirmen ile DYP'den ayrılan İzmir Bağımsız Milletvekili Gencay Gürün alıyor. Kadınlar, "CHP bir milletvekili daha kazandı" yorumu yapıyorlar...

Polis, mitingi yukardan helikopterle de izliyor...

Anıtpark'tan ayrılıp Sanat Kahvesi'ne, Berrin Taş'ı dinlemeye gidiyorum. Berrin Taş, Dünya Emekçi Kadınlar Günü üstüne konuşuyor... Erkeklerin ezildiği kanısına varmış olmalı ki, Cengiz Gündoğdu aralara sokuşturduğu sorularla erkekleri savunuyor. Aslında Gündoğdu'nun savunduğu erkekler değil; o başka bir şey söylüyor; kadınların erkekçe yaşama özleminin kadın özgürlüğüyle bir ilgisi olmadığını anlatmaya çalışıyor ya da ben Gündoğdu'yu yanlış anlıyorum...

Berrin Taş'a soruların çoğu erkeklerden gelince, Fahrettin Demir dayanamayıp, "Burada da erkek egemenliğini sürdürüyoruz" diyor.

Berrin Taş'ın taşı gediğine koyacağı bir sırada helikopterin sesi duyulunca seviniyorum(!) ve Berrin Taş'a "Erkeklerle fazla uğraşma, helikopter tepende" diyorum...

Şaka maka bir yana, Berrin Taş güzel konuştu, Taş'a güzel sorular soruldu ve kadınların "eksik etkek" olmadıkları bir kez daha kafalara dank etmiş oldu...

Şiir Okulu

(10 Mart Pazartesi)

Kocaeli Üniversitesi'nde, Şiir Okulu'nun ilk dersinde gene şiir dostlarıyla birlikte olduk. Konferans Salonu'nda düzenlenen ve büyük ilgi gören toplantıda ilk ders, Kemal Özer tarafından verildi...

Şiir Okulu, şair İhsan Topçu'nun bir düşüydü...

"Düşüydü" diyorum, çünkü geçtiğimiz yıllarda, Değirmendere Şiir Akşamları'da İhsan Topçu'nun büyük bir heyecanla dile getirdiği, "bunu mutlaka gerçekleştireceğim" dediği Şiir Okulu, nedense, bana bir düş gibi gelirdi. Şiir Okulu o sıralarda belki İhsan Topçu için de bir düştü, ama zaman bize düşlerin de gerçekleşebileceğini gösterdi... Liseden ayrılıp Kocaeli Üniversitesi'nde okutman olarak göreve başlayan ve Türk Dili Bölüm Başkanlığı'na getirilen İhsan Topçu'nun ilk işi burada bir Şiir Okulu kurmak oldu. Şiir Okulu, geçen yıl gerçekleştirdiği önemli etkinliklerle adını Kocaeli sınırları dışına taşıdı, bir hafta süren Şiir Bayramı ile İstanbullu, Ankaralı, Bursalı şairleri İzmit'e taşıdı, yeni yeni şiir dostları yarattı.

Ben kendi adıma Şiir Okulu'na hep sıcak baktım; ama bazı arkadaşlar, "şiirin de okulu mu olurmuş?" dediler, Şiir Okulu'ndan "şair" çıkamayacağını savundular. Haklıydılar. Ama sevgili İhsan Topçu da hiçbir zaman, "Şiir Okulu şair yetiştirecek" dememişti ki. O, Şiir Okulu'nu kurarken şöyle düşünmüştü: "Tiyatronun, resmin, heykelin okulu oluyorsa, şiirin de bir okulu olmalı. Edebiyat fakültesini bitirenlerin kaçı şair ve yazardır? Resim eğitimi alanların içinden kaç ressam çıkmıştır? Biz, Şiir Okulu'nu bitiren herkes ozan olacak demiyoruz. Amacımız, şiirin de ciddiye alınmasıdır, en azından şiiri değerlendirebilen kişiler yaratmaktır..."

Toplantı sonrasında verilen kokteylde Nokta dergisinden Elif'le sohbet ediyoruz... Adapazarı'ndan kalkıp gelen Çiğdem Sezer, Kemal Özer'le konuşuyor. Karamürsel'den gelen şair Şener Aksu'ya merhaba diyorum. Şener Aksu, Şiir Okulu'nda "Şiir ve Felsefe" dersleri verecek... Yeri gelmişken belirteyim, Şiir Okulu'nun öbür ders ve öğretmenleri: "Şiir Çözümlemeleri" (Semiramis Tutkun/Gonca Arkon), "Şiir Sanatı" (Emel Esentürk), "Türk Şiir Tarihine Genel Bakış" (Feyza Alnıpak), "Günümüz Şiiri" (Demet Kılıçkan), "Öğrenci Şiirlerinin Değerlendirilmesi" (İhsan Topçu).

Kemal Özer, şarap içiyor, benimle birlikte çoğu kişi de cin-tonik. Benim cin-tonik içmem mecburiyetten, çünkü rakı yok... Rakı yok dedim de... Nokta'dan Elif, İhsan Topçu'yla konuşurken teybi uzatınca, Topçu elindeki cin-tonik bardağını gösterip, eliyle ağzını kapıyor... Teybe konuşmak istemeyen İhsan Topçu'ya takılıyorum: "Hocam korkma, teyp koku almaz..."

Arkadaşlar gülüyorlar...

Bakıyorum, bizim şair, yazar ve şiir dostlarının hemen hemen hepsi burada. İşte Fahrettin Demir, Nejat Gacar, Fatma Türkan Kuşkaya, Kayhan Şöhretli, Ayten Özmeral, Selahattin Uyuşan, Alaattin Sönmez, Suat Özdemir, Mehlika Başer, Seher Türker...

Şiir Okulu'nun bir güzelliği de işte bu; yani şiire gönül verenleri bir araya getirmesi...

Kirliliğe Deterjan: Kas

(15 Mart Cumartesi)

Seyyit Nezir İzmit'e, Sanat Kahvesi'ne yarım saatten fazla bir gecikmeyle geliyor. Seyyit'i karşılamaya giden yazar arkadaşımız Fahrettin Demir, üşüdüğünden olacak, boynunu omuzlarının arasına gömmüş. Seyyit Nezir'e, "Herhalde otobüste uyudun ve İzmit'te ineceğine, ta Karamürsel'e kadar gittin" diye takılıyorum. "Yok" diyor gülümseyerek ve devam ediyor: "Bindiğim otobüs, belediye otobüsü olsaydı, İzmit'e daha önce gelirdi. Bu ondan da beterdi, olur olmaz yerde durdu, müşteri bekledi..." Şaşırıyorum! "Benim bildiğim Efe Tur ve Asya Tur otobüsleri yolda eğlenmez" diyorum. Yüzüme bakıyor ve İzmit'e Adapazarı otobüsüyle geldiğini söylüyor... "Eh, o zaman çok normal, gene de çok iyi gelmişsin, iki saat sonra da gelebilirdin, geçmiş olsun" diyorum.

Seyyit Nezir, kısa adı KAS olan Kamyon Atelye Sanatı üstüne konuşuyor. "Kamyon" herkesin bildiği gibi, Susurluk olayının başkahramanlarından biri. KAS ise, ülkemizdeki kirlilikleri sergilemek ve kirli yaratıklara "dur" demek için sanatçıların oluşturduu bir kuruluş. KAS'ın oluşumu ve 31 Aralık 1996'da Beşiktaş'ta gerçekleştirdiği şenlik, ilgiyle karşılanmıştı. Peki, sonra ne oldu? KAS'ta toplanan sanatçılardan bir bölümü, "tamam, bizden bu kadar" derken, bir bölümü ise "hayır, bir program yapalım, bir eylem takvimi hazırlayalım, dahası, resmiyet kazanarak çalışmalarımızı sürdürelim" görüşünü savundular. Seyyit Nezir de böyle düşünüyor ve KAS'ın geleceğine umutla bakıyor...

KAS'ın işi zor. Çünkü eylemlerle kirlenmeyi önlemek hiç de kolay değil. Çünkü Susurluk'un öncesi olduğu gibi sonrası da var ve daha da olacak, çünkü geciken adalet de başlıbaşına bir kirlilik yaratıyor...

Alın Yüksekova olayını... Gazetelere göz atıyorum. Bir başlık: Yüksekova sarsacak... Başlık altı: Yüksekova çetesiyle ilgili olarak 30 subayı sanık durumuna getirecek dev bir dava açılmak üzere. DGM Savcılığı'nın iddianamesinde 'devletin Güneydoğu politikasının çetenin sebeplerinden olduğu' da vurgulanacak...

Bir başlık daha Çeteyi örtbas' belgeleni/Radikal, Başbakanlık Teftiş Kurulu'nun 'çete raporunu ele geçirdi. Başbakan Erbakan'ın talimatları ile hazırlanan 57 sayfalık raporda bir kez bile 'çete' kelimesine yer verilmiyor...

Unutkan insanlarız. O nedenle kimilerimiz, "Yahu neydi bu Yüksekova?" diye sorabiliriz. İşte Yanıtı: Hakkâri Yüksekova'da Eylül 1996'da bir araç içinde uyuşturucu yakalanır. Olayı istihbaratçı Astsubay Hüseyin Oğuz soruşturur ve olayın ucu özel tim polisleriyle askerlere kadar uzanır. İddialara göre bölgede PKK itirafçıları, askerler ve polisler birlikte uyuşturucu ve silah ticareti yapmakta, PKK adına adam kaçırıp fidye istemektedir. Askerler, soruşturma raporundan adlarını çıkartırlar. 13 Ekim 1996 tarihinde bir grup özel timci ve korucu hakkında Diyarbakır DGM'de "çete" suçlamasıyla dava açılır. 29 Eylül-1 Ekim 1996 tarihinde bölgeye giden CHP milletvekilleri işin sadece uyuşturucu ticareti olmadığı, PKK adına gasp ve haraç işinin de bulunduğu, olaya asker ve polislerin de karıştığı yolunda bir rapor hazırlar..

İşte böyle! Yüsekova'dan Susurluk'a, Susurluk'tan Sincan'a bilmem kaç şiddetindeki depremlerle sarsılıp duruyoruz ve her sarsıntı bir başka kirliliği seriyor gözlerimizin önüne...

Aydın Hatipoğlu'nun Romandaki Sesi: Saç (*)

Güngör GENÇAY

Karşı cinslerin birbirini etki altına almasında, saç'ın önemli bir yeri vardır. Kadında ise gerek yüz güzelliğinin, gerekse kadınlığının tamamlayıcısı parçası olarak, biraz daha öne çıkar. O nedenle, kadınla birlikte saç da yazınımıza girmiş, özellikle şiirde ağırlıklı bir yer tutmuştur.

Daha önce yazılmış, konusu saç olan oman var mı, bilemiyorum. Ama, Aydın Hatipoğlu'nun romanının hem adı, hem de konusu saç. Bazı zaman kadını tek sözcükle ifadeleyen, bazı zaman da erkek güzelliğinin simgesi olan bu nesne, romanın dokusunu oluşturuyor. Romanda, iyi ya da kötü ilişkilerin birbirleriyle bağlantısı saçla kuruluyor. Bu yolla, maddi ve manevi değerlerin gündeme gelmesi, tartışılması sağlanıyor.

Basit gibi görünen bir olgudan yola çıkılarak kahramanlar, ütopyalarıyla birlikte ele alınıp örgüleniyor. Bu yüzden insan ilişkileri, toplumsal yaşamdan kopmadan, ama zaman zaman puslu, insanı içine davet eden bir devinim içinde sürüp gidiyor.

Kişiler

Cihan: Romanın baş kişisi. Liseyi bitirene dek yaşamı kasabada geçmiş bir üniversite öğrencisi.

Asiye Ana: Cihan'ın, yardımseverliğiyle tanınan annesi.

Sultan Bey: Cihan'ların tarlasını ele geçirmek isteyen zalım bir kasabalı. Bu nedenle onların tarlasına giden derenin yatağını değiştiren kişi.

Kâzım Bey: Sultan Bey'e karşı duran, Fakir-fukaranın hakları için uğraş veren, kasabanın babayiğit bir delikanlısı. Cihan'ların dostu.

Eleni: Kâzım'ın Rum asıllı eşi.

Taci Bey: Orta yaşta bir kentsoylu.

İfakat Kalfa: Taci Bey'in hizmetkârı.

Konu

Kasabada, İstanbul'da ve ikisi arasındaki yolda geçer.

Özet

Kâzım'ın taparcasına sevdiği güzel karısı Eleni ölür. Kâzım, karısının uzun sarı saçlarını keserek sedef kaplamalı bir çeyiz sandığında yaptırdığı gizli bir bölümde saklar. Ancak, bir süre sonra hastalanır. Öleceğini anlayınca, bu sandığı İstanbul'a Üniversite öğrenimi için gidecek olan, çocukluğundan beri tanıdığı Cihan'a emanet eder. Cihan, yurtta ve daha sonra iki arkadaşıyla birlikte kiraladığı evde sandığı yanından hiç ayırmaz. Ne var ki bir süre sonra paraya gereksinimi olur. Elinde değerli başka hiç bir şey bulunmadığından; sandığı, Kapalıçarşı'da bir antikacıya götürerek üç ay süreyle rehine vermekten başka çare bulamaz. Öyle de yapar.

Mahsül kalktıktan sonra, kasabaya gidip annesinden bir miktar para alır. İstanbul'a dönünce de ilk işi, antikacıya giderek sandığı rehinden kurtarmak olur. Ne var ki sandığın, istendiğinde geri verilmek kaydıyla Taci Bey adlı bir zengin tarafından satın alındığını öğrenir. Onu ziyarete gider. Konuşma arasında, içinde saç bulunan bölümü bulduğunu ve sandığı yaşamıyla bütünleştirdiğini anlar. Sandık deyince, Taci Bey'in içi titremekte ve onu geri vermemek için elinden geleni yapmaktadır. İçindeki saçlarla birlikte sandık, Taci Bey'in fetişi olmuştur.

Kitabın sonunda, mahpuslar arasında geçen:

"Delikanlı oğlan"

"Allahsız Salih bile şaşmış kalmış. Sonunda 'aferin bu çocuğa be' demiş. 'Ağzından tek söz alamadım' demiş."

"Ama bütün arkadaşları ötmüş nasılsa, o istediği kadar konuşmasın."

"Gene de helâl olsun çocuğa. Taşaklı delikanlıymış.

"Mektepli dersiniz değil mi? Gördün mü analar ne evlatlar doğuruyor!"

"Nişanlıymış da galiba!"

"Muhtemel... Sandıkdaki saçlara bakılırsa, öyle olmalı."

"Fakat, bir şey diyeyim mi, hem siyasi, hem böyle kabadayı, hem de sevgilisinin saçını mapushaneye taşıyacak kadar yufka yürekli..."

"Oğlum bu işler böyledir. Adam niye siyasi suçtan mahpusa düşer? İnandığı için... Niye ötmez Allahsızın divanında? Taşaklı olduğu için... Niye ayırmaz sevdiğinin saçını yanıbaşından? Sonuna kadar sevdiği için... Yani bu herif, senin benim gibi, suyuna tirit heriflerden değil, anlıyor musun? Sapına kadar da ondan. İnandı mı inanan, sevdi mi seven... Yaşadı mı ölesiye yaşayan cinsinden. Biz ne yaparız? Üç kuruşluk menfaat için adam vururuz. Bu herif ne yapmış? Bir davası var. İnanmış. İnanmış da kendine ne menfaati var? Nah işte mapus damına düşmüş, senin benim gibi..."

biçimindeki konuşmadan Cihan'ın tutuklandığını, Taci Beyin de tımarhaneye yatırıldığını öğreniyoruz.

Kurgu ve anlatım

Kısa kısa otuz bölümden oluşan kitapta, bazı bölümler, ülkenin ya da içinde bulunulan durumun özelliklerini çizerken, doğrudan ya da dolaylı olarak kahramanlardan biriyle bağlantı kuruluyor. Örneğin: Otobüste yapılan kontrolde öğrenci kimliğini saklaması, polis tarafından takip edilişi, arkadaşlarının eylem planı hazırlamaları, işkencede birçok kişinin konuşmasına karşın kendisinin ağzından tek söz çıkmayışını anlatan bölümler, Cihan'ın ilerici bir örgüt üyesi olduğunu, dolaylı yoldan ama açık bir mesajla bildiriyor.

Adı konmadığı halde, konuşmalarından, ilişkilerinden Taci Bey'in burjuva olduğu kolayca anlaşılıyor.

İşkence edildikten sonra, saçları dibinden kesilen bir kadını anlatan 17 bölümde ise, genelde ülkenin, özelde işkencehane ve işkencecilerin durumu açımlanıyor.

Bir de kurguyu geliştirmek için çağrışımlara dayalı bölümler var. Bu bölümler ilk bakışta konudan bağımsız işlenmiş izlenimi veriyorlar. Ne var ki sonuçta, çoğunlukla kılcal damarların aracılığıyla omurgaya bağlanıyorlar.

Roman, bir yandan da ince bir giz ekseni etrafında dönenerek sürüyor. Bu yolla da kitabın akıcılığı sağlanıyor.

Sonuç

İnsan denen canlı, toplumsal ve bireysel etkenlerle ayırdına vararak, ya da varmayarak bir karmaşanın içine yuvarlanıyor. Hayat denen bu alanda, akıl, duygu ve rastlantılarla yoğruluyor. Nedenleri, ister maddi, isterse manevi olsun, yaşadığı olgular çoğu kez insanın yaşamını ya ters döndürüyor, ya da yeniden biçimliyor. İşte bu değişimlerin sesidir SAÇ. Şunu da belirtmek gerekir ki Saç, bir simgedir. Saç'ı çıkarıp yerine insanın manevi dünyasını kavrayan başka bir nesne konduğu zaman da roman özünden bir şey kaybetmiş olmaz.

Şiire yıllarını vermiş bir şairin, ilk romanı bu. İçinde, değişik yorumlarla getirdiği çözümlemeleri de bulabileceğiniz romanın yalın ve açık bir anlatımı var.

Kerametini, sayfa kalabalığında aramadığınız takdirde SAÇ'ı severek okuyacağınıza inanıyorum.

* Aydın Hatipoğlu, *Saç* (roman) Sarmal Yayınevi İstanbul, 1995

Yazar Ne Yapsın?

Vedat TÜRKALİ

Vedat Türkali'nin bu yazısının orijinal adı: "Yazar Ne Yapsın? idi. 20 Mart 1997 tarihli Radikal gazetesinin "Forum sayfasında; "Zorunlu olmayan bir ödeme: Yazar hakkı adıyla yayınlandı. Ne var ki, kimi önemli cümleler ve paragraflar çıkarılmı tı. Burada Vedat Türkali'nin yazısının tamamını hiç eksiksiz yayınlarken, Radikal'da atlanan yerleri italik hurufatla belirttik.

Yakınlarım, yaşlandığımı açıkça yüzüme vurmadan, incelikle anımsatır gibi, anılarımı ne vakit yazacağımı sorarlar. "İlerde, yaşlanınca düşüneceğim!" diye takılırım ben de! Aslında parça parça anılarım çoğu yazılarımda yer almıştır. Senaryo kitaplarımın uzunca önsözlerinde, sinemadaki günlerimde ilgili epeyi şey vardır. Kendimi salt yazarlığa adadığım, son yirmi yılda, basın, yayın çevresinde yaşayıp gördüklerim pek özgün sayılmaz. "Okka her yerde dörtyüz dirhem" diye bir söz kullanırdı eskiler; bu sosyo-ekonomik yapımız içinde, Yeşilçam'da yaşananlarla Bâbıâli'de olup bitenler arasında, uzun boylu değişiklik yok. O kadar ki, bir günler, rahmetli Oğuz Akkan, CEM YAYINEVİ'nin eski sahibi, birkaç ay içinde basacağını söyleyerek aldığı "ÜÇ FİLM BİRDEN" adlı senaryoları, önsözünü, bir rastlantı, o gece okuyunca, ertesi sabah dizgiye vermişti. Telefonda, Yeşilcam'ı değil, bizim Bâbıâli'yi anlatmışsınız." diyordu coşkuyla. Yalnız şunu söyleyeyim; yıllarımı verdiğim Yeşilçam'da, en batakçı bilenenler de içinde, bir emekçi olarak kimsede param kalmadı!

'58'de cezaevinden çıkınca borç harç edindiğim "sermaye!" ile yayıncılığa kalkıştım. Yaşamımın en tatsız günleridir. Altı ay kadar dayanabildim. Herşeyi olduğu gibi bırakarak şapkamı alıp çıktım bir gün; benim işim değildi. Yardımımıma sinema yetişmeseydi, sırtıma biniveren Dokuzbin Lira borcu, cezaevinden daha yeni çıktığım o üzüntü dolu günlerimde nasıl öderdim bilmem? Bu tatsız serüvenden sonra, uzun yıllar uzaktan baktım Bâbıâli'ye. Çoğun sinema üzerine, arası yazılarım çıkıyordu kimi gazetelerde, o kadar. Romancılığa geçip anlaşma için yayınevleriyle yüzyüze gelince, yazarın, Yeşilçam'dakinden daha guç durumda olduğunu anladım. Paranızı almazsanız, senaryonuzu vermez, yönetmenseniz, filmin yönetimini durdurmakla baskı uygulayabilirsiniz, bir sürü sinema bağlantısı içinde filminin çekimini dört gözle bekleyen yapımcıya. Sinemadaki yaratıcı emekçilerin haklarını almalarında greve yakın etkili bir silahtır bu. Kitabını yayıncıya vermiş yazarın ise, başına gelecekleri kuzu kuzu beklemekten başka umudu, umarı yoktur. Kısa sürede, üstüste kırka yakın basım yapıp dünya şiir yayınında ön sırada yer alan bir şiir kitabının, bir önceki yayınevindeki yıllarda iki basım bir türlü aşamadığını (!) bilmeyen yoktur Bâbıâli'de. Örtbas edilemeyen nice örnekler verilebilir böyle. Bu durum, Türkiye Yazarlar Sendikası'nda çalıştığım yıllarda da gündemde sürekli yer aldı; dişe dokunur bir çözüme de varılamadı, anımsadığım. *Elli yıl kadar önce, yazar, yayıncı ilişkileri üzerine, tatlı-buruk bir yazısı vardır Sait Faik'in, eskiler bilir; özünde değişen çok bir şey yok o günden bugüne.*

Gerçekten kolay iş değildir binbir belayla dolu yayıncılık. Bölge işletmecilerine, tefecilere yağmalatarak Türk Sineması'nı sonunda bugünki yıkıma getiren sinema yapımcılarıyla -iç pazarlarını, büyük bölümü değersiz yabancı ürünlerin sömürüsünden kurtaramamak da içinde- çok benzer yanları vardır. Aslan payını dağıtım şebekeleri kapar ellerinden; cankurtaran simidi de tefecilerdir çoğunun! Temel üstünlükleri, sömürü alanları olan yazılı ürünler pazarının, daralsa da, sinemanın paçasını televizyona kaptırması gibi bir "deniz bitti!" sonucuna yazgılı olmamalarıdır. Türkçe varolduğu süre, birileri yazacak, birileri iyi kötü okuyacaksa, bu ikisini buluşturarak para kazanmak işi de birilerine düşecektir. Ülkenin bugünkü yapısı ayakta kaldığı sürece de, yazarla okuru buluşturmakla yükümlü yayıncılar, ne dağıtımcı denen sömürücünün, ne de tefecinin elinden kolay kurtulamazlar. Kağıtçının, dizgicinin, baskıcının, ciltcinin parası bir biçimde verilmeden çark dönmeyeceğine göre, ödenmesi hiç de zorunlu olmayan "kalem", yazar hakkıdır! Kısarsın, savsaklarsın, eksik verirsin, açık ya da gizli üstüne yatar, vermezsin, olur biter! Çok mu kızmıştır yazar; buyursun yargıya! Bir sürü mahkeme giderini göğüsleyecek gücü var, üç beş yıl da -spor olsun diye!- dayanabiliyorsa, sonunda ne mi

olur? Hiçbirşey olmaz! Çünkü anlaşmalar genellikle alanında deneyimli, kurt yayıncıya-soyguncu düzenin gereği- sıvışacak bir aralık kapı bırakır. Bir örnek vereyim: Aramızdaki sözleşmeyi kabaca çiğneyen bir yayınevi patronu, bugünlerde hüküm yemek üzere. Avukatın dediği; pis pis sırıtıp duruyor herif, umursadığı yok. Niye umursasın ki, tam batağa götürünce, adına anlaşma imzaladığı eski "yayınevi"nin iflasını bildirip kapatmış; çalıp çırptıklarıyla yeniden kurduğu parlak bir satış yerinde mis gibi yürütüyormuş işini. Al sana hak, diyor bizp de! Yazar kazıklamanın tadını çıkaran bu herif de, yeni yetme solculardan! *Yazar ancak, "olmazsa olmaz" ünlülükteyse, çok geniş okur yığınına oturmuşsa, bolca, kolayca kazandırıyorsa, onun yasalarına boynu kıldan incedir, ister sağcı, ister solcu olsun, yayıncının! Öylesi de kaç kişidir ülkede, onlar da borularını kaç yıl öttürebilirler?*

Kısacası, öyle bir yabancılaşmaya düşülmüştür ki, kâğıtçı, dizgici, baskıcı, ciltçi v.b., giderek yazarı okura götürmekle yükümlü yayıncı, yazar için, yazarın yarattığı yapıt için değildir artık; tam tersine, yazarla yapıtı bütün bu sayılanlar için vardır! Olduğu kadar! Edebiyat alanımızın acılı yıkım çarkı böyle döner. Kimi yayınevleriyle yaşadığım olayları ayrıntılı biçimde, belgeleriyle (Anlaşmaları, yazışmaları saklı tutuyorum çünkü) yazmak ilerde düşündüğüm bir iş. Bizim toplum yapımızı, ona bağlı biçimde "insan" yapımızı kavramada gençlere yararlı olacağına inandığım için, yaşamım elverirse bir gün yapacağım bu işi; anılarımın da önemli bir yanını oluşturuyor çünkü.

YANITLAR adlı kitabımda sıraladığım "ibret belgesi" dizisinde, yukarki konuyla ilgili bir yenisini vereceğim bugün. O kitaptaki yöntemle belgeyi okuyalım bir. Mektubu gönderen, iki yıl önce anlaşma yaptığımız bir yayınevinin, mektupta da göreceğiniz gibi, kendi savıyla "solcu" patronu.

"28.11.1996

Sayın Vedat Türkali,

Ankara Tüyap Kitap Fuarı'nı izleyen günlerden biriydi. Ankara'dan Zonguldak'a gidiyorduk. Arabada üç kişiydik. "Evladım dünyada en zor olunan şey nedir?" diye sormuştunuz. "İnsan olmaktır" yanıtımı yetersiz bularak "komünist olmaktır" demiştiniz. Ben de tanıdığım insanlardan sadece İsmail Beşikçi'nin bu kavrama yakın ve yakışır olduğunu söylemiştim.

Şimdi İsmail Beşikçi düşüncelerini yazdığı için cezaevinde.

Yine o günlerde sizinle Haymana'ya Fikret ve Haluk Hocaları ziyarete gitmiştik. O arkadaşlarımız da yazdıkları nedeniyle cezaevindeydiler.

Ankara'da bulunduğunuz bir aya yakın sürede uyku saatleri dışında nerdeyse tüm saatlerde beraberdik. Sonra sizi İngiltere'ye yolculadık. Telif ücretlerini gününde ödeyemediğim için bana küstünüz. Dostluğumuzu "Tosluk'a" dönüştürdünüz. Konuşarak çözemeyeceğimiz hiçbir sorunun olmadığını düşünüyorken sorunların çözüm yolunu avukatınıza havale ettiniz.

Avukatınıza telefonda da söyledim, aynı çevrenin insanlarıyız. "Mahkeme yolu Vedat Bey'i yıpratır" dedim.

Hatırlarsınız.

Sizinle yaptığımız anlaşma (engizisyon) gereği tüm kitaplarınıza ödenecek bir baskı karşılığı tahmini telif ücreti birmilyaryetmişmilyon liraydı. Ben oniki kitabınızın sadece beşini yayınlayabildim. Telif alacağınızı ise tüm imkânsızlıklarıma rağmen ödedim.

Ne traji komik bir durum.

Bir yanda bazı insanlarımız yazdıklarından dolayı cezaevlerindeyken bazıları da yazdıklarının telifinin gecikmesinin farkını ABD $ türünden tazmin etmek istiyor. Üstelik komünist olarak, reddettikleri düzenin knedilerine sağladığı hukuksal avantajlarla. Tüm değerlerin metalaştığı Yeni Dünya Düzeni'nde söylem ile piyasa değerlerinin gerçekliği çelişiyor.

Hatırlarsınız.

Kardeş Kürt Halkı'na tüm gelirini bağışladığınız kitap için cebinizden beş kuruş çıkmadı. 150.000.000.-TL'ye aşkın masrafı ben karşıladım. 3000 adet kitabı İnsan Hakları Derneği'ne bizzat etslim ettim. (Üstelik içinize sinmediği için kapağı ikinci kez bastırdım)

Engizisyonu aratmayacak sözleşmeyle 500.000.000 (belki de daha fazlasını) mahkeme yoluyla kazanabilirsiniz. Şimdiden sizi kutluyorum. Sonucu beni hiç ilgilendirmeyen mahkemenin duruşmalarına gelmeyeceğim için ne yazık ki görüşemeyeceğiz. Bir yazar olarak daha büyük başarıların altına imzanızı atmanız dileğiyle. Hoşçakalınız.

Bunlar yazılmalıydı. Üzdüysem özür dilerim.

İmza"

Solcu yayıncının dokunaklı mektubu, doğrusu çok duygulandırdı beni! O ki" aynı çevrenin insanı"ymışız, izin verin, hemen ayraç açıp şu işi bitirmenin bir yolunu önereyim ona. Bakarsınız, yüreği yumuşar da, çevresinde adı devrimciye çıkmış bir yaşlı yazarın mahkemede yıpranıp güç duruma düşmesini önler! Bize de yazık!

"Değerli yayıncı yoldaş! Tüm hukuk yolları araştırıldı; yargının senden alacağı hakkım, anlaşmaya imza

koyarak yayınlama yükümlülüğünü üstlenmene karşın, kârlı bulmadığın için basmadığın dokuz kitabın zarar-ziyan'ı da içinde, milyarlara varıyor. Bu paranın senden, yolu yordamıyla tek kuruşuna kadar alınacağını bil! O ki aynı çevredenmişiz, ayıp olmasın, aramızda çözelim bu işi! Göçe zorlanmış Kürt köylülerinin hasta çocuklarına "İki milyar TL." bağışta bulunursan hakkında açılan alacak davası durdurulacaktır. Sırasında, "Bütün bu işleri beş parasız yaptım" diye övünen atılımcı tüccarsın sen; ayağına gelen bu kazançlı işi de kaçırmazsın umarım. Parayı benim adıma değil, kendi adına yatıracağına göre, bir devrimci olarak da, gene ayağına gelmiş onurlu bir işi tepmeyeceksindir! Birden ödeyemem dersen, aralıklı da olabilir. Ancak, hesap, TL.nin bu günkü alım gücüne göre, Dolar ya da D.M. a vurularak yapılacaktır. Hadi benim gibi, gidip cezaevinde yatacağına, kaytarmacayla yeni dünya düzeninin nimetlerinden yararlanan birinin ödemelerini iki yıl savsaklayarak enflasyon soygunundan pay almayı kârlı sayabilirsin, ama hasta çocukların paralarından böyle bir çapula kalkışmaya senin devrimci yoldaş yüreğin izin veremez! Yanıtını, bi zahmet, avukata bildir! Bitirelim gitsin bu tatsız işi!"

Yayıncımız öneriyi düşünedursun, biz söyleşimize dönelim.

Kimi yakınlarım, böyle bir mektubu yanıtlamaya kalkışmamı, benim uğraşmama değer görmedikleri için yadırgıyorlar. Sorun salt bir zavallının yazdığı mektup olsaydı, doğrusunuz, derdim; öyle değil, bu pislik çok boyutlu. Solcukluk ayağıyla kirletilen yayın alanındaki rezilliklerle devrimci bir yazar uğraşmayacak da kim uğraşacak?

Bu düzenin çarkı, doğal dönüşünde yazarı sömürür; sömürecektir! Köşesinde yıllardır namuslu yayıncılığını sürdüren biri, dostu bir yazara, "Sizi sömürüyorum" diye takılırmış. Yazarın yayıncı dostuna imzaladığı kitap şöyle: "Bizi sömürdüğünü söyleyen eşşoğlueşşeğe!" Bu şakanın ikisi de bugünkü çarkın gerçeklerine dayanıyor! Ancak bir de, yalan-dolanla iş yürüten, emeğin hakkı konusunda, düzenin aslında yarım yurum varolan kurallarını, yasalarını da hiçe sayan, üstelik bunu solculak adına yaptıkları için, kendilerinde, devrimci yazara "şantaj" baskı uygulama hakkını gören "solcu yayıncı!"lar ortaya çıkıyor ki, ilerici yazarlara, yazarlık alanına asıl kötülüğü bugün bunlar yapar olmuştur. Gençlere, özellikle genç yazarlara, kutsal değerleri sömüren düzencileri sergileyip göstermek, bir gün yüzyüze kalacakları çirkefliklerden kendilerini korumaları için uyarıda bulunmak, en azından insanlık görevi değil midir? Kimsenin kendisinde tek kuruş telif alacağı kalmadığnı, gözümün içine baka baka söyleyen yukarki yayınevi sahibini bir yazar dostum tanıtmıştı. Başıma geleni duyunca, bu adamın, sonra onun da bilmem kaç milyon lirasını ödemediğini, üzüntüyle, biraz da kızarak açıkladı!

Ticaretin sinsi oyunlarına aklım ermez. Epeyi çektim bunun acısını. Yazar olarak istediğim, hakkımın çalınmaması, bu enflasyon ortamında, ödemenin vaktinde yapılarak ayrı bir soyguna uğramamam, kitaplarımın okuyucularıma, eli yüzü düzgün baskılarla kesintisiz iletilmesi. Yayıncının "engizisyon!" dediği sözleşme, bunların güvenceye alınması için, saygın bir copyright ajansınca, iki yanın istekleri saptanarak yazıldı. Oturup ajansta karşılıklı okuduk; güle oynaya imzaladı o da. Niye güldüğü şimdi anlaşılıyor!

Bir sürü yalan, ipe sapa gelmez sav var yukarki birkaç satırlık mektupta. Yargıyı ilgilendirecek ayrıntıları buraya almak istemiyorum. Kimi devrimci kavga veren dokuz kitabım basılmamıştır. Okuyucunun bu kitaplarla bağı, iki yılı aşkın zamandır, egemen, karanlık güçleri pek sevindirecek biçimde koparılmıştır. Sürümüne güvenerek bastığı dört romanla şiirlerin toplam telif hakkı (ki bu toplam ücreti, tüm kitapların -basılmamışlar da içinde-, tahmini toplam ücreti biçiminde yutturmaya çalışıyor), sözleşmedeki, kitapların çıkışını izleyen on gün içinde yazara ödenir" açıklığına karşın, iki yıla yayılıp enflasyon soygununa ortak olunmuştur. v.b. *Bunlar, yazarın uygulanmış engizisyon değildir de, hırsızlığın, namussuzluğun önlenmesi için kimi yaptırımlarla düzenlenmiş sözleşme, yayıncıya engizisyondur!*

KÜRT YAZILARI'na gelince. Sözleşmenin imzalanmasının ertesi günlerinde, ilk işi olarak basacağına yemin billah söz veren bu adam, kitabı ancak iki yıl sonra yayınlamıştır. "Ben devletten korkarım!" sözünü dilinden düşürmeyen solcu yayıncımız, kitabı ancak, yayıncılığını da benim üstlenmemle yayınlayabilmiştir. Beğenmediğim kapağı, zararı göze alıp değiştirdiği de ayrı bir yalan. Kapak örneği gösterildiğinde, daha ilk gününden söylediğim, kitabın adındaki "ÖZGÜRLÜK İÇİN" sözcüklerinin yazılmadığını görüp üstelememle, kapağa salt bu sözcükler eklenmiştir. Her şeye karşın, yayıncının el koyduğu hakkımızı, yargı-sonucu alırsak, yüzelli milyonu aştı dediği harcaması hesabından düşülür.

Asıl önemli noktaya geliyorum şimdi.

Ara sıra bir övgüyle karşılaştığım oluyor; bilmem hangi bankaca desteklenen bir yayınevine kitap vere-

ceğime, ödeme gücü yetersiz, ilerici bir yayıncıyla çalışırım, demişim! Bana pek ters düşecek bir söylem değil. Gerekirse özveriden kaçınmayacağımı bilenler bilir; hele söz konusu olan "ilerici" yayıncıysa. *Kaldı ki basit bir özveri olayı da değildir; devrimcilik yolundaki zorunlu, ideolojik tavırdır bu.* Güzel de, yalnız yazar için mi zorunludur? O ileri sayılan yayıncı, aynı sorumluluk duygusunu en az yazar kadar taşımak zorunda değil midir? *Niteliksiz baskıları, yetersiz dağıtımıyla, çoğu kez salt beceriksizliği, giderek sersemliği yüzünden işler çıkmaza saplanınca tüm çirkefliği ile yazara yüklenen bir yayınevi'nin nesi "ilerici"dir, söyler misiniz?* Bakın, yukarda söze edilen bankadan, bu yayıneviyle konuşma yaptığımız günlerde böyle bir duyum geldi. Kitaplarımı sevinerek basarlarmış! Gördüm mü, nasıl değişmişti Türkiye! Benim olası görmemekte direnmeme biraz da kızıyordu arkadaşlar. Biz, olurdu, olmazdı tartışmaları yaparken, tezelden bir açıklamayla düzelttiler durumu! Tümünü değil, seçtikleri yapıtlarımı basarlarmış ancak! Biz bu kez de bu tavrın, politik mi, ticari mi olduğunu konuşuyorduk ki, doğru nedeni o yayınevi'ndeki bir arkadaştan gizlice öğrendik. İlk coşkulu kararlarından sonra "Siz ne yapıyorsunuz!" diye uyarıda bulunmuş biri. "Tüm kitaplarını basarsanız, banka hepimizi kovar burdan" demiş. Beni hiç şaşırtmayan son "sansür" kararını onun üzerine almışlar. Kaygıları doğruydu; kanına ekmek doğrayan yayınları destekleyecek kadar enayi değildi ya banka! Biz "solcu" yayıncıyı yeğledik de ne oldu peki? Sansürden kurtulabildik mi? Yukarıda altını çizdiğim gibi, bu kez, kârlı olmayacağı bahanesiyle, hem de "solcu" yayıncımızca basılmadı o "tehlikeli" yapıtlar! Paramın dolandırılması bir yana, bankacı yayınevinin sağlayacağı bir sürü olanak da gitti elimizden; çıkan kitaplar bozuk, özensiz, dağıtım kötü, yetersiz oldu. Okuyan geniş halk yığınlarına ulaşmamız da engellendi böylece. İşin asıl düşündürücü yanı bu değil mi?

Mektuba aldığı, "En zor şey komünist olmaktır" sözünü durduk yerde söylemedim. Konuşmanın geçtiği arabadaki üçüncü kişi, yayınevi'nde çalıştırdığı bir gençti. Onu, yanındaki öteki çalışanları uyutmak için dilinden düşürmediği, "Biz bir aileyiz!" sözüne takılarak bunun "faşist bir söylem" olduğunu belirttim. "Siz bir aile değilsiniz. Sen bu yayınevinin sahibisin. Onlar da senin yanındaki emekçilerdir. Senin görevin, işleri akıllıca, verimli, sağlıklı yürütmek, yanında çalışanların emeğinin hakkını ödemektir." dedim. Bilindiği gibi, bu "aile" yutturmacası sömürüyü örtem kopropatif bir kılıf olarak kullanılır çoğu kez. Yukardaki konuşma da bu açıklamayla gündeme girdi. Kazanç çarkını, kendine özgü kuralları içinde, atılımcı biçimde ustaca döndürme uğraşıdır; solcusu, sağcısı olmaz ticaretin. Lenin'in, "ticareti burjuvalardan öğreniniz!" sözleri, işin nasıl beceri isteyen uzmanlık alanı olduğunu gösterir. O alana bugün atılan solcu yayıncının görevi, çarkı iyi döndürüp kurumu sağlıklı tutarak halk yığınlarının aydınlanmasına katkıda bulunmaktır; bu da kolayına gidip ticarette "ilkel birikim yağması" yöntemiyle salt çalışanların dolandırılıp soyulmasıyla değil, onların da gönüllü desteğiyle olur ancak. Baştan belirttiğim gibi, aslında güç iştir yayıncılık. Baskı, dağıtım, reklâm, sürekli enflasyonla gelen pahalılık, hele ilerciyseniz, kitapların olur olmaz nedenlerle toplatılma korkusu, hepisinin başında da, ürettıgi kitabı (Çünkü aslında pazar için "meta" üreten sanayici durumundadır yayıncı), pazarlamak için elinden alan dağıtım ağlarının dolandırıcılığı, hepsi, hepsi karabasandır bugünkü yayın dünyasında yayıncı için. Bütün bu engelleri, yazarı da, okuru da kazandırarak göğüsleyecek kişidir yayıncı. Daha doğrusu böyle olmalıdır. Herkes yazar olamayacağı gibi, yayıncı da olamaz. Solcu yayıncı hiç olamaz. Olmamalıdır da. Hele, "ben devletten korkarım" deyip bastığı kitaba yayınevinin amblemini koyamayan ödlekler, asla! Ne politik bilinci, ne kültür düzeyi, ne de etik yapısı elverişli olmayan kişilerin, hele solcu yayıncılığa kalkışması kazanım değil, solculuk ahlâkı için de yıkım getiren bir kirlenmedir, sanat-edebiyat alanı için de.

Özellikle genç yazarlara, yaşlı amcalarından bir uyarı!

Kutsal emeğinizin ürünü, ananızın ak südü gibi helâl yazarlık hakkınızı, ne biçimiyle olursa olsun, madrabazlara kaptırmayın' ırsızlığa, dolandırıcılığa varan bir sömürüyle namuslu zar sırtından solculuk ticareti yaparak "geleceği olan solcu" yayınevi kurma peşindeki uyanık madrabaz' hiç kaptırmayın! Sizin hakkınız olanı ödediği için acaksa bırakın batsın! *Bitlerden, sülüklerden, ne ebiyat alanına yarar gelir, ne solculuğa.*

Önerimi düşündün zmü solcu yayıncı? Avukat yanıtınızı bekliyor!

Esen Özman, *"Ateşli bir sabırla kurabiliriz bir başka dünya düzenini"*

Kemal BEKİR

"Ateşli Sabır" Enis Fosforoğlu Tiyatrosu'nda Sahneleniyor

Enis Fosforoğlu Tiyatrosu Şilili şair Pablo Neruda'nın özyaşam öyküsünden yola çıkarak Antonio Skarmeta'nın kaleme aldığı Ateşli Sabır adlı oyunu 4 Nisan'dan itibaren Martı Sanat Evi'nde cuma günleri saat 20.30, cumartesi gnüleri saat 18.00, pazar günleri saat 15.00'te sahneliyor. Cevap Çapan'ın dilimize çevirip Esen Özman'ın dramaturji çalışması yaparak yönettiği oyunda Enis Fosforoğlu Pablo Neruda, Günyol Bakoğlu Postacı Mario olmak üzere Sevinç Aktansel ve Özlem Özkaram rolleri paylaşıyorlar. Işık Tasarımı Yüksel Aymaz'a, koreografi ise Meltem Tezmen'e ait.

Ateşli Sabır Neruda ile Postacı Mario arasında kurulan rastlantısal bir dostluğun öyküsü. Oyun, 1969-73 yıllarının çalkantılı Şili siyasal ortamında, yabanıl ama sağduyulu bir postacının Neruda'ya tümüyle kendini teslim ederek incelikli, aydın bir dünyaya uyanışını şiirsel bir dille anlatıyor. Antonio Skarmeta karanlığa, yozluğa, cehalete rağmen beslenebilecek ufacık bir umudun fantezisini kurguluyor oyununda. Geçtiğimiz sezon bütün dünyada ilgiyle izlenen Postacı filminin senaryosuna Skarmeta'nın aynı adla oyunlaştırdığı Ateşli Sabır temel oluşturuyor.

Genellikle söyleşilere bir özgeçmişle başlanır. Biz de öyle yapalım istersen.

Pekala. İstanbul'da doğdum. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesinden sonra M.S.Ü. İstanbul Devlet Konservatuvarı Tiyatro bölümünü bitirdim. Tiyatro eğitimimi 1988 yılında Sorbonne-Nouvelle (Paris III) Üniversitesi'nde savunduğum master tezi ile tamamladım. Yanısıra Paris'te bulunduğum üç yıl süresince Paris Devlet Konservatuarı'nda stajımı yaptım. Oradaki eğitmenim Daniel Mesguich'in o dönem sanat yönetmenliğini yaptığı Gérard-Pilipe tiyatrosunda çalışmalara asiste ettim. Yunan yönetmen Andreas Voutsinas'ın stüdyosuna devam ettim. Türkiye'ye döndüğümde İstanbul Devlet Tiyatrosu ile birlikte bir süre M.S.Ü. Devlet Konservatuarı ve Marmara Üniversitesi'nde eğitmenlik görevlerinde bulundum. Oyuncu ve yönetmen olarak kurum içi ve kurum dışı çalışmalarımı sürdürmekteyim. Bu arada Jérome Hankins'in yönettiği G. Feydeau'nun Ayakbağı adlı oyununda Vivianne rolünü Paris'te Amphithéatre-Richelieu'de oynadım. Paris'te oynadığım ikinci oyun Ewa Pokas'ın yazıp Laurent Levy'ninyönettiği Sıcaklık. Bu tek kişilik oyun Mandapa'da sergilenmişti.

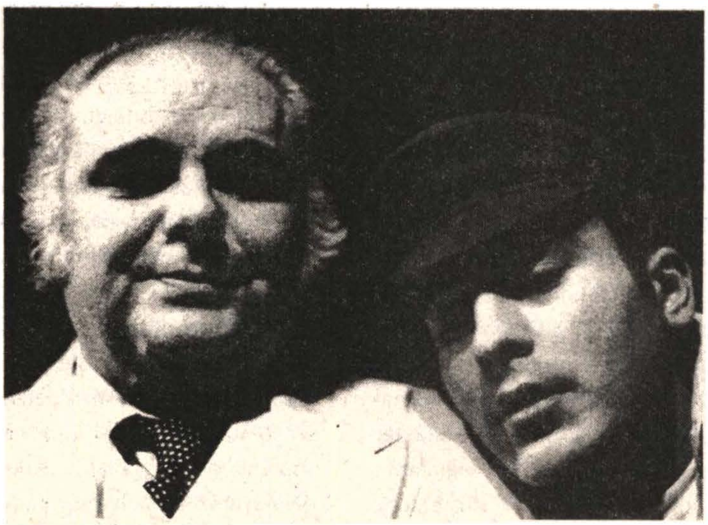
Enis Fosforoğlu-Günyol Bakoğlu-*Ateşli Sabır*'da

Tiyatro sanatının ayrıntılarına değinmeden önce, bize son çalışmanı anlatır mısın?

- Şilili şair Neruda'nın yaşamının son üç yılını temel alarak, sanatçı ile bir postacının rastlantısal ilişkisini fantezileyen bir oyunu, Ateşli Sabır'ı sahneliyorum Enis Fosforoğlu Tiyatrosu'nda. Oyunun yazarı Antonio Skarmeta. Cevap Çapan dilimize çevirmiş. Skarmeta'nın aynı adlı romanından esinlenerek senaryo haline getirilen Postacı geçen yıl ülkemizde de bir hayli ilgi görmüştü. Ben izleyememiştim. Skarmeta romanından gene kendisi oyunlaştırmış. Yazar, Neruda'nın ölümü ile Şili'nin ölümünü birbirine koşut temalar halinde fonda iş-

lemeyi tercih etmiş. Bununla birlikte metindeki Neruda-Postacı ilişkisindeki nedensellik, bana yeterince vurgulanmamış gibi geldiğinden bir dramaturji çalışmasına yöneldim. Bu çalışmada kaynak romana ve Neruda şiirlerine dayandım. Romanın esinlediği ön ve ara oyunlar, Neruda'nın dünyasını açığa çıkaran şiirlerle Neruda-Postacı ilişkisindeki yazarın idealize ettiği safiyete, arınmışlığa kabul edilebilir bir temel oluşturmaya çalıştım. Neruda'yı fazla tanımayan seyirciyi gözönünde tutarak çalışmanın iki işlevi olduğunu düşünüyorum. Dramaturji çalışmam 'Neden bu idealize ilişki?' ve 'Neden Neruda?' sorularını açımlamaya odaklandı. Romanda Postacı aslında Skarmeta'nın kendisi. Neruda ile ise tanışıklığım on altı yaşlarıma dayanıyor, 'Yaşadığımı İtiraf Ediyorum' ile. Çalışmamda her iki yazarın da yaşamsal ve yazınsal kaygılarını-kendim de taşıdığımdan çoğalttığım inancındayım.

- Polonyalı bir yazar olan Ewa Pokas'ın anlatısından 'Sıcaklık', Nedim Gürsel'in öykülerinden yola çıkarak oyunlaştırdığın 'İlk Kadın' Şimdi de Skarmeta'nın kendi anlatısından oyunlaştırdığı 'Ateşli Sabır' Son yıllarda hep böyle edebiyatın soluğunu hissettiren çalışmalara yöneliyorsun. Gerçi bu sonuncusu diyaloglu bir oyunlaştırma içeriyor. İlk ikisi gibi düzyazı biçiminde değil. Gene de romandan ve şiirden yararlandığını söylüyorsun. Nedir böylesi metinlere, yapıtlara seni çeken?

- Doğru. Bu kez de dayanamayıp edebiyata başvurdum. Öncelikle söyleyeyim, dramaturjik müdahalem anlamsal açıdan kaçınılmazlık taşıyordu. Ancak bu müdahalenin şiir ve roman aracılığıyla gerçekleştirilmesi elbette kişisel seçimimle bağıntılı. Aristotelesci tiyatroyu hiçlemek gibi bir endişe ve telaş içinde değilim. Ama son zamanlarda tiyatro sanatının beylik anlatımına fazlaca yabancılaştığımı söyleyebilirim. Gerçi tiyatrodaki bu 'gibi yapmak' sorunsalını pek çok kuramcı düşündü, tartıştı. Meyerhold, Brecht, Grotowski, Artaud vs. Bence doğalcı ekolün dışında kimi yabancılaşma, kimi stilizasyon, kimi indirgemeci kimi soyutlamacı yaklaşımlarla (örnekler çoğaltılabilir) aslında tiyatronun şu 'gibi yapmak' sorunsalına çare aradı dolaylı, dolaysız. Kendi özelimde hemen hemen son on yıldır birebir gerçeklik gibi yapılmasının yaratıyı kısıtladığı, tiyatro sanatını kendini tekrara sürüklediğini gözlemlemekteyim. Diyalog günümüz tiyatrosunun anlatım çeşitliliğine rağmen sanatsal gerçeklikten sokaktaki gerçekliğe indirgenebiliyor kolayca. Üstelik dışarıdaki gerçeğin kopyası olarak inanılması zor, yabancı bir parçası olup çıkıveriyor tiyatronun.

- Diyalog, düşgücünü sadece metinde olanla sınırlıyor mu demek istiyorsun.

- Tamamen öyle. Oysa bir düzyazıyı ele aldığınızda düşleminiz alabildiğine özgür. İşte o noktada birebir yaşam gerçeğini şu veya bu biçimde yansılamaktan farklı bir durum doğuyor. Yazının beyindeki izdüşümleri, imgeler giriyor devreye. Sanat bir tür imge değil de ne? Bir kez duşünsel ve imgesel yansımalar üzerine çalışmaya başlayıp da sahne plastiğine oturtunca birebir gerçeği yansılayan diyaloglu anlayıştan oldukça uzaklaşılıyor. Sanatta inandırıcılığın yaşamsal gerçekliğin ötesine geçerek elde edilebildiğine inanıyorum. Şu günlerde çalıştığım Ateşli Sabır'a gelince; az önce dramaturjide yer alan şiirlerin kişisel seçimimle ilintili olduğunu söyledim. Klasik diyaloglu kalıpta kaleme alınmış oyunun bir edebiyat adamını konu edinmiş olması, bence zaman zaman tiyatrosal bir mesafeyi gerektirdiğinden ve imgelemi çoğalttığından böylesi bir yaklaşımdan alakoyamadım kendimi.

- Deminden beri sözünü ettiklerin belirli bir görsellik arayışından mı kaynaklanıyor?

Tiyatroda plastik kaygısı taşıyorum açıkça. Ancak burada belirlemek istediğim hassas bir nokta var. Sözü hiçleyen tiyatro anlayışı da beden enerjisi ile belli bir estetik hedefliyor. Benim hedeflediğim plastik estetik düşünce ve imgelemin beden diline yansımasından doğuyor.

- Pekiyi sence tiyatro çalışmalarında, dramaturjinin günümüzdeki işlevi ne olmalıdır?

- Dramaturji yönetmen ile metnin uzlaşmasını sağlayan bir ögedir bana göre. 20. yüzyılın başlarına dek dramaturjiden söz etmek mümkün değildir. Reji için düşünce üreten kuramcılarla birlikte dramaturji olgusu da devreye girdi. Dramaturji tasarı halindeki metini, rejinin bakışıyla içinde bulunulan zaman dilimini de göze alarak seslenilen hedef kitleyle buluşturmaktır. Bunun için de bence her yönetmenin aynı zamanda dramaturg olması gereklidir. Değilse aynı duygusal platformda olup aynı dünya görüşünü paylaştığı bir dramaturg ile çalışmalıdır. Bana göre günümüz rejisinde metin çeşitli biçimlere sokulacak bir hamurdan ibarettir. Dramaturji, metnin olasılıklarını rejinin yorumu doğrultusunda akılcı ve yazınsal bağlamda zorlayan, olanaklarını irdeleyen bir kurumdur. Varlığı kaçınılmazdır. Sadece metinde kısaltma yapma anlamına gelmediği gibi metni başka bir metne dönüştürmek demek de değildir.

- Merak ediyorum, sen Fransa'da kuramsal ve uygulamalı çalışmalar yaptın. Sık sık Fransa'ya gidip yeni

gözlemler edinerek Batı tiyatrosu ile ilişkini sürdürüyorsun. Kimi zaman da, oralarda izlediğin oyunlardan sende iz bırakanları dergilerimize yazarak değerlendiriyorsun. Bizim Tanzimat'tan beri Batı türü tiyatroyu ülkemizde de gerçekleştirmek için özlem çektiğimiz bilinen bir gerçek. Acaba bu amaca ne kadar yaklaştık? Ya da tıkanıklıkların ne kadarını aştık? Kısaca değinebilir misin bu konuya?

- Bu konuya kısa değinmek güç. Sıkıntının kaynağını bulmak için paneller düzenleyip, platformlar oluşturulsa yeridir bana göre. Karamsarım. Tıkanıklığı aşmış değiliz. Tam bir tıkanıklık yaşamaktayız. Master tezini Tanzimat Tiyatrosu üzerine yapmış bir kişi olarak işte vardığım nokta: Tıkanıklığın başlıca sebeplerinden biri Tanzimat kompleksi. Ben Türk tiyatrosunun Tanzimat ile başladığına inanlardan değilim. Her toplumun tarihinde o veya bu biçimde, ilkel ya da daha az ilkel bir tiyatro, bir oyun çeşidi vardır. Türk tiyatrosunun geçmişi Şaman'a kadar gider, dayanır. Köy seyirlik oyunları, Meddah, Karagöz, Ortaoyunu bugün müzelik olsalar da tarihimizde birer yer tutmuşlardır. Doğrudur, Türk sanatında boyut yoktur. Bu da Batı'ya oranlandığında Türk tiyatrosunun geri kalmasının nedenlerinden birini oluşturur. Ancak bana göre asal neden Ulusal Tiyatronun kimliğinin saptanmamış olduğudur. Ulusal tiyatro kimliği geleneği çağdaşıyla sentezlemekten geçer. İnkar edilmiş bir gelenek, üstelik eğitimsizlik ve kültürsüzlüğün körüklendiği bir toplumda çağdaş karşılığını nasıl bulacaktır? Bu kaotik ortamda söyleşi bağlamında bu kadar konuşmak isterim. Uzun ve incelikli irdelenmesini istediğim, yanlış yönlere çekilmesinden kaçındığım bir konudur bu. Özetle, bugün ülkemizde klasiğinden avant-garde'ına, konvansiyonel'inden alternatifine biz tiyatrocuların tiyatro değil, tiyatroya benzer bir şey yaptığımızı söyleyebilirim.

Enis Fosforoğlu Tiyatrosu'nun yayınladığı broşürde Ateşli Sabır üzerine bir yazın var. Neruda'yı küçük yaşlarında okuduğunu, aradan geçen zaman içinde ozana yaklaşımını, tiyatro, edebiyat, sanat, duyarlıklar, insan ve arayışları çerçevesinde anlatıyorsun. Bakışını ortaya koyan, ama doğal olarak seyirciyi aynı yaklaşıma çağıran bir yazı. Sonunda da vurucu bir cümle: 'Yeni Dünya Düzeni hepimizi vahşileştirdi'. Son sorum olacak. Bu konuda neler söylemek isterdin?

- 20. yüzyılın ikinci yarısının yeni bir Ortaçağ yaşadığı düşüncesini taşıyanlardanım. Bir tek otorite tarafından yönetildiğimiz, bir barbarlık sürecinden geçiyoruz. Çokseslilik süsü vererek globalleşme ağına düşürdü bizi birileri. Dünyanın üzerinde aynı giyinen, aynı yiyen, aynı içen, aynı hastalanan, aynı savaşan, aynı düşünen sürücükler halinde yaşıyoruz. Ateşli Sabır'a dönecek olursak; aydına, aydınlığa duyarlı bir postacının uygarlaşma süreci söz konusu oyunda. Skrmeta bu denli doğru etkileşimli, olumlu bir ilişkiyi doruk noktasına çıkarmış. Sonunda Neruda ve Sili'nin ölümünü yanyana getireek umutsuz bir kurgulama yapmış. Ben Skarmeta'nın oyun süresince ülkesinin tüm baskı ve karanlığına rağmen kurduğu fanteziyi olumluyorum. Sonrasında katılmak istemiyorum Skarmeta'ya. Onun umut oyununu sürdürmek istiyorum. Eğitimsizliğin dünya politikası haline getirilmesine rağmen bizim 'Postacı'nınki gibi sağduyuların var olduğuna inanmak istiyorum. Yeni Dünya Düzeni bir diyalektik mantığın sonucu ise eğer, sahnelediğim Ateşli Sabır finali de haliyle değişiyor: Eğitimsizliğimize rağmen, yalnızca sağduyumuzla da olsa, ancak ateşli bir sabırla kurabiliriz bir başka dünya düzenini.

İKİ TÜY ÖPÜCÜK

iki tüy öpücüktü
kondurduğum dudaklarına.
öyle geri aldı ki benden
kalbim havalandı birden
terk edecek diye beni
korktum yüreğimden.
Dur dedim...
yavaşol dedim...
sakinol dedim de
durdurabildim
kuşkanadını içimden.
Daha çok tüy öpücükler varken
ölecektim neredeyse birden.

Ayhan ERGÜN

Yunus İle Tazegül

Hasan ÖZKILIÇ

sonra işte öyle, delidolu biriydi, kıpır kıpır. hangimiz değildik ki. Yani şey... sevdadan sözediyorum.
Deli dolu bir kızdı. Şimdi, gözümün önünde her şey. Gülüşü... Saçları... hani o kaçak tütünler var ya, sarı, altın sarısı... tam da öyle, kehribardı... Kahkahasını fabrikanın her köşesinden duyardık, içimiz ürperirdi. Yok canım... aslında hepimiz vurgunduk ona. Çoğumuz içimizde sakladık sevdamızı..."

Hafta başından bu yana gittikçe artan bir durgunlukla, çalıştığı makinanın başında kendini yitirircesine derin düşüncelere dalıyordu. Annesi, fabrikanın o bölümünde ustabaşıydı, yanından geçerken kızın başına dikiliyor, bir süre izliyor, sonra da tuttuğu gibi kendine çekip, "Neyin var kızım? Yoksa aklını mı kaçırdın?" diye soruyordu. O ise, annesinin yüzüne anlamsız anlamsız bakıp, "Hiiç!" demekle yetiniyordu. Bu tavrı kadını çileden çıkarıyor, sorularını ardarda sıralıyor, bir dilsiz gibi suskunluğunu sürdüren kızının "derdini" öğrenmeden, öfkeli, kendi kendine söylenerek uzaklaşıyordu yanından. Tazegül annesinin ardından anlamsız bir bakışla bakıyor, tekrar işine koyuluyordu.

Nice zamandır kimsenin bilmediği, onun da kimselere sezdirmeden, yüreğinin taa derinliklerinde yaşattığı; kimi zaman buruk bir acı, kimi zaman kızgın güneşte yüzüne serpilmiş bir avuç serin suyun verdiği bir ürpertiyi bütün hücrelerinde duyduğu; sonunda da adını "sevmek" koyduğu bir duyguyu yaşıyordu. Dönüp geriye, yaşadıklarına baktığında, sanki her şeyin başlangıcı, çocuk denilecek yaşta annesinin elinden tuttuğu gibi fabrikaya soktuğu gündü. Yaşıtları orta okulu, liseyi bitirip, kimileri yüksek okullara giderken o fabrikada, boyunun birkaç katı büyüklüğünde makinalarla tanışmıştı. Çoğu geceler yorgun düşmüş bedenini uykunun tatlı sıcaklığına bıraktığında, dev makinalar düşlerinin karabasanı olmuş, ayaklanarak üzerine üzerine yürümüşlerdi. Yüreğinin bir kuş gibi çırpınışını o güne kadar yalnız korktuğu, kötü düşler gördüğü gecelerde yaşadığı bir duygu olarak biliyordu. Oysa daha sonra, düşleri sevgiyle yoğrulduğunda, aynı çırpınışı yeniden, bu kez çok farklı tadlar alarak yaşayacaktı.

Fabrikaya ilk başladığı zaman ince bir dal gibiydi. Annesi sabahları erkenden yatağının ucuna ilişir, bir kağıt beyazlığındaki yüzüne, yastığa dağılmış saman sarısı saçlarına uzun uzun bakar, bir türlü uyandırmaya kıyamazdı. "Biraz daha uyusun." diye içinden geçirir, kahvaltı hazırlamaya koyulurdu. Birbirine benzer günler, aylar geçerken Tazegül çocukluğundan genç kızlığa, annesine göre biraz da hızlı geçerek ulaşıyordu. Önceleri içine kapanık, suskun olan Tazegül, birlikte çalıştığı arkadaşlarının da etkisiyle, giderek yerinde durmayan, herkesle her ortamda şakalaşan, ağzından çıkan bazı sözlerin erkeklerin bile yüzünü kızarttığı, neşe dolu bir kız oluyordu. Annesine, onu şaşırtarak, "Kız anne, niye böyle akılsızlık ettin. Babam öldükten sonra neden evlenmedin?" diyor, kadının onca kızmalarına rağmen sık sık, "Valla anne, bir isteyenin olursa seni ben kocaya veririm." diye takılıyordu. Annesi başa çıkamayınca, "Senin evlenme çağın geldi kızım. Bana bu yaştan sonra torunlarımı sevmek düşer." diyor, ondan kurtulmaya çalışıyordu. Arkadaşlarıyla birlikte çalışmanın verdiği bir hazla her gün erkenden koşarcasına gidiyordu fabrikanın koca demir kapısından içeriye. Bütün hepsi de, arkadaşları, bir gün öncesinden "Kız erken gel!" diye uyarıyorlardı birbirlerini. İşbaşı yapmadan, sabahın serinliğinde bir araya toplanıp söyleşmek onlara yaşama sevinci veriyor; hemen her gün Tazegül içinden, "İyi ki arkadaşlarım var." diye geçiriyordu. Onlar, dört arkadaş, Tazegül, Sarmal, Zeynep ve Sura, kuytu bir köşede, başbaşa verip koyu sohbetlerinin içinden, arada birinin kahkahası yükseldiğinde, anneleri, "Kız ayıp! Kendinize gelin!" diye uyarıyordu. Ama bir yandan da kızlarının böylesine cıvıl cıvıl, yaşama bağlı olmaları annelerini sevindiriyor, onların bir çok taşkın davranışlarına gözyumuyorlardı.

Bir bayram ertesi, üç günlük tatilin ardından çalışmanın cansıkıcı hal aldığı, kızların dördünün de suratlarını astıkları bir gün, ne zamandır Tazegül'le ilgilenen, ona gittikçe sevdalanan, ama bunu bir türlü söyleyemeyen Çilli Hüseyin, gözü fırınlarda gönülsüzce sürdürüyordu işini. Bu kez aklına koymuştu; içindekileri, onu çok sevdiğini, günlerdir gözüne uyku girmediğini, önüne geçip anlatacaktı. Kendine kızıyordu; bu güne kadar Tazegül'e, onu deliler gibi sevdiğini söylemediği için. Biliyordu geçmişte olanları. Sezgin'le alay etmişti. Doğruca insanların içinde, "Seni sevmiyorum. İstemiyorum. Peşimde gezip durma!" diye bağırmıştı. Sezgin o günden sonra Tazegül'ün adını ağzına almamış, bir süre sonra da köyüne gidip orada evlenmişti. Sezgin'den sonra daha niceleri akadaşlık önermiş, kimileri kız arkadaşlarını araya koymuştu, yine de hiç birine gönül vermemişti. Çilli Hüseyin konuşacaklarını düşüne taşına çalışırken, Tazegül fırından mal dolu arabasıyla hızla çıktı. İşte tam o anda ters yönden gelmekte olan arabayla çarpıştı Tazegül'ün arabası. Çilli Hüseyin olanları yerinden kımıldamadan izledi. Öbürünü yeni görüyordu fabrikada. Önce öyle bir... ikisi de durdular. Sonra dökülen malları toplamaya koyudular. Adam üzgündü. Özür diliyordu. Tazegül hiçbir şey söylemiyordu. Gözleri takılıp kalmıştı karşısında eli ayağı dolanan adamda. Sardılar yeniden arabaları. "Benim adım Yunus. Bu gün işbaşı yaptım. Acemilik işte. Daha fabrikayı öğrenemedim. Kusuru bakma bacım." dedi, uzaklaştı ordan. Tazegül ardından baktı. Çilli Hüseyin tez adımlarla yanına geldi. "Geçmiş olsun Tazegül." dedi. Kız yanıt vermedi. Sürdü arabasını ambarlara doğru. Çilli Hüseyin düştü yanına, "Bak, sana birşey diyeceğim." Yanında bir sokulup, bir uzaklaşarak yürüyordu. "Sana şeyi diyeceğim... Böyle ayak üstü olmuyor." Ambarın kapısına kadar Çilli Hüseyin bir türlü derdini anlatmadı. Tazegül onunla konuşmak istemiyordu. Ambarın kapısından içeri arabasını soktuğunda, Çilli Hüseyin arkasından baktı, yine kendine kızarak, küfrederek.

O günden sonra Tazegül'ün yaşamında her şey birden bire değişti. Kimseye duygularını anlatmadı. Yunus'la uzaktan, aynı havayı solumaktan bile büyük tad aldı. Gitgide bu yeterli olmadı. Eskisinden daha çokyerinde duramaz oldu. Arkadaşları birbirlerine sordular: "Ne oluyor bu kıza?" Sonra kendisine, "Bizden sakladığın birşey var. Kız yoksa aşık mı oldun?" deyip güldüler. Bir sevgilisi olacağına, seveceğine inanmıyorlardı. Yanıt alamayınca vazgeçtiler. Tazegül, Yunusu her gördüğünde yüreği bir kuş gibi çırpındı. O ise, Yunus, onunla her karşılaştığında içten, sıcacık, "merhaba" dedi. Bu ses iliklerine kadar işledi, onu derin sevince boğdu. Çilli Hüseyin de peşini bırakmadı. Bir akşam, iş çıkışı arkadaşlarıyla evin yolunu tuttuğunda Çilli kesti önünü. "Seni seviyorum Tazegül. Seninle evlenmek istiyorum. Evet dersen, istetirim." dedi. Kendisi de en az Tazegül kadar şaşırdı böylesine açık açık konuşmasına. Daha bir yüreklendi. Yeni birşeyler söylemek için tam kendini hazırlamıştı ki, Tazegül hevesini yarım bıraktı: "Ben seni sevmiyorum. Sakın heveslenme. Kendine başka birini bul!" diye bağırdı. Geriledi, yüreği burkuldu. "Peki öyle olsun." deyince, Tazegül "O senin dediğin şarkı." diye yapıştırdı cevabı. Arkadaşları bastı kahkahayı. Çilli Hüseyin olduğu yerde kaldı, bir adım bile atamadı. "Bunun hesabını sana sorarım unutma!" diye bağırdı arkalarından. Tazegül bir dönüp baktı, sonra uzaklaştı arkadaşlarıyla birlikte. Çilli Hüseyin barut kesilmişti...

Tazegül günlerce Yunus'u uzaktan izledi, gitgide daha çok yakın buldu kendini ona. Yunus işçilerin bir çoğu ile dost oldu. Onu sevdiler işçiler, güvendiler. Her fırsatta Yunus etrafına topladı onları konuştular; işten, ücretlerden, sendikadan. Bir tek Çilli Hüseyin katılmadı aralarına. Uzaktan ne olup bittiğini anlamaya çalıştı. Bir gün, bir öğlen paydosunda Tazegül'ün işçilerle sohbet eden Yunus'un yanına gitmesi, oturup onların konuşmasına katılması annesinden daha çok Çilli Hüseyin'i kızdırdı. Daha yeni işbaşı yapmışlardı ki, fırınlara Tazegül'ı yalnız kıstırdı. "Nerden çıktı bu Yunus? Kimse nerden geldiğini, ne olduğunu bilmiyor." diye sordu. "Sana ne? Çekil yolumdan! Çok istiyorsan git kendisine sor. Biraz da adamlık öğren ondan." Çilli çekildi kenara. Tazegül uzaklaştı yanından. Bir süre baktı arkasından, sonra da yazıhanenin yolunu tuttu. Tazegül onun yazıhanenin kapısından tez adımlarla içeri gördüğünü gördü, bir anlam vermedi. Bir süre sonra çıktı, işinin başına geçti. Akşama kadar Yunus'dan ve Tazegül'den gözünü ayırmadı.

Tazegül'e göre her şey çok hızlı olup bitti. Zaman zaman düş gördüğünü sanıyordu. Bir düş... hem içine sıcaklık veren, hem de yüreğini derinden burkan, acıtan bir düş... Yunus'u arkadaşlarıyla birlikte, kendine göre ağzı açık dinlemekten öteye gidememişti. Kafasında kurduğu söyleyeceklerini, ondan duyacaklarını hep erteleşti. Önceleri yemek arası veya sabahları erken gelindiğinde oluşan topluluklar gitgide daha düzenli olmaya başladı. Bu kez zamanını ayarladılar. Tazegül arkadaşlarını, Sarmal'ı, Zeynep'i Sura'yı da kattı söyleşilerine. Kızlar ilk anda, o güne kadarki söyleşilerinin, kendi aralarında sık sık kahkahaya varan esprilerinin,

ne kadar anlamsız, boş şeyler olduğunu anladılar. Bu yaşlarına kadar hep aynı sözler, hep aynı konular. Şimdi farklı şeyler duyuyorlardı Yunus'tan. Daha sonra öteki işçiler de katıldılar ona. Bir sihirli gizi yakalamışlardı, bu gizi her gün biraz daha çözdükçe çoğaldıklarını, değişime uğradıklarını elleriyle tutarcasına hissediyorlardı. İşte tam da onların böylesine mutlu, işlerini her gün daha çok severek yaptıkları, arkadaşlarını, birlikte çalıştıkları herkesi bir başka gözle görmeye başladıkları bir zamanda, Yunus birden yokoldu. Deli gibi önce birbirlerine sordular, bir yanıt bulamadılar. Kimse onun nerede oturduğunu, işyerinin dışında kime soracaklarını bilemediler. Yazıhaneye sordular, bilmiyoruz, işe gelmedi denildi kendilerine. Tazegül hep sordu, gözleri her sabah işe gelenlerde çıkar gelir diye bekledi, usanmadan, aklından bir kez olsun bile çıkarmadan bekledi... İşte bu bir kaç gündür birden bire içine kapanır oldu. Artık umudunu yitirmeğe başladı. Yunus'un çıkıp bir gün geleceği düşüncesi gitgide beyninde, düşünde azalmaya başladıkça, kapanıyor, kimseyle bir söz bile etmek istemiyordu. Bu durumu arkadaşlarını olduğu kadar, en çok annesini korkutuyordu. Başına bir iş açar korkusuyla yüreği yerinden oynuyordu.

Öğlen paydosu yaklaşıyordu. Birkaç kez annesi uzaktan izledi. Birinde geldi arkadan, elini Tazegül'ün başında gezdirdi. Sura şimdi fırınlarda çalışıyordu. Her yanından geçtiğinde takılıyor, "Kız, Çilli haber yolladı. Bu gidişle evde kalacak, sonra ben de almayacağım diyor. Ne duruyorsun?.." diyordu yüksek sesle. Yemek sonrası işçiler dağılmışlar, kimileri duvar diplerinde dinleniyor, kimi de gruplar oluşturmuş söyleşiyorlardı. Tazegül de arkadaşlarının arasında yalnız dinliyordu onların anlattığı şeyleri. Tam bu ara bir kadın yanlarına yaklaştı. Sarmal, "Gel, otur" dedi kadına. Sonra kızlara tanıttı, "Arkadaşın adı Deniz. Bu gün işbaşı yaptı." dedi. Deniz her birinin ayrı ayrı ellerini sıktı "sevindim" dedi. "Tazegül hanginiz?" diye sordu. Tazegül biraz da şaşırarak, "Benim." dedi. "Benimle biraz gelir misiniz? Sizinle özel bir şey konuşmak istiyorum." Tazegül kalktı. Yürüdüler fırınlara doğru. Köşede Deniz durdu, Tazegül'e "Yunus'un eşiyim ben." dedi. Tazegül yalnız Deniz'in söylediğinden "Yunus" adını duydu. Yunus'un adını karşısındakinin ağzından çıkması diğer sözcükleri duymasını kesti. "Nerde Yunus?" diye sordu, gözleri kadının yüzünde, nerdeyse yalvarırcasına. "Yunus uzun süre gözaltında kaldı. Daha yeni gönderdiler cezaevine." dedi Deniz. Koluna girdi, ağır ağır yürüdüler. Deniz anlattı. "Kim bu çilli Hüseyin?" diye sorduğunda, Tazegül'ün kanı dondu damarlarında. Olduğu yerde durdu. "Ulan çilli! Seni sıçan... Bunu yanına koyar mıyım?" diye öfkeyle döndü. Deniz şaşırmıştı. "Dur hele dur! Acele etme." dediyse de, Tazegül duymadı söylediklerini. Koşarak geçti fabrikanın ortasındaki boş alanı. Çilli'yi kurutma bölümünde, iki işçiyle konuşurken buldu. Birden saldırdı üstüne. Tırnaklarını geçirdi Çilli Hüseyin'in yüzüne. "Seni namusuuz!" diye bağırdı. Çilli oturduğu yerden kalkamıyordu. Bir anda yüzü Tazegül'ün tırmalamasıyla kana bulandı. İşçiler zor aldılar elinden.

Akşama kadar her fırsatta Deniz'in yanına koştu, ona sorduğu her sorunun, ağzından çıkan her sözün içinde Yunus vardı.

Gündüz
içine düşer gecenin,
berraklığın tutsak olduğu
bir kuyu var orada.

Oturmak zorundayız kenarına
o karanlık kuyunun
ve inen gece için balık tutmalıyız
bıkıp usanmadan.

BURADA

Deniz yüzünde yaşayan
çanları saymaya geldim buraya.
denizin üstündeki
ve içindeki o sesi.

Yani, burada yaşıyorum.

NERUDA
Türkçesi: Nice Damar
Şairin Deniz ve Çanlar adlı kitabından

Cengiz GÜNDOĞDU

5 Mart Çarşamba

Dün öğle sularında *İnsancıl*'daki odamda çalışırken Berrin Taş geldi. Yüzü allak bullaktı. "Sana kötü bir haberim var" dedi. "Aydın Çubukçu gözaltına alınmış" Bunu duydukta elim ayağım boşaldı.

Biz n'apacağız bu ülkeyi.

Milli Güvenlik Kurulu, siyasi iktidara "Şunları şunları yap, şunları şunları yapma" diye dayatınca kimi liberaller demokrasi elden gidiyor diye çığrıştılar.

O liberallere soruyorum. Türkiye'de demokrasi var mı. Nasıl bir demokrasi bu. İnsan öldürmeyi iş edinenler... öldürümcüler televizyonlara çıkar "Şunu şurda öldürdük, şu şöyle yaptı, ben böyle yaptım" diye konuşur. Konuşturucu bu kişilere sayın der... sonra polis gider, *Evrensel Kültür* dergisinin genel yayın yönetmeni Aydın Çubukçu'yu gözaltına alır.

N'apalım... n'edelim diye düşünürken... bir kaç saat sonra yeni bir haber. Aydın Çubukçu'yu bırakmışlar. Sonra Çubukçu'yla görüştüm. Beş yıl önce bir panelde söylediği bir söz için DGM'de sorgulamışlar.

Buna hakkınız yok baylar. Sorguladığınız kişi bu ülkenin aydınlık bilinci. Aydın Çubukçu... bu aydınlık bilinç sorgulanmayı değil, saygıyı... sevgiyi haketmiştir.

Baylar, sorguladığınız o insan, geleceğin güzel dünyası için... insanın özgürleşmesi için mücadele süreçlerinde insani varoluşuyla haketmiştir saygıyı... sevgiyi.

Baylar, hiç düşünmüz mü. Dün sorguladığınız o insan kendisi için değil, sizin çocuklarınız için... sizin çocuklarınızın güzel bir dünyada yaşaması için mücadele etmektedir.

O... Aydın Çubukçu, eli kanlı, gözleri dönmüş bir öldürümcü değildir. O... Aydın Çubukçu, siyaseti kan pazarına çeviren bir siyaset dolandırıcısı değildir. O... Aydın Çubukçu, ordan burdan aparttığı boş sözlerle profluk taslayan bir bilim düzenazı değildir. O... Aydın Çubukçu döne döne topaçlaşmış bir fıkra yazarı değildir. O... Aydın Çubukçu insanın sorunlarına sırt dönmüş, bilinci dumurlu bir yangeldimci değildir.

Ben öldürümcüleri... siyaset dolandırıcılarını... apartıcıları... topaçlaşmışları... yangeldimcileri insan kavramının içine koymuyorum. Ama o, dün sorguladığınız Aydın Çubukçu, milyonlarca yılda milyarlarca emeğin oluşturduğu... tarihi-kültürel bir varoluşun bilincidir. İnsan, işte bu bilincin ete kemiğe bürünmüş maddi görünümüdür.

Aydın Çubukçu insandır.

Baylar, sizler, dün milyonlarca yılı... milyarlarca emeği sorguladınız. Bunu hiç düşündünüz mü.

6 Mart Perşembe

Dün İzmit'teydim. Berrin Taş, *Kocaeli Üniversitesi*'nde kadın üstüne bir konferans verecekti. Ben de gittim.

Sanat Kahvesi'nde Ruşen Hakkı'yla Sinan bizi bekliyordu. Ordan üniversite'ye gittik. Konferans salonunda Hüsamettin Cindoruk konuşacakmış. Bundan ötürü Berrin Taş aşevinde konuştu.

Konferans başlamadan önce bir engellemeyle karşılaştık. Birkaç kişi şöyle bağırıyordu. "Sen benim dinime hakaret edemezsin. Şeriata sövdürmem. O afiş inecek"

Salonda kadın günü için afişler vardı. Bu afişlerden birinde şeriata hakaret ediliyormuş. Bayanlar "islama hakaret ettirmem" diye bağıranlara pabuç bırakmadılar. Afişi indirmediler. Onlar da gitti.

Konferans böyle gergin bir ortamda başladı. Berrin Taş güzel konuştu. Sorularla konu dörtbir yandan elden geçirelecekti. Ama yemek için hazırlık yapılması gerekiyormuş. Yine de okurları Berrin Taş'ı bırakmadı. Hemen kapının önünde bir imza günü düzenlendi. Berrin Taş'ın çevresi sarıldı. Biz... Ruşen Hakkı, Sinan, ben az ilerde bekledik... Sonra Ruşen Hakkı aldı bizi yedeğine... Önce *Sanat Kahvesi*'ne... ordan *Toplum Kitabevi*'ne gittik. Orası senin burası benim diye dolaşırken Ruşen Hakkı, "Size börek yedireyim" dedi. Böreği pek severim. Börek sözünü duyunca ağzım sulanır. Ne yazık, börekçi kapalıymış. Bu ara Ruşen Hakkı, "Ben sabahları burda börek, yerim" diyor... böreğin güzelliğini anlatıyor. "Bir salepçi var. Salep içelim" dedi. Eh, n'apalım. Salepe razı olduk. Şu işe bakın salepçi de kapalıymış. O zaman açtım ağzımı. "Ruşen Hakkı, niyetin ne senin" dedim. "Şunu yiyelim" bunu yiyelim diyorsun, ballandıra ballandıra anlatıyorsun... Ama her yer kapalı. Böyle olmaz"

O zaman Ruşen Hakkı, "Durun" dedi, bizi *Yavuz Pastanesi*'ne götürdü. Rahat koltuklara oturduk. Salepleri ısmarladık. Ben bir de tavuk göğsü söyledim. Garson "Sizin salebiniz iptal mi" dedi. "Hayır" dedim. Berrin Taş "saleple tavuk göğsü olmaz" dedi. "Niye, talimatnamemi var" dedim.

Önce tavuk göğsünü yedim... sonra salebi içtim... canıma değsin. Ben böyle boş zamanı bir daha nerde bulacağım. Kalkmaya hazırlanırken, "Durun" dedim "ben bir sütlü kahve içeyim. Canım çekti."

Sonra kalktık. İstanbul'a... cehennemi kente hareket ettik.

Dün güzel bir gündü. Şakaların kahkaha patlattığı... samimi... gülümser bir gün geçirdik. Ruşen Hakkı'ya, Sinan'a teşekkür ediyorum.

10 Mart Pazartesi

Beksav... Bilim, Eğitim, Estetik, Kültür, Sanat Araştırmaları Vakfı'nın ikinci yılı... Dün gece ikinci yıl için düzenlenen etkinlikteydik. Önce *Beksav*'ın Başkanı İsmail Sarıoğlu konuştu. Kısa... güzel bir konuşmaydı. "Biz bugün de geleceğin müziğiyle varolmalıyız" dedi özetle. Sarıoğlu'nun konuşmasından sonra *Boğaziçi Üflemeli Çalgılar Beşlisi*'ni dinledik. Daha sonra Şafak Gökçen'den klasik gitar... Şafak Gökçen'den sonra yine *Boğaziçi Üflemeli Çalgılar Beşlisi.*

Şimdi şunu söylemeliyim. Kendi adıma üzülsem de, içim içimi yese de *Beksav*, bu konuda *İnsancıl*'dan ileride. Biz, özellikle maddiyat yüzünden böyle bir *İnsancıl Gecesi* düzenleyemedik. Düşündüğüm... özlediğim böyle bir gece düzenlemeden ölürsem, gözüm açık gidecek.

Dün gece güzeldi. Pek güzeldi. Bağırış çağırış yok. Anlamsız sloganlar yok. Çok sesli müzik var... her ezgide bizim güzel bir dünya umudumuz var.

İşte bizim dünyamız böyle güzel olacak. *Beksav*, dün gece bunu gösterdi.

Şunu kabul etmeliyiz. Sistem, tek sesli geri müzik gereksinimini canlı tutuyor. Bu müzik insanın estetik bilincini dumura uğratıyor. Bu yüzden insanımız kirliyi... kötüyü göremiyor. Bütün hayatı boyunca bayat... küflü ekmek yiyen birine benziyor halkımız. Biz hiç zorlamadan... milimetrik bir mücadeleyle halkı, taze ekmeğe... demli... karbonatsız çaya alıştırmalıyız. Bunu yapmayan... bunu düşünmeyen, yalnızca siyasetle... gösteriyle... mitingle dönüşüm sağlayacağını sanan bir devrimci ciddi bir yanılgı içindedir.

Güzel bir dünya kurma yolunda yürüyüş, müzik ister, şiir ister, tiyatro ister, resim ister, sinema ister, felsefe ister.

*Beksav*böyle yürüyor. Bu yüzden kutluyorum *Beksav*'ı.

12 Mart Çarşamba

Japon imparatoruna şunu sormak isterdim. "Sen gerçekten güneşin oğlu olduğuna inanıyor musun?" Ama Japonlar, imparatorlarının güneşin oğlu olduğuna inanıyorlar. Buna karşı Japon imparatoru, halka "Ben güneşin oğlu filan değilim. Sizcileyin insanım" demiyor.

İşte sorun burda. Biz çıkarımız gereği doğruyu söylemiyoruz. Doğruyu görenler de konuşmaya başladıkta çatışma başlıyor. Korkut Özal'ın yazısı düşündürttü bunları. (Radikal 12/3/1997) *Toplumun Değerleri ve Din* başlıklı yazısında şöyle diyor Korkut Özal. "Cumhuriyet'in ilk yıllarında laiklik" kavramının ateist konseptle yorumlanması ise dini uygulamaları yaşamın dışına itmiştir"

İşte bu doğru değil. Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir döneminde laiklik ateist bakışla yorumlanmadı. Hiçbir müslümanın dinin gereklerini yerine getirmesi önlenmedi. Ne önlendi. Din devleti kurmak isteyenler önlendi.

Şunu anlarım. Camiler kapatılır. Namaz kılmak, kuran okumak yasaklanır. Sen de müslüman olarak hakkın için mücadele edersin. Ama Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan beri din devleti kurma mücadelesi verildi.

Burda doğruyu söylemek gerekiyor. Şöyle. "Cumhuriyet müslümanın hakkını önlemedi. Biz bu kadarını yeterli görmedik. Görmüyoruz. Bizim amacımız din devleti kurmak" Böyle denirse tartışma doğru yere oturur. Böyle denmediği için tartışma çatışmaya dönüşüyor. Bu çatışma biçim değiştire değiştire devam edecek. Çünkü temeli sömürüye dayalı toplumlarda, bu sömürüden beslenenler hiçbir şekilde doğruyu söylemezler.

Her zaman değil ama bazen yalanı görünce sinirleniyorum.

Neymiş... klasik okullarda yeterli bilgi verilmediği için halkımız imam hatip okulları açmışmış... Adamın biri... Bülent Kol... Vehbi Koç'un mezarını açıp kemiklerini çalan... mahkemede şöyle demiş "Zekası nedeniyle Koç'un kafa ve kemik yapısını merak ediyordum, incelemek istedim"

Hadi sinirlenme.

18 Mart Salı

Aşık Paşa söyle der. "Nazenin bir ömrümüz bir göz yumup açmış gibi/ Geldi geçti duymadık bir kuş konup uçmuş gibi/ Nice geçdi bilmedük bu rüzgar önden sona/ Eyle tut şimdi bize bir yıl esüp geçmiş gibi"

Ellidördüncü yılımı yaşıyorum bu dünyada. "Nice geçdi bilmedük bu rüzgar önden sona" diyorum. Yıllar geçip gidivermiş.

Geçip giden zamanın bir diliminde cumartesi pazar İzmir'deydik. Afşar Timuçin, Ayhan Ergün, Berrin Taş, bir de ben. *Tüyap Kitap Fuarı* için gittik. Hani derler a, yiyip içtiklerin senin olsun, gezip gördüklerini anlat. Gördüğüm fuar... kitaplar... fuarda gezinenler.

İnsancıl için fuarlar güzel geçiyor. *İnsancıl*'ın belirli... belli bir okuru var. *İnsancıl*'ı, hiçbir yerde yalnız bırakmıyor bu okur. Zaten rastgele okuru sevmem ben. Öylesi de geliyor tabii. Ama ben aldırmıyorum.

Bizim standan yola çıkarak şunu söyleyebilirim. Bizim standda en çok Afşar Timuçin'e, Berrin Taş'a, Mustafa Kemal Atatürk'e ilgi gösterildi. Arkadaşımız Yusuf Çotuksöken'in başka yayınevinde çıkan *Atatürk'ün Özdeyişleri* adlı eseri kısa sürede tükendi.

Laik-şeriat tartışması Mustafa Kemale gereksinim yarattı. Afşar Timuçin'i özellikle gençler arıyor. Berrin Taş'ın okurlarına geldikte... özellikle hanımlar uzun uzun konuşuyorlar Berrin Taş'la.

Sevgideğer arkadaşım Güngör Tekçe, akşam, bizi *Kemal'ın Yeri*'ne götürdü. Ben istedim *Kemal'in Yeri*'ni. Geçen gidişimde de oraya gitmiştim. Pek sevmiştim. *Kemal'in Yeri*, güzel... temiz. Patırtı gürültü yok. Güzel mezelerle rakınızı esenlikle içebiliyor insan.

Şunu kabul edelim. Biz eğlenmeyi... rakı içmeyi unuttuk. Rakı, Selahattin Pınarların müziğiyle içilir. Dabukayla klarnetle rakı içilmez.

Kemal'in Yeri'nde gerçi Selahattin Pınar yok. Ama sessiz bir yer... patırtılı gürültülü değil.

Pazar sabahı Özgül'le Murat'ın evindeydik. Sabah kahvaltısı için. Özgül'le Murat cumartesi günü geldi fuara. Sabah kahvaltısına çağırdı bizi. Çekimser davranınca "Sucuklu yumurta var" dedi. Çözüldüm.

Pazar günü okurlarımızdan baş edemedik. Bir haylı yorulduk... Fuar daha yeni açılmıştı pazar günü.

Fatih, annesi Ayten Hanımın yaptığı ıspanaklı börekleri getirmez mi. Önce yemem filan dedim ama, dayanamadım. Ayten hanım hazır yufkayla yapmamış böreği, yufka açmış. Yıllardır böylesi güzel börek yemedim. Fatih'e "Annenin yanaklarından... ellerinden öp" dedim.

Fuarda güzel insanlarla tanıştım. Bir Hasan Özkılıç. Öykücü. Öbürü Muhammed, Güzel şair. Güzel fotoğraflar çekiyor. Öykücü arkadaşımız Hasan Özkılıç, son gün bizi bırakmadı. Arabasıyla otobüsün kalkacağı yere kadar götürdü.

Otobüs, İstanbul yoluna girdikte yağmur başladı.

20 Mart Perşembe

Mimar Sinan Üniversitesi'nde dün "Aşk ve Özgürlük" üstüne bir konferans verdim. *Mimar Sinan Üniversitesi*'nde gençlerin oluşturduğu bir topluluk var, *Bilimsel Araştırmalar Topluluğu*... kısa adı *Bilat*

Gençler, üniversitelerde bilim, sanat, felsefe üstüne etkinlik yapmak istiyor. Türlü yoksunluk içinde bir araya geliyorlar. Üniversite yönetimi bu toplulukları desteklemiyor, köstekliyor. Oysa ciddi bir çalışmayla üniversiteler 24 saat etkinlik yapabilecek bir yapılanmaya gidebilir. Tabii bizim yöneticilerin böyle bir ülküsü yok. Geçen gün bir başka fakülteden geldi iki genç. Konferans için. Öğrenci yurtlarının durumunu konuştuk biraz.

Gençleri böylesine zor... tatsız koşullarda barındırmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. 15 kişiyle aynı odada yatan bir genç, doğru dürüst hayal kuramaz... doğru dürüst rüya göremez.

Şu belli. Yöneticiler, insanı tanımıyor. İnsanı, etten, kemikten yapılmış bir makine sanıyor. Oysa insanın iç dünyası vardır. İnsanın iç dünyası yaşadığı koşullardan etkilenir.

"Yıkanmak için sıraya giriyoruz. İki saat bekliyorum" dedi genç kız. Rezalet. Yıkanmak için sıraya girilir mi. İki saat beklenir mi.

Yıkanmak için iki saat bekleyen bir gencin iç dünyası esenlikle gelişir mi.

Şu kesin. Bu ülkenin maddiyatı, gençleri, banyolu, televizyonlu tek kişilik odalarda barındırmayı sağlar. Ama bunun için insanı sevmek... bu sevgiyi hayatta uygulayabilecek insani bir ülkü gerekir. İnsani ülküsüzlüğün geldiği nokta şu. *Mimar Sinan Üniversitesi'nde* konferans salonu yok.

Konferans için dersliğe giderken gördüm. "Cengiz Gündoğdu. Araştırmacı yazar" demişler benim için. Bunu eleştirdim önce. Yazarlık benim için önemli... yeterli bir meslek. Yazarlığıma bir sıfat eklenmesini istemem. Bunu yeterli görmeyenler olabilir. "Araştırmacı yazar, Yorumlayıcı, İnceleyici yazar, Açımlayıcı yazar, Gösterici yazar" filan diyebilirler. Ama bana "Cengiz Gündoğdu, Yazar" denmesi yeter.

Konferans tartışmalı olmadı. Çünkü süre azdı. Bana göre aşk estetik bir yaratımdır. Bunu anlattım.

Hiçbir zaman yapmadığım... yapamayacağım şeyleri birileri yapınca şaşırıyorum. Sözgelimi, ben hiçbir konferanscının odasına dalıp, "Bitir" diyemem. Dün böyle oldu. Bir hoca kapıyı açtı. Doğruca yanıma geldi. "Benim derse başlamam gerekir" dedi. Hemen çıkmamı istiyordu. Kolundaki saate baktım. 13.43 "Üç dadika sonra bitiriyorum" dedim. Hemen çıkmayacağımı anlasın diye gözlerinin içine baktım. Tınaklarımı gösteriyordum. Kıpırdarsa... Anladı. Çıktı gitti. Üç dakika sonra bitirdim.

Herhangi bir konuda ne biçimde olursa olsun bir dayatma olursa tırnaklarımı gösteririm. Güldüm sonra. Şu işe bakın, üç dakika için mücadele ediliyor bu ülkede.

25 Mart Salı

Dikkat, öğrenmenin temel noktası. Dikkate, bilincin parlayışı denir. Bu parlayış olmazsa, sorunu ya da nesneyi kavramak... öğrenmek mümkün değil. Dikkati dağıtmanın yöntemleri var. Birincisi yeni dikkatler oluşturmak... ikincisi, dikkat oluşturan sorunu süregenleştirmek.

Şimdi Türkiye'de bu iki yöntem uygulanıyor. Susurluk'tan sonra birçok dikkat odakları oluşturuldu. Tarikatler... Ali Kalkancı... Sincan... Taksim'e cami... cinsel taciz. Halkın bilinci yoruldu. Dikkati dağıldı.

Susurluk süregenleştirdi.

Böylece asıl dikkat etmemiz gereken odak gözden yine gizlendi. Türkiye'nin ekonomik-toplumsal yapısı bozuk. Bütün sorunlar burdan kaynaklanıyor. Bizim de işte tam bu odağa dikkat etmemiz isteniyor.

Şu Kıbrıs sorununu ele alalım. 30 yıldır sürüklenen bir sorun bu. Hele çoğunlukla kapalı kapılar ardında sürüklenen bu sorunu, kim ayrıntılarıyla bilebilir. Kimsenin ayrıntılarını bilmediği bir sorun varsa ortada, bu sorunun yürütücülerinin mutlaka bir çıkarı vadır bu sorundan. Tabii bu söylenmez. Kutsal kavramlarla halk yanıltılır.

Yankesiciler bu dikkat işini iyi bilir. Eskiden Anadolu'da canbazlar vardı. Tel üstünde türlü oyunlar yapalardı. Biz ağzımız açık canbazı izlerken, yankesiciler cebimizi boşaltırdı. Şimdi "şok haberleri" ağzımız açık izlerken yine cebimiz boşalıyor... bilincimiz dumura uğratılıyor.

Aman dikkatimizi dağıtmayalım. Dikkat etmemiz gereken noktayı bir kez daha söylüyorum. Türkiye'nin ekonomik-toplumsal yapısı bozuk.

26 Mart Çarşamba

Dün akşamüstü yolda giderken farkettim. Günler uzamış. Sevindim.

Daha bir hafata önce o saatlerde başlardı gece. Çabucak. Şimdi gece geriliyor. İlk yazın yolu göründü demek. Buna sevindim.

Belki bir gün... yarın ya da öbür gün... bir yerde badem ağacı da görürüm. Çiçek açmış.

Bilmediğim... belki hiçbir zaman göremeyeceğim kentlere doğru yolculuğa hazırlanıyordur leylekler.

Hesiodus, *İşler ve Günler*'de ilkyazın gelişini şöyle anlatır, "Güneş dönmeye yüz tuttuktan sonra/Zeus altmış kış günü doldurunca/Büyük Ayı Okyanustan ayrılır/ Ve karanlıklar içinden pırıl pırıl yükselir/ O zaman atılır ışığa doğru Pandion'un kızı/ İnce, keskin çığlıklı kırlangıç. Yeni bir bahar gelmiştir artık insanlara"

"İnce, keskin çığlıklı kırlangıç"ın öyküsü de şöyle. "Pandion. Atina kralı, Prokne ile Philomela'nın babası. Pandion, kızı Prokne'yi Trakya kralı Tereus'a verir, Prokne Itys adlı bir oğlan doğurur, ama Tercus, Philomela ile ilişki kurar, bunu kızkardeşine söylememesi için de dilini keser. İki kızkardeş Tercus'tan öç almak için birleşirler ve Itys'ü kesip babasına yedirirler. Tanrılar bu korkunç cinayet karşısında Prokne'yi bülbüle, Philomelay'ı kırlangıça, Tereus'u da hüthüt kuşuna dönüştürürler. (Hesiodos'un Eseri ve Kaynakları, Çev. S.Eyüpoğlu. A. Erhat, TTKY, Ankara, 1977)

Işığa doğru atılan, ince, keskin çığlıklı kırlangıç, Pandion'un kızı Philomela.

Kırlangıç kaldı mı, bilmiyorum. Çoktandır görmedim de. Ama ilkyaz geliyor... ucu göründü. Gün uzadı.

28 Mart Cuma

Dün, ordan oraya koşturup durdum yine. *İstanbul Üniversitesi Öğrenci Kültür Merkezi*'nde gençler *Mizah Klubü* kurmuşlar. İşte o klupte *Aydınlama Üstüne* bir konferans verdim. Saat 14.30. İki saat süren konferansta kimi gençlerle anlaşamadım. Buna sevindim. Her konuda anlaşmak iyi değildir. Bu anlaşmazlığın temelinde gençlerin daha önce öğrendiği "doğru"lar. Onun için tartışma istediğim düzeyde olmadı. Ama ben gençlerin o "doğruları" zamanla kıracağına inanıyorum.

Konferanstan sonra *Mizah Klubü*'nün odasına gittik. Gençler bir mizah dergisi çıkarmayı düşünüyorlarmış. Kültür Merkezi yönetimi, parasız dağıtmak koşuluyla hiç para almadan basıyormuş dergiyi. İşte bu güzel.

Yaratıcı gençleri her zaman desteklemek gerekir.

Konferanstan sonra *Özgür Üniversite... Özgür Üniversite*'de *Düşünme Yöntemi* dersini veriyorum. Dersten sonra saat 20.40'ta *Evrensel Kültür Merkezi*'ndeydim. Bu yıl *Dünya Tiyatrolar Günü* için bildiriyi benden istediler. Bildiriyi yazıp göndermiştim daha önce. *Evrensel Kültür* de dün gece tiyatro etkinliği vardı. Orda konuşmamı istediler. Onun için gittim. *Evrensel Kültür Merkezi*'ne.

Çevremi saran... bana sevgiyle bakan gençler, beni mutlu etti. Bütün yorgunluğum geçti.

Bu gece Adana'ya hareket ediyorum. Tıp Fakültesi öğrencileri çağırdı. İnsani gerçekçilik üstüne bir konferans vereceğim Adana'da.

31 Mart Pazartesi

İstanbul... yağmur. Şimdi Adana'yı düşünüyorum... genç arkadaşlarımı... coşkulu koşuşmaları. Cumartesi günü Adana'daydım. Saat 10.00 sularında Adana'ya girdim... aynı gün saat 19.00'da ayrıldım Adana'dan.

Beni, birbirinden güzel üç genç kız karşıladı... Jale Dağlı, Güleda Erensoy, Asude Abdulazizoğlu. Doğruca Jale'nin evine gittik. Güzel... temiz bir ev. Hemen konuşmaya başladık. Sorular... sorular... sorular. Sonra kahvaltı. Jale'nin yaptığı sütlü yumurta kahvaltıya ayrı bir tad vermiş.

Temiz çarşaflı... güzel kokulu bir yatakta yarım saat uyku. Annem gülümser yüzüyle yanıbaşımda. "Dinlenmelisin. Bu kadar yükü kaldıramazsın" diyor.

Yarım saatlik uykudan sonra konferansın verileceği Tabib Odası'na gittik. İnsani gerçekçiliği anlattım bir saat. On dakika ara verildi. Sonra soru... karşı görüş bölümü başladı.

Sorumluların son derece kültürsüz, sorumsuz olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Bu yüzden sorumlu gençler sanata, sanatın kaldıramayacağı işlevler yüklüyor.Bu açıdan daha çok sanat eserinin çözüm gösterip gösterilmemesi tartışıldı.

Saatler süren bir konferansı özetlemek mümkün değil. Ama şunu söylemeyim. Tatsız... can sıkıcı bir durum yaşanmadı konferansta. Güzel bir konferans oldu.

Daha sonra güzel bir yerde Adana kebabı yedik... Saat 19.00'da güzel kızların el sallamalarıyla ayrıldım Adana'dan.

Bir genç kız bir ara "Sizi ya çok seviyorlar... ya da çok kızıyorlar. Siz söz konusu olunca ortası yok" dedi. Buna sevindim.

Adana'da beni sevindiren... beni şımartan genç kızlara... yol arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Biliyorum, benden nefret eden... bana kızan çok. Ellerinden gelse bir kaşık suda boğarlar beni. Dalga dalga yükselen bu kızgınlık, bu nefret dalgası, sevginin sıcaklığında eriyor.

Adana'da bunu hissettim... bunu gördüm. Söz gelimi Mersin'den bir okurum yolluk getirmiş. Bir kutu bisküvi, iki meyve suyu "Bakkal İzzet size böyle yolluklar verirmiş. Günce'nizde okudum. Bakkal İzzet öldürüldü. Onun yerine ben getirdim" dedi.

Bunlar... sütlü yumurtalar... bisküviler... meyve suları... çilekler... kuşburnu reçelleri... nesne değil, sevginin simgeleri.

GENERAL MOTORSUN DÜŞLEMİ BU

Çarpışınca kamyon mersedesle
Ayranıyla ünlü
Ayranın içimizi ferahlattığı yerde

Düşüş başladı
Mezar taşları
Ve tabutlara ilişkin
A.Ş'lerin hisse senetleri
Düşüyor ha düşüyor borsada

Lakin yükselmeye başladı
Kerhanecilerin hisse senetleri

General motorsun düşlemi bu
Kerhaneler ve mezarlık cenneti *

** İmge Neruda'dan alıntı.*

SAKSI ÇATLAYIP GİTTİ

Saksıda çiçek
Büyüdükçe büyüdü
Dikeniyle dal, çamuruyla kök

Bin kere dedim
Gerek yok
Bu gülleri
Bu saksılara dikmeyin

Aha kök toprağı buldu
Saksı çatlayıp gitti

İsmet ALICI

KAÇ BAHARDIR

Kaç bahardır kanar dağlar
gelincik mi sanırsın
oğul ağlar kız ağlar

böğürtlen mi sanırsın
dağda taşta serili
insan kalbi
dul ağlar öksüz ağlar

aynı başakta tane gibi
türkmen kızı kürdün gelini
aynı başakta aynı başakta
kaç bin yıldır bu toprakta

(kımıldar kan
iyi pişmiş kiremitte
kızarmış ekmekte
gülün katmeri arasında
fısıldar sevgiyi

bulur birgün kendi damarını
gürül gürül
sımsıcak
dolanır vatan kardeşliği)

türkmen kızı kürdün gelini
sağarlar güneşi
indirip dağdan
kızıl bir keçi gibi

umut germeç

İNSANCIL
YAYINLARI
Osman Bozkurt
DEĞİNİLER
Berrin Taş
BİR KENTİ AĞLIYORUM
şiirler
Afşar Timuçin
AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR
Öyküler
İsmet Ahcı
FARENİN ÖLÜM BALADI
bir saksılık dünya
şiirler
ayhan ergün
Cengiz Gündoğdu
YILDIZ GÜNCESİ
1991-1992
Cumartesi Anneleri
Nazım Hikmet'in
semiha uçuk
Uzaydan gelen Kadın
abc
şiirler denemesi
Aytekin Arık
GÜL DİKENİNİ ÖPÜNCE
ÖMER BAYTAŞ
PROXIMA CENT
Roman
ışığa doğrulum
Berrin Taş
SENNUR SEZER
ŞİİR GÜNDEMİ
gezi not-ları
martısız deniz
semiha uçuk
BOZAN YAMAN
ÖBÜR YANI DA ATEŞ
Şiirler
OKUL SÖZLÜĞÜ'NÜN ELEŞTİRİSİ
yusuf çotuksöken
CENGİZ GÜNDOĞDU
ELEŞTİRİ
2. BASIM
BERRİN TAŞ
İNSANIN AYAK SESLERİ
Şiirler
İNSANCIL YAYINLARI
İNSANCIL YAYINLARI
Molla Fenari Sok. Nadir Han
No:40-42 Kat:5
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0.212) 511 79 94 - 513 93 99
ARKADAŞ DAĞITIM
Tel: (0.212) 513 85 86 - 511 79 35
YÖN DAĞITIM
Tel: (0.212) 511 79 15
BİRLEŞİK YAYIN DAĞITIM
Tel: (0.212) 526 86 65 - 527 73 90